מדרש תנחומא, דברים

מדרש תנחומא

geulaquiz.com

דברים

א **אֵלֶּה** הַדְּבָרִים. יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ. שֶׁכָּל הַנְּפִים שֶׁעָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, כָּךְ עָתִיד לַעֲשׂוֹת לָהֶם בְּצִיּוֹן. בַּמִּדְבָּר כְּתִיב: אֵלֶּה הַדְּבָרִים. וּבְצִיּוֹן כְּתִיב: אָשִׂים מַחְשָׁךְ לְפָנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִים וְלֹא עֲזַבְתִּים (ישעיה מב, טז). בַּמִּדְבָּר כְּתִיב: וְכָל הָעָם רוֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת (שמות כ, יח). וּבְצִיּוֹן כְּתִיב: קוֹל שָׁשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה (ירמיה לג, יא). בַּמִּדְבָּר, אֶרֶץ לֹא זְרוּעָה אַף שְׁמַיִם נָטְפוּ (תהלים סח, ט). וּבְצִיּוֹן, אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (חגי ב, ו). בַּמִּדְבָּר, וַה׳ הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם (שמות יג, כא). וּבְצִיּוֹן כִּי הוֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם ה׳ וּמְאַסְפְּכֶם וְגוֹ׳ (ישעיה נב, יב). בַּמִּדְבָּר, כִּי יָשׂוּב ה׳ לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ (דברים ל, ט). וּבְצִיּוֹן, וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַיִם וְשָׂשְׂתִי בְעַמִּי (ישעיה סה, יט). יְשַׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה (שם לה, א). מָה רָאָה יְשַׁעְיָה לוֹמַר כָּךְ. אֶלָּא לְפִי שֶׁכְּשֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, עָמַד הוֹשֵׁעַ וְאָמַר, וְשַׂמְתִּיהָ כַּמִּדְבָּר וְשַׂתִּיהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה (הושע ב, ה). לְפִיכָךְ אָמַר יְשַׁעְיָה, יְשַׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה. וְכָל נֶחָמוֹת שֶׁאָמַר יְשַׁעְיָה, יְשַׂשׂוּם מִדְבָּר וְגוֹ׳, כְּפָלַיִם הֵם. לְפִי שֶׁלָּקְחָה מִיַּד ה׳ כְּפָלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ (ישעיה מ, ב), לְפִיכָךְ נִחוּמֶיהָ בִּלְשׁוֹן כְּפָלַיִם, נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי (שם פסוק א), אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם (שם נא, יב), עוּרִי עוּרִי (שם פסוק ט), הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי (שם פסוק יז), שׁוֹשׂ אָשִׂישׂ (שם סא, י), פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל (שם לה, ב). דָּבָר אַחֵר, יְשַׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה. מִפְּנֵי מַה כְּתִיב כָּךְ. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְגַלֶּה שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, אֵינוֹ נִגְלֶה עֲלֵיהֶם כְּאַחַת, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמֹד בְּאוֹתָהּ טוֹבָה בְּפַעַם אַחַת. שֶׁאִם יִגָּלֶה לָהֶם טוֹבָתוֹ כְּאַחַת, יָמוּתוּ כֻּלָּם. רְאֵה מַה כְּתִיב: וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ, עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ (שם סד, ג). צֵא וּלְמַד מִיּוֹסֵף. בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְוַדַּע לְאֶחָיו לְאַחַר כַּמָּה שָׁנִים, אָמַר לָהֶם: אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, מֻתּוּ כֻּלָּם, וְלֹא יָכְלוּ לַעֲנוֹת אוֹתוֹ וְגוֹ׳ (בראשית מה, ג). הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אֶלָּא מָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה, מִתְגַּלֶּה לָהֶם קִמְעָא קִמְעָא. בִּתְחִלָּה מֵשִׁישׁ אֶת הַמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: יְשַׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה. וְאַחֲרֵי כֵן, תָּגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצֶּלֶת. וְאַחֲרֵי כֵן, פָּרֹחַ תִּפְרַח. וְאַחֲרֵי כֵן, כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ. וְאַחֲרֵי כֵן, הַמָּה יִרְאוּ כְּבוֹד ה׳ הֲדַר אֱלֹהֵינוּ. לְפִיכָךְ אָמַר דָּוִד, כִּי בָנָה ה׳ צִיּוֹן, נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ (תהלים קב, יז). וְאוֹמֵר: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה׳ צִיּוֹן (ישעיה נב, ח). וְאוֹמֵר: וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ וְגוֹ׳ (שם כה, ט).

ב **אֵלֶּה** הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וְגוֹ׳. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, אֶתְמוֹל אָמַרְתָּ, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, וְעַכְשָׁו אַתָּה מְדַבֵּר כָּל כָּךְ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אִם אַתָּה חַיָּךְ, שְׁנֵה אֶת הַתּוֹרָה וְהִתְרַפֵּא. מֹשֶׁה כְּבָר לָמַד אֶת כָּל הַתּוֹרָה. בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אָז יְדֻלַּג כְּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם (ישעיה לה, ו). בֹּא וּרְאֵה כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה (שמות ג, י). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, בַּיָּיא אַתָּה מַעֲבִיר עָלַי, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי (שם ד, י). אָמַר לוֹ: שִׁבְעִים לָשׁוֹן עוֹמְדִין בְּפַלְטְרִין שֶׁל פַּרְעֹה, שֶׁאִם יָבֹא אָדָם אֶחָד מִמָּקוֹם אַחֵר, מְדַבְּרִים עִמּוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ. וַאֲנִי הוֹלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתְךָ, וְהֵם בּוֹדְקִין אוֹתִי לוֹמַר, שֶׁאֲנִי שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְגָלוּי לְפָנֶיהָ שֶׁאֵינִי יוֹדֵעַ לְהָשִׁיחַ עִמָּהֶם. אֵין שׂוֹחֲקִין עָלַי לוֹמַר, רְאוּ שָׁלִיחַ שֶׁל מִי שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם וְאֶת כָּל הַלְּשׁוֹנוֹת, אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְשָׁמֹעַ וּלְהָשִׁיב. הֲוֵי, בַּיָּיא, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי. הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם (שם ו, ל). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַהֲרֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁלֹּא לִמְּדוֹ בְּרִיָּה, מִנַּיִן הָיָה יוֹדֵעַ שִׁבְעִים לָשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא לָהֶם שֵׁמוֹת (בראשית ב, כ). שֵׁם לְכָל הַבְּהֵמָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא שֵׁמוֹת. וְאַתָּה אוֹמֵר, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי. בְּסוֹף אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הִתְחִיל מְפָרֵשׁ הַתּוֹרָה בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת. הַפֶּה שֶׁאָמַר, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, אָמַר אֵלֶּה הַדְּבָרִים. וְהַנָּבִיא צָוַח וְאָמַר, אָז יְדֻלַּג כְּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם (ישעיה לה, ו). לָמָּה, כִּי נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה (שם). לָכֵן נֶאֱמַר: אֵלֶּה הַדְּבָרִים.

ג **וַיֹּאמֶר** ה׳ אֵל מֹשֶׁה רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה, וְאֶת הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לַמְנַצֵּחַ עַל שׁוֹשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד (תהלים ס, א). אֵימָתַי, בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת אֲרַם צוֹבָה וַיֵּשֶׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵיא מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף (תהלים ס, ב). וַהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר, כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הִכְרִית כָּל זָכָר בֶּאֱדוֹם (מל״א יא, טז). וְאַחֲרֵי כֵן חוֹזֵר וְאוֹמֵר: וַיֵּשֶׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵיא מֶלַח. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָחַד מִי בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי (ישעיה נ, ח). נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ בָהּ לְכָל הָאֻמּוֹת. אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁיּוֹאָב הָיָה רֹאשׁ סַנְהֶדְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יוֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי (ש״ב כג, ח), זֶה יוֹאָב. וְדָוִד חָכָם מִכֻּלָּם הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאדוֹנִי חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים (שם יד, כ). וְלֹא הָיוּ עוֹשִׂין דָּבָר אֶלָּא עַל פִּי סַנְהֶדְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: לַמְנַצֵּחַ עַל שׁוֹשַׁן עֵדוּת (תהלים ס, א). שׁוֹשָׁן, אֵלּוּ סַנְהֶדְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים (שה״ש ז, ג). עֵדוּת, עַל שֵׁם הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת עֵדוּת. מִכְתָּם, זֶה דָּוִד, שֶׁנַּעֲשָׂה מֶלֶךְ וְקוֹרֵא עַצְמוֹ עָנִי, תָּם, שֶׁהָלַךְ בִּתְמִימוּת עִם קוֹנוֹ. לְלַמֵּד, לְלַמֵּד הַדָּבָר. אֵימָתַי, בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם. מַהוּ כְּשֶׁהָלַךְ יוֹאָב לְהִלָּחֵם עִם אֲרַם נַהֲרַיִם, יָצְאוּ לְקָרְאתוֹ, אָמְרוּ לוֹ: אַתְּ מִבְּנֵי בָנָיו שֶׁל יַעֲקֹב וְאָנוּ מִבְּנֵי בָנָיו שֶׁל לָבָן, וַהֲרֵי הַתְּנַאי שֶׁלָּהֶם קַיָּם, דִּכְתִיב: עֵד הַגַּל הַזֶּה וְגוֹ׳ (בראשית לא, נב). כְּשֶׁשָּׁמַע יוֹאָב כָּךְ, חָזַר אֵצֶל דָּוִד, אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה אוֹמֵר, הֲרֵי תְּנַאי שְׁבוּעַת יַעֲקֹב. מִיָּד, הוֹשִׁיבוּ סַנְהֶדְרִין שׁוֹשָׁן עֵדוּת לְלַמֵּד. לְמִדּוּהוּ וְאָמְרוּ לוֹ: בֶּאֱמֶת כָּךְ הָיָה הַתְּנַאי, אֶלָּא שֶׁהֵם עָבְרוּ תְּחִלָּה. בִּלְעָם הָרָשָׁע לֹא כָּךְ אָמַר, מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וְגוֹ׳ (במדבר כג, ז). וְכוֹשֵׁן רִשְׁעָתַיִם לֹא שִׁעְבֵּד בָּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַבְדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם וְגוֹ׳ (שופטים ג, ח). הֵם הִרְשִׁיעוּ עָלֵינוּ שְׁתֵּי רִשְׁעִיּוֹת. כֵּינָן שֶׁהוֹרוּ לָהֶם סַנְהֶדְרִין כָּךְ, חָזַר עֲלֵיהֶם וַהֲרָגָם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת אֲרַם צוֹבָה וַיֵּשֶׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת

אֱדוֹם בְּנֵי מֶלַח (תהלים ס, ב). וַהֲלֹא עִם אֲרָם עָשָׂה מִלְחָמָה, מַהוּ וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם. הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, וַיַּךְ אֶת אֲרָם, וְלֹא אֱדוֹם. אֶלָּא כְּשֶׁבָּא יוֹאָב לְהִלָּחֵם עִם אֲרָם, עָמְדוּ עָלָיו בְּנֵי אֱדוֹם וְאָמְרוּ לוֹ: לֹא כָּךְ אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַל תִּתְגָּרוּ בָּם כִּי לֹא אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף רָגֶל. הֵשִׁיב יוֹאָב, לֹא כָּךְ אָמַר לָנוּ, אַתֶּם עוֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו, הַנִּיחוּ אוֹתָנוּ לַעֲבֹר לְאַרְצֵנוּ. אָמַר יוֹאָב, אִם נַחֲרִיב אֱדוֹם עַכְשָׁו, אֵין אָנוּ מוֹצְאִין בַּחֲזָרָתֵנוּ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה, אֶלָּא נָנִיחַ אוֹתָם עַד שֶׁנַּכֶּה אֶת אֲרָם וְנַחֲזֹר עֲלֵיהֶן. לְכָךְ נֶאֱמַר: וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵי מֶלַח. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מָה אַתֶּם מוֹעִילִין שֶׁתַּכּוּ אֶת אֱדוֹם קִמְעָא קִמְעָא. אֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה הֶרֶג שְׁמוֹנָה עָשָׂר אֶלֶף. וַיְהִי כָּל אֱדוֹם לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה (ש״ב ח, יד). כְּשֶׁגִּיעַ זְמַן, אֲנִי אַכֶּלֶּה אֶת אֱדוֹם וְאַחֲרִיבֶנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת הַר עֵשָׂו וְגוֹ׳ אֶת שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וְגוֹ׳, וְגִלְעָד הַחֵל הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳, וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְגוֹ׳ (עובדיה א, יט-כא). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהָיְתָה לַה׳ הַמְלוּכָה (שם).

ד **רַב** לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה וְגוֹ׳ (שה״ש ב, ז). שָׁלֹשׁ שְׁבוּעוֹת שֶׁהִשְׁבִּיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשִׁיר הַשִּׁירִים לָמָּה. אַחַת, שֶׁהִשְׁבִּיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִגְלוּ אֶת הַקֵּץ. וְאַחַת, שֶׁלֹּא יִדְחֲקוּ אֶת הַקֵּץ. וְאַחַת, שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ עַל הַמַּלְכֻיּוֹת. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, אִם אַתֶּם מְקַיְּמִין אֶת הַשְּׁבוּעוֹת, מוּטָב. וְאִם לָאו, אֲנִי מַתִּיר בְּשַׂרְכֶם כִּבְצָבָאוֹת וּכְאַיָּלוֹת שֶׁאֵין לָהֶם דּוֹרֵשׁ וּמְבַקֵּשׁ, כָּךְ לֹא אֶדְרֹשׁ אֶת דְּמְכֶם. וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלַי רְאֵה הַחִלּוֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת סִיחוֹן. וּכְתִיב: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיכֶם (עמוס ב, ט). בִּזְכוּת מָה. בִּזְכוּת הַתּוֹרָה, שֶׁהַחֲכָמִים מוֹרִין אוֹתָהּ. אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, קֶשֶׁה הָיָה סִיחוֹן, כְּמִגְדָּל וְחוֹמָה הָיָה גָּבְהוֹ, וְהָיָה קָשֶׁה מִכָּל הַבְּרִיּוֹת, וְאוֹרֶךְ מִכָּל מִגְדָּל שֶׁבָּעוֹלָם, וְרַגְלָיו מַגִּיעוֹת לָאָרֶץ, וְאֵין בְּרִיָּה בָּעוֹלָם יְכוֹלָה לַעֲמֹד בְּפָנָיו. וּמַה שֶּׁהוּא אוֹמֵר, וַאֲשַׁמִּיד פְּרִיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת (שם) מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כָּפָה שֹׁר שֶׁלּוֹ וְשֹׁר אַרְצוֹ וְהִפִּילוֹ מִמְּקוֹמוֹ וּמְסָרוֹ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וַאֲשַׁמִּיד פְּרִיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת. אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, קָשִׁין הָיוּ סִיחוֹן וְעוֹג יוֹתֵר מִפַּרְעֹה וְחֵילוֹתָיו. וּכְשֶׁם שֶׁאָמְרוּ שִׁירָה עַל מַפֶּלֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, כָּךְ הָיוּ רְאוּיִין לוֹמַר שִׁירָה עַל מַפֶּלֶת סִיחוֹן וְעוֹג. אֶלָּא שֶׁבָּא דָּוִד וְאָמַר עֲלֵיהֶם שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדוֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ, וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים וְגוֹ׳, לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְגוֹ׳ (תהלים קלו, יז-יט).

ואתחנן

א **וָאֶתְחַנַּן** אֶל ה׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אַחַת הִיא עַל כֵּן אָמַרְתִּי, תָּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה (איוב ט, כב). אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַחַת הִיא, הַכֹּל שָׁוִין לְפָנֶיךָ, גְּזֵרָה אַחַת לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים. וְכֵן שְׁלֹמֹה אוֹמֵר, הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל, מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע וְגוֹ׳ (קהלת ט, ב). לַצַּדִּיק, זֶה נֹחַ. רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, נֹחַ עִם כָּשֶׁהוּא יָצָא מִן הַתֵּבָה, הִכִּישׁוֹ הָאֲרִי וּשְׁבָרוֹ, וְלֹא הָיָה כָּשֵׁר לְהַקְרִיב קָרְבָּן, וְהִקְרִיב שָׁם בְּנוֹ תַּחְתָּיו. וְלָרָשָׁע, זֶה פַּרְעֹה נְכֹה. בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ לֵישֵׁב עַל כִּסֵּא שְׁלֹמֹה, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַנְגִּנִין שֶׁלּוֹ, הִכִּישׁוֹ הָאֲרִי שֶׁבַּכִּסֵּא וּשְׁבָרוֹ. זֶה מֵת צוֹלֵעַ, וְזֶה מֵת צוֹלֵעַ. לְטוֹב, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתֵּרֶא אוֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא (שמות ב, ב), שֶׁנּוֹלַד מָהוּל. לַטָּהוֹר, זֶה אַהֲרֹן, שֶׁמִּטַּהֵר עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. לַטָּמֵא, אֵלּוּ הַמְרַגְּלִים. אֵלּוּ אָמְרוּ שִׁבְחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֵלּוּ אָמְרוּ גְּנוּתָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֵלּוּ לֹא נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, וְאֵלּוּ לֹא נִכְנְסוּ. לַזּוֹבֵחַ, זֶה יְאוֹשִׁיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ לִבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים (דה״ב לה, ז). לַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זוֹבֵחַ, זֶה אַחְאָב, שֶׁבִּטֵּל קָרְבָּנוֹת מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ, דִּכְתִיב: וַיִּזְבַּח לוֹ אַחְאָב צֹאן וּבָקָר (שם יח, ב), לוֹ זָבַח, וְלֹא לַקָּרְבָּנוֹת זָבַח. זֶה מֵת בַּחִצִּים, דִּכְתִיב: וַיּוֹרוּ הַמּוֹרִים לַמֶּלֶךְ (שם לה, כג). וְזֶה מֵת בַּחִצִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ (מל״א כב, לד). כַּטּוֹב, זֶה דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא אַדְמוֹנִי עִם יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי (ש״א טז, יב). כַּחוֹטֶא, זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁכָּתוּב בּוֹ, וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְּרֻק (דניאל ד, כד). זֶה בָּנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּמָלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְזֶה הֶחֱרִיבוֹ וּמָלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה. כַּנִּשְׁבָּע, זֶה צִדְקִיָּהוּ, דִּכְתִיב בֵּיהּ, וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר מָרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים (דה״ב לו, יג). מַאי מִרִידְתֵּיהּ. אַשְׁכְּחֵיהּ צִדְקִיָּהוּ דְּקָא אָכֵיל אַרְנֶבֶת חַיָּה. אָמַר לָהּ נְבוּכַדְנֶצַּר לְצִדְקִיָּהוּ, אִשְׁתַּבַּע לִי דְּלָא מְגַלֵּית. אִשְׁתַּבַּע לֵיהּ. לַסּוֹף הָיָה מִצְטַעֵר צִדְקִיָּהוּ בְּגוּפֵיהּ. אִתְשֵׁיל לִשְׁבוּעָתֵיהּ. שָׁמְעוּ מַלְכֵי אַחֲרִינֵי וַהֲווּ קָא מְבַזֵּי לֵיהּ, וַהֲווּ אָמְרִין לֵיהּ, הַכֵּר לְמִי מוֹשֵׁל אָרֶץ, לְמִי שֶׁאוֹכֵל אַרְנֶבֶת חַיָּה. שָׁמַע נְבוּכַדְנֶצַּר, שָׁלַח לַאֲתוּיֵי סַנְהֶדְרִין וְצִדְקִיָּהוּ. אָמַר לְהוּ, חֲזִיתוּן מָה עָבַד בִּי צִדְקִיָּהוּ. לָא אִשְׁתַּבַּע לִי. אָמַר לֵיהּ צִדְקִיָּהוּ, אִתְשֵׁילִית אַשְׁבוּעָתִי. אָמַר לְהוּ לַסַּנְהֶדְרִין, מִי מִתְשִׁילִין אַשְׁבוּעָתָא. אָמְרוּ לֵיהּ, מִתְשִׁילִין לְסַכָּנַת נְפָשׁוֹת. אָמַר לְהוּ, אֵימַת. אָמְרוּ לוֹ: וּבוֹ בַּיּוֹם. אָמַר לְהוּ, בְּפָנָיו אוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. אָמְרוּ לוֹ: בְּפָנָיו. אָמַר לָהֶם: וּמַאי טַעְמָא לָא אַמְרִיתוּן לְצִדְקִיָּהוּ. מֵיד, יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן (איכה ב, י). אָמַר רַבִּי יִצְחָק, שֶׁשָּׁמְטוּ כָּרִים וּכְסָתוֹת מִתַּחְתֵּיהֶם. כַּאֲשֶׁר שִׁבּוּעָה יָרֵא, זֶה שִׁמְשׁוֹן שֶׁאָמַר לָהֶם: הָשָׁכְעוּ לִי פֶּן תִּפְגְּעוּ בִּי אַתֶּם (שופטים טו, יב). זֶה מֵת בְּנִקּוּר עֵינַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר (מל״ב כה, ז). וְזֶה אֶחָד מִשִּׁבְעָה שֶׁנִּדְמוּ לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, צִדְקִיָּהוּ בְּעֵינָיו. נַעֲצוּ בְּעֵינָיו לוּנְבִיוֹת שֶׁל בַּרְזֶל. וְלֹא נִתְעַוְּרוּ עֵינָיו עַד שֶׁשָּׁחַט אֶת בָּנָיו לְעֵינָיו וְאַחֲרֵי כֵן נִתְעַוְּרוּ עֵינָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר (שם). וְשִׁמְשׁוֹן מֵת בְּנִקּוּר עֵינַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים וַיְנַקְּרוּ אֶת עֵינָיו (שופטים טז, כא). דָּבָר אַחֵר, הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹן הָעוֹלָם, הַכֹּל שָׁוִין לְפָנֶיךָ, תָּם וְרָשָׁע אַתָּה מְכַלֶּה. מְרַגְּלִים הִכְעִיסוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבַּת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיּוֹצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ (במדבר יג, לב). וַאֲנִי שֶׁשִּׁמַּשְׁתִּי אֶת בָּנֶיךָ לְפָנֶיךָ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, מִקְרֶה אֶחָד

לִי וְלָהֶם. מָשָׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לַמֶּלֶךְ שֶׁבִּקֵּשׁ לִישָּׂא אִשָּׁה. שָׁלַח שְׁלוּחָיו לִרְאוֹתָהּ אִם נָאָה אִם לָאו. הָלְכוּ וְרָאוּ אוֹתָהּ. בָּאוּ לַמֶּלֶךְ וְאָמְרוּ לוֹ: רָאִינוּ אוֹתָהּ וְאֵין כְּעוּרָה וַעֲוּבָּה כָּמוֹהָ. שָׁמַע שׁוֹשְׁבִינוֹ וְאָמַר לֵיהּ: לֹא כֵן מָרִי, אֶלָּא אֵין אִשָּׁה נָאָה מִמֶּנָּה בָּעוֹלָם. בָּא לִישָּׂא אוֹתָהּ. אָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה לְשְׁלוּחֵי הַמֶּלֶךְ, נִשְׁבַּע אֲנִי בְּחַיֵּי הַמֶּלֶךְ, שֶׁאֵין אֶחָד מִכֶּם נִכְנָס כָּאן, מִפְּנֵי שֶׁבִּזִּיתֶם אוֹתָהּ לְפְנֵי הַמֶּלֶךְ. בָּא הַשּׁוֹשְׁבִין לִיכָּנֵס, אָמַר לוֹ: אַף אַתָּה לֹא תִכָּנֵס. אָמַר לוֹ הַשּׁוֹשְׁבִין, אֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ וְאָמַרְתִּי לַמֶּלֶךְ שֶׁאֵין נָאָה הֵימֶנָּה בָּעוֹלָם, וְהֵם אָמְרוּ אֵין כְּעוּרָה הֵימֶנָּה. וַעֲכָשָׁו הַנַּח לִי וְאֶרְאֶה אִם כִּדְבָרֵיהֶם. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנִי, הַמְרַגְּלִים הוֹצִיאוּ דִּבָּה עַל הָאָרֶץ, וְאָמְרוּ, אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ (במדבר יג, לב). אֲבָל אֲנִי לֹא רָאִיתִי אוֹתָהּ וְשַׁבַּחְתִּיהָ לִפְנֵי בָּנֶיךָ וְאָמַרְתִּי, כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה. וַעֲכָשָׁו אֶרְאֶה אוֹתָהּ אִם כִּדְבָרֵי אִם כִּדְבְרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְגוֹ׳. אָמַר לֵיהּ: כִּי לֹא תַּעֲבֹר. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, אִם כֵּן הַכֹּל שָׁוִין לְפָנֶיךָ, תֶּם וְרָשָׁע אַתָּה מְכַלֶּה.

ב **וָאֶתְחַנַּן** אֶחָד, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שָׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְגוֹ׳ (קהלת ט, יא). לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ, זֶה עֲשָׂהאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַשָׂהאֵל קַל בְּרַגְלָיו כְּאַחַד הַצְּבָאִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה (ש״ב ב, יח), שֶׁהָיָה רָץ אַחֲרֵי אַבְנֵר. אָמַר לוֹ אַבְנֵר, סוּר לְךָ מֵאַחֲרָי (שם פסוק כב). וְהָיָה בָּטוּחַ שֶׁהוּא בּוֹרֵחַ, שֶׁהָיָה קַל בְּרַגְלָיו. מַה כְּתִיב: וַיִּמְאֵן לָסוּר וַיַּכֵּהוּ בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל הַחֹמֶשׁ (שם פסוק כג). וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה, זֶה אַבְנֵר. כְּשֶׁהָלַךְ אֵצֶל דָּוִד מַה כְּתִיב: וַיִּשְׁתֶּה יוֹאָב אֶל תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ (שם ג, כז). וְהֵיכָן הָיְתָה גְּבוּרָתוֹ. הֲרֵי, לֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה. וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם, זֶה שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם (מל״א ה, יא). וְהוֹרִידוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִכִּסְאוֹ, וְהָיָה הַמַּלְאָךְ מְזַמֵּן וּמֵבִיא לוֹ כְּפַר לֶחֶם וּקְעָרָה שֶׁל גְּרִיסִין בְּכָל יוֹם. הֲרֵי, לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם. וְלֹא לַנְּבוֹנִים עֹשֶׁר, זֶה אִיּוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: חֲנֵנִי חֲנֵנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי (איוב יט, כא). וְלֹא לַיּוֹדְעִים חֵן, זֶה יְהוֹשֻׁעַ. שְׁנֵי דְּבָרִים אָמַר בִּפְנֵי רַבּוֹ, וְאִלּוּ הֵן וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה וְגוֹ׳ (במדבר יא, כח). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה׳ נְבִיאִים (שם פסוק כט). וְאֶחָד בְּמַעֲשֶׂה הֶעֱגִל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה (שמות לב, יז). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, יְהוֹשֻׁעַ, עָלֶיךָ נִשְׁעָנִים וּבְטוּחִים שֶׁמִּנְחִיל אֶת הָאָרֶץ, וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ לְהַפְרִישׁ בֵּין קוֹל לְקוֹל. אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְגוֹ׳ (שם פסוק יח). הֲרֵי, וְלֹא לַיּוֹדְעִים חֵן. דָּבָר אַחֵר, לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁהָיָה מְקַפֵּץ כָּאֲרִי בְּמַתַּן תּוֹרָה. מַה כְּתִיב שָׁם, וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים (שם יט, ג), וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם (שם פסוק כה). וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁהָיָה מְנַגֵּחַ בַּמַּלְאָכִים לְמַעְלָה. וּכְשֶׁרָאָה עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִתְיָרֵא. לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: עִיר גִּבּוֹרִים עָלָה חָכָם (משלי כא, כב). וְאוֹמֵר: לֶחֶם לֹא אָכַל (שמות לד, כח). וְלֹא לַנְּבוֹנִים עֹשֶׁר, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ יֵלֶךְ נָא ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ (שם לד, ט). רַב הוּנָא שָׁאַל לִשְׁמוּאֵל, מַאי דִּכְתִיב: עֵת וּפְעַם יִקָּרֵא אֶת כֻּלָּם (קהלת ט, יא). אָמַר לוֹ: עָתִיד הוּא שֶׁיִּתְפַּלֵּל אָדָם וְיֵעָנֶה. אָמַר, מֹשֶׁה אָחַז אֶת הַתְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳ וְגוֹ׳.

ג **וָאֶתְחַנַּן** אֶחָד, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וּפָנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ (מל״א ח, כח). הֲרֵי בְּהַרְבֵּה שֵׁמוֹת נִקְרֵאת הַתְּפִלָּה, אֵלּוּ הֵן. תְּפִלָּה, תְּחִנָּה, צְעָקָה, זְעָקָה, שַׁוְעָה, רִנָּה, פְּגִיעָה, נְפִילָה, עֲמִידָה. וְלָמָּה לֹא נִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּאַחַת מֵהֶן אֶלָּא בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶתְחַנַּן. אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד מֹשֶׁה וְאָמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדֶךָ (שמות לג, יח), אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הוֹדִיעֵנִי נָא בְּאֵי זוֹ מִדָּה אַתָּה נוֹהֵג עוֹלָמְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ (שם פסוק יג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵן, אֲנִי מַרְאֶה לְךָ, אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי וְגוֹ׳ (שם פסוק יט). אָמַר לוֹ: אֵינִי חַיָּב לִבְרִיָּה. כָּל מַה שֶּׁיֵּעָשֶׂה אָדָם מִצְוָה, חִנָּם אֲנִי נוֹתֵן לוֹ. לֹא שְׁאֲנִי חַיָּב לְכָל בְּרִיָּה כְּלוּם, אֶלָּא חִנָּם אֲנִי נוֹתֵן לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַחַנֹתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם (שם). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, אִם כֵּן עֲשֵׂה עָלַי מִצְוָה וְתֵן לִי חִנָּם. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וָאֶתְחַנַּן.

ד **וָאֶתְחַנַּן** אֶחָד, וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלַיִם, בָּכוֹ לֹא תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ וְגוֹ׳ (ישעיה ל, יט). מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וְעָרִיו נָתַתִּי לְרָאוּבֵנִי וְגוֹ׳. לְמַד מֹשֶׁה אֶת בָּאֵי עוֹלָם, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם הוֹאִיל וְחִלֵּי שֶׁלִּי מְסֻכָּן וְעָשָׂה דְּיֵיתֵיקִי וְחִלֵּק כָּל אֲשֶׁר לוֹ, לֹא יֹאמַר הוֹאִיל שֶׁעָשָׂה דְּיֵיתֵיקִי, לֹא יִתְפַּלֵּל עוֹד, אֶלָּא יִתְפַּלֵּל, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹסֵל תְּפִלַּת כָּל בְּרִיָּה, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה עָשָׂה דְּיֵיתֵיקִי, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָרָיו נָתַתִּי לְרָאוּבֵנִי וְלַגָּדִי, וַיֹּאיר בֶּן מְנַשֶּׁה לָקַח, וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת הַגִּלְעָד, וַאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר ה׳ אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ, וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. הֲרֵי דְּיֵיתֵיקִי. שֶׁמָּא תֹּאמַר, עָמַד לוֹ וְלֹא הִתְפַּלֵּל. תַּלְמוּד לוֹמַר: וָאֶתְחַנַּן אֶל ה׳. לָמָּה. כְּדֵי שֶׁיִּכָּנֵס לָאָרֶץ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי (תהלים סא, ב). אַל תִּתְעַלֵּם מִתְּחִנָּתִי. אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה מְבַקֵּשׁ. אָמַר לוֹ: מְקֻצֶּה הָאָרֶץ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי (שם פסוק ג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רַב לְךָ אַל תּוֹסֶף. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, אַתָּה קְרָאתַנִי מֹשֶׁה עַבְדִּי, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה (במדבר יב, ז). אֲנִי עֶבֶד, וְלוֹיָתָן עֶבֶד. וַאֲנִי מִתְחַנֵּן לְפָנֶיךָ, וְהוּא מִתְחַנֵּן לְפָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִרְבָּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת (איוב מ, כז). תְּחִנַּת לִוְיָתָן שָׁמַעְתָּ וְכָרַתָּ עִמּוֹ בְּרִית וְקִיַּמְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם (שם פסוק כח). וַאֲנִי עַבְדְּךָ, וְאָמַרְתָּ לִי, הִנֵּה אָנֹכִי כּוֹרֵת בְּרִית וְגוֹ׳ (שמות לד, י), וְלֹא קִיַּמְתָּ, אֶלָּא אָמַרְתָּ, וּמוּת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה וְגוֹ׳ (דברים לב, נ). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא כָּתַבְתָּ בְּתוֹרָתְךָ, וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי וְגוֹ׳ (שמות כא, ה). וַאֲנִי אָהַבְתִּי אוֹתְךָ וּתוֹרָתְךָ וּבָנֶיךָ, לֹא אֹצִא חָפְשִׁי (שם), אֵינִי מְבַקֵּשׁ לָמוּת. וְהִגִּישׁוּ אֲדוֹנָיו וְגוֹ׳, וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם (שם פסוק ו), וְלֹא קִיַּמְתָּ עִמִּי. וַעֲכָשָׁו בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי וְאֶל תִּתְעַלֵּם מִתְּחִנָּתִי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רַב לְךָ, בַּעַל דַּיִן שֶׁלְּךָ כְּבָר הוֹצִיא עָלֶיךָ גְּזֵרָה שֶׁתָּמוּת, וְכָל הַבְּרִיּוֹת כְּמוֹתְךָ. אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁאָכַל מִן הָאִילָן, גָּזַר מִיתָה לַכֹּל.

ה ז׳ אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁרָאָה אִשָּׁה אַחַת יְתוֹמָה וּבִקֵּשׁ לִישָּׂאֶנָּה, שָׁלַח וּתְבָעָהּ. אָמְרָה, אֵינִי רְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא לַמֶּלֶךְ. שָׁלַח תְּבָעָהּ שֵׁבַע פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעָה לוֹ. לְאַחַר זְמַן, נִשֵּׂאת לַמֶּלֶךְ. כָּעַס עָלֶיהָ הַמֶּלֶךְ וּבִקֵּשׁ לְגָרְשָׁהּ וְלִישָּׂא אַחֶרֶת. אָמְרָה הָרִאשׁוֹנָה, אֲנִי אֵין לִי בּשֶׁת אִם אַתָּה מְגָרְשֵׁנִי, שֶׁאַתָּה בִּקַּשְׁתַּנִי תְּחִלָּה. אֶלָּא הוֹאִיל וְאַתָּה מְגָרְשֵׁנִי, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, אֶל תַּעֲשֶׂה לָזֹאת כְּשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ עִמִּי. כָּךְ עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, פִּתָּהוּ שִׁבְעָה יָמִים. וְהוּא אָמַר לֵיהּ: לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי. לְאַחַר זְמַן, פִּיְּסָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהָלַךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ וְנַעֲשׂוּ לוֹ כָּל הַנְּפָשִׁים עַל יָדוֹ. לַסּוֹף אָמַר לוֹ: כִּי לֹא תָּבֹא. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם אַתָּה רוֹצֶה שֶׁלֹּא אֲבִיאֵם לָאָרֶץ, אֵין לִי בּשֶׁת, כִּי אַתָּה הַחִלּוֹתָ, לְשׁוֹן הַתְחָלָה. אֶלָּא הוֹאִיל וְכֵן גָּזַרְתָּ עָלַי, אוֹתוֹ שֶׁיְּבִיאֵם אַל תַּעֲשֶׂה לוֹ כְּשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ לִי, אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם. וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלַי רַב לְךָ אַל תּוֹסֶף, בַּעַל דִּין שֶׁלְּךָ כְּבָר הִקְדִּימְךָ. שֶׁכָּךְ אָמַר אִיּוֹב, מִי יִתֶּן שׁוֹמֵעַ לִי הֵן תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי (איוב לא, לה). וְאֵי זֶה סֵפֶר, זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם. מָה אָמַר אִיּוֹב, קָטָן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדוֹנָיו (שם ג, יט). הֱוֵי, רַב לְךָ אַל תּוֹסֶף וְגוֹ׳.

ו **אַל** תּוֹסֶף. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אִיּוֹב, אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׁיאוֹ וְגוֹ׳, כְּגֶלְלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד וְגוֹ׳ (שם כ, ו-ז). כְּנֶגֶד מִי אָמַר אִיּוֹב מִקְרָא זֶה. לֹא אָמְרוֹ אֶלָּא כְּנֶגֶד יוֹם הַמִּיתָה, שֶׁאֲפִלּוּ אִם יַעֲלֶה אָדָם לַשָּׁמַיִם וְיַעֲשֶׂה כְּנָפַיִם כַּנֶּשֶׁר, כְּיָוֹן שֶׁיְּגִיעַ קִצּוֹ לָמוּת, נִשְׁתַּבְּרוּ כְּנָפָיו וְנוֹפֵל לְפְנֵי מַלְאַךְ הַמָּוֶת כִּבְהֵמָה לִפְנֵי הַטַּבָּח. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר, תֵּצֵא רוּחוֹ יָשׁוּב לְאַדְמָתוֹ (תהלים קמו, ד). וְכֵן אָמַר אִיּוֹב, קָטָן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדוֹנָיו. שֶׁאֲפִלּוּ לְקָחוֹ רַבּוֹ בְּאֶלֶף אַלְפֵי דִינְרֵי זָהָב, כְּיָוֹן שֶׁיְּגִיעַ קִצּוֹ לָמוּת, אֵינוֹ יָכֹל לוֹמַר עַבְדִּי אַתָּה, אֶלָּא נַעֲשָׂה חָפְשִׁי מֵאֲדוֹנָיו. דָּבָר אַחֵר, אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׁיאוֹ, זֶה מֹשֶׁה שֶׁעָלָה לָרָקִיעַ וְנִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל וְהָיָה כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְדִבֵּר עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים וְקִבֵּל תּוֹרָה מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כְּיָוֹן שֶׁהִגִּיעַ קִצּוֹ לָמוּת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לַשָּׁוְא דְּשׁוּ רַגְלַי עֲרָפֶל, וְלַשָּׁוְא רַצְתִּי לִפְנֵי בָּנֶיךָ כְּסוּס, שֶׁהֲרֵי סוֹפִי לְתוֹלַעָה. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְאֶחָד מִגִּדּוֹלֵי מַלְכוּת שֶׁמָּצָא חֶרֶב הִנְדִּיי שֶׁאֵין אַחֵר כְּמוֹתוֹ בָּעוֹלָם, וְאָמַר, אֵין זֶה רָאוּי אֶלָּא לַמֶּלֶךְ. מֶה עָשָׂה, הֵבִיאָהּ דּוֹרוֹן לַמֶּלֶךְ. אָמַר הַמֶּלֶךְ, חִתְכוּ בָּהּ רֹאשׁוֹ. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּדָּבָר שֶׁקִּלְסְתִּיךָ וְאָמַרְתִּי, הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳ (דברים י, יד). בּוֹ בַּלָּשׁוֹן אַתָּה גּוֹזֵר עָלַי מִיתָה, וְאוֹמֵר: הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת. אָמַר לוֹ: מֹשֶׁה, כְּבָר קָנַסְתִּי מִיתָה עַל אָדָם הָרִאשׁוֹן. אָמַר לְפָנָיו, אֲדוֹנָי, אָדָם הָרִאשׁוֹן הָיָה רָאוּי לָמוּת, שֶׁמִּצְוָה קַלָּה שֶׁצִּוִּיתָ אוֹתוֹ, עָבַר עָלֶיהָ, וּלְכָךְ נָאֶה שֶׁיָּמוּת. אָמַר לוֹ: חֲרֵי אַבְרָהָם קִדֵּשׁ אֶת שְׁמִי בְּעוֹלָמִי. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַבְרָהָם יָצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל, שֶׁגִּזְעוּ מַכְעִיסִין לְפָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁלְיוּ אֹהָלִים לְשֹׁדְדִים וְגוֹ׳ (איוב יב, ו). אָמַר לוֹ: חֲרֵי יִצְחָק שֶׁפָּשַׁט צַוָּארוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ. אָמַר לְפָנָיו, יִצְחָק יָצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו שֶׁעָתִיד לְהַחֲרִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלִשְׂרֹף אֶת הֵיכָלְךָ. אָמַר לֵיהּ: חֲרֵי יַעֲקֹב שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים וְלֹא הָיָה בָּהֶם שׁוּם דֹּפִי אָמַר לְפָנָיו, יַעֲקֹב לֹא עָלָה לָרָקִיעַ, וְלֹא דָּשׁוּ רַגְלָיו עֲרָפֶל, וְלֹא הָיָה כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְלֹא דִּבַּרְתָּ עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים, וְלֹא קִבֵּל אֶת הַתּוֹרָה מִיָּדְךָ. אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רַב לְךָ אֶל תּוֹסֶף דַּבֵּר. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁמָא יֹאמְרוּ הַדּוֹרוֹת, אִלְמָלֵא לֹא מָצָא בְּמֹשֶׁה דְּבָרִים רָעִים, לֹא הָיָה מְסַלְקוֹ מִן הָעוֹלָם. אָמַר לוֹ: כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּתוֹרָתִי, וְלֹא קָם נָבִיא וְגוֹ׳. אָמַר לְפָנָיו, שְׁמָא יֹאמְרוּ הַדּוֹרוֹת, בְּקַטְנוּתִי עָשִׂיתִי רְצוֹנְךָ, וּבִזְקְנוּתִי לֹא עָשִׂיתִי רְצוֹנְךָ. אָמַר לֵיהּ: כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּתוֹרָתִי, עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי. אָמַר לְפָנָיו, אִם רְצוֹנְךָ אֶכָּנֵס לָאָרֶץ וְאֶהְיֶה שָׁם שְׁנַיִם וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַחֲרֵי כֵן אָמוּת. אָמַר לוֹ: וְשָׁמָּה לֹא תָּבֹא. אָמַר לְפָנָיו, אִם לֹא אֶכָּנֵס בְּחַיַּי, אֶכָּנֵס לְאַחַר מוֹתִי. אָמַר לוֹ: לֹא בְּחַיֶּיךָ וְלֹא לְאַחַר מוֹתְךָ. אָמַר לְפָנָיו, כָּל הַכַּעַס הַזֶּה עָלַי לָמָּה. אָמַר לוֹ: עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי. אָמַר לְפָנָיו, עִם כָּל הַבְּרִיּוֹת אַתָּה מִתְנַהֵג בְּמִדַּת רַחֲמִים שָׁנִים וּשְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל, פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ עִם גָּבֶר (שם לג, כט). וַאֲנִי, עָוֹן אֶחָד אֵין אַתָּה מוֹחֵל לִי. אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, חֲרֵי אַתָּה עָשִׂיתָ שִׁשָּׁה עֲוֹנוֹת וְלֹא גִּלִּיתִי לְךָ אֶחָד מֵהֶם. בִּתְחִלָּה אָמַרְתָּ, שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח (שמות ד, יג). שְׁנִיָּה, וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ (שם ה, כג). שְׁלִישִׁית, הַצֹּאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם (במדבר יא, כב). רְבִיעִית, לֹא ה׳ שְׁלָחָנִי (שם טז, כט). חֲמִישִׁית, שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים (שם כ, י). שִׁשִּׁית, וְהִנֵּה קָמְתֶּם תַּחַת אֲבוֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים (שם לב, יד). וְכִי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב חַטָּאִים הָיוּ שֶׁאָמַרְתָּ לִבְנֵיהֶם כָּךְ. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, מִפְּךָ לָמַדְתִּי, שֶׁאָמַרְתָּ, אֶת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה (שם יז, ג). אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי אָמַרְתִּי, בְּנַפְשׁוֹתָם (שם), וְלֹא בַּאֲבוֹתָם. אָמַר לְפָנָיו, אֲנִי יָחִיד, וְיִשְׂרָאֵל שִׁשִּׁים רִבּוֹא. הַרְבֵּה פְּעָמִים חָטְאוּ לְפָנֶיךָ וּבִקַּשְׁתִּי עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וּמְחַלְתָּ לָהֶם. עַל שִׁשִּׁים רִבּוֹא הִשְׁגַּחְתָּ, וְעָלַי אֵין אַתָּה מַשְׁגִּיחַ. אָמַר לֵיהּ: מֹשֶׁה, אֵין דּוֹמָה גְּזֵרַת צִבּוּר לְגְזֵרַת יָחִיד. וְעוֹד, עַד עַכְשָׁו הָיְתָה שָׁעָה מְסוּרָה בְּיָדְךָ, וּמַעַכְשָׁו אֵין שָׁעָה מְסוּרָה בְּיָדְךָ. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, עַמִּד מִכְּפֵא דִּין וְשֵׁב בְּכִסֵּא רַחֲמִים עָלַי וְלֹא אָמוּת, וַעֲוֹנוֹתַי יִהְיוּ נִמְחָלִים בְּיִסּוּרִין שֶׁתְּבִיא בְּגוּפִי, וְאֶל תִּתְּנֵנִי בְּחֶבְלוֹ שֶׁל מַלְאַךְ הַמָּוֶת. אִם אַתָּה עוֹשֶׂה כָּךְ, אַגִּיד שִׁבְחֲךָ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם, כְּשֵׁם שֶׁאָמַר דָּוִד, לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וְגוֹ׳ (תהלים קיח, יז). אָמַר לוֹ: זֶה הַשַּׁעַר לַה׳ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ (שם פסוק כ), מִוכָּן הוּא לַצַּדִּיקִים וּלְכָל הַבְּרִיּוֹת, מָוֶת מְתֻקָּן מִימוֹת עוֹלָם. כְּיָוֹן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁאֵין מַשְׁגִּיחִין בּוֹ, הָלַךְ אֵצֶל שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אָמַר לָהֶם: בַּקָּשׁוּ עָלַי רַחֲמִים. אָמְרוּ לֵיהּ, עַד שֶׁנְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים עָלֶיךָ, נְבַקֵּשׁ עַל עַצְמֵנוּ, שֶׁכְּתוּב, כִּי שָׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה (ישעיה נא, ו). הָלַךְ אֵצֶל כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, אָמַר לָהֶם: בַּקָּשׁוּ עָלַי רַחֲמִים. אָמְרוּ לוֹ: עַד שֶׁנְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָמַקּוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳ (שם לד, ד). הָלַךְ אֵצֶל הָרִים וּגְבָעוֹת, אָמַר לָהֶם: בַּקָּשׁוּ עָלַי רַחֲמִים. אָמְרוּ לוֹ כוּ׳ נְבַקֵּשׁ עַל עַצְמֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה (שם נד, י). הָלַךְ אֵצֶל הַיָּם הַגָּדוֹל, אָמַר לוֹ: בַּקֵּשׁ עָלַי

רַחֲמִים. אָמַר לוֹ: בֶּן עַמְרָם, מָה הַיּוֹם מְיוּמָּיִם. הֲלֹא אַתָּה בֶּן עַמְרָם, שֶׁבָּאתָ עָלַי בְּמַטֵּךְ וְהִכִּיתַנִי וְחִלַּקְתָּ לִשְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבִילִים, וְלֹא יָכֹלְתִּי לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מִפְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁמְּהַלֶּכֶת לְפָנֶיךָ לִימִינְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ, בֹּקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם (שם סג, יב). וְהַיּוֹם מָה עָלְתָה לְךָ. כֵּינָן שֶׁהִזְכִּיר לוֹ הַיָּם, מַה שֶּׁעָשָׂה בְּנַעֲרוּתוֹ, צָעַק וּבָכָה וְאָמַר, מִי יִתְּנֵנִי כְּיַרְחֵי קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי (איוב כט, ב). בְּשָׁעָה שֶׁעָבַרְתִּי עָלֶיךָ, הָיִיתִי מֶלֶךְ עוֹלָם, וְעַכְשָׁו אֲנִי מִשְׁתַּטֵּחַ וְאֵין מַשְׁגִּיחִין בִּי. מִיָּד הָלַךְ לוֹ אֵצֶל שַׂר הַפָּנִים, אָמַר לוֹ: בַּקֵּשׁ עָלַי רַחֲמִים שֶׁלֹּא אָמוּת. אָמַר לוֹ: מֹשֶׁה רַבִּי, טֹרַח זֶה לָמָּה. כָּךְ שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרֹכֶת, שֶׁאֵין תְּפִלָּתְךָ נִשְׁמַעַת בַּדָּבָר הַזֶּה. הִנִּיחַ מֹשֶׁה יָדָיו עַל רֹאשׁוֹ וְהָיָה צוֹעֵק וּבוֹכֶה, וְאוֹמֵר: אֶצֶל מִי אֵלֵךְ לְבַקֵּשׁ עָלַי רַחֲמִים. אָמַר רַבִּי שִׁמְלַאי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְמַלֵּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעֶבְרָה עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתְעַבֵּר ה׳ בִּי לְמַעַנְכֶם וְגוֹ׳, עַד שֶׁפָּתַח מֹשֶׁה מִקְרָא זֶה, וַיִּתְעַבֵּר ה׳ עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא (שמות לד, ו). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְקָרְרָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה, שְׁתֵּי שְׁבוּעוֹת נִשְׁבַּעְתִּי, אַחַת שֶׁתָּמוּת, וְאַחַת שֶׁלֹּא לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל. לְבַטֵּל אֶת שְׁתֵּיהֶן אִי אֶפְשָׁר, אִם תִּרְצֶה לִחְיוֹת וְיֹאבְדוּ יִשְׂרָאֵל, מוּטָב. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנִי, בַּעֲלִילָה אַתָּה בָּא עָלַי. אַתָּה תּוֹפֵשׂ הַחֶבֶל בִּשְׁנֵי רָאשִׁים. יֹאבַד מֹשֶׁה וְאֶלֶף כָּמוֹהוּ, וְאַל יֹאבַד אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, רַגְלַיִם שֶׁעָלוּ לָרָקִיעַ, וּפָנִים שֶׁקִּבְּלוּ פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, וְיָדַיִם שֶׁקִּבְּלוּ תּוֹרָה מִיָּדֶךָ, יִלָּחֲכוּ עָפָר. וַוי, יֹאמְרוּ כָּל הַבְּרִיּוֹת, וּמַה מֹשֶׁה שֶׁעָלָה לַמָּרוֹם, וְהָיָה כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְדִבֵּר עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים וְקִבֵּל תּוֹרָה מִיָּדוֹ, לֹא הָיְתָה לוֹ תְּשׁוּבָה לְהָשִׁיב לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. בָּשָׂר וָדָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיֵּלֵךְ בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא מִצְוֹת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל זֶה שֶׁאַתָּה מִצְטַעֵר לָמָּה. אָמַר, רִבּוֹן הָעוֹלָם מִתְיָרֵא אֲנִי מֵחֶבְלוֹ שֶׁל מַלְאַךְ הַמָּוֶת. אָמַר לוֹ: אֵינִי מוֹסֵרְךָ בְּיָדוֹ. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, יִכֶּבֶד אִמִּי שֶׁהֵקֶהוּ שְׁנֵיהֶן בְּחַיֶּיהָ בִּשְׁנֵי בָנֶיהָ, יִקֶּהוּ עוֹד שְׁנֵיהֶן בְּמִיתָתִי. אָמַר לוֹ: כְּךָ עָלְתָה בַּמַּחֲשָׁבָה וְכֵן מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, דּוֹר דּוֹר וְדוֹרְשָׁיו, דּוֹר דּוֹר וּפַרְנָסָיו, דּוֹר דּוֹר וּמַנְהִיגָיו. עַד עַכְשָׁו הָיָה חֶלְקְךָ לְשָׂרֵת לְפָנַי, וְעַכְשָׁו אֲבַד חֶלְקְךָ וְהִגִּיעַ שָׁעָה שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידְךָ לְשָׁרֵת. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנִי, אִם מִפְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ אֲנִי מֵת, אֵלֶךְ וְאֶהְיֶה לוֹ תַּלְמִיד. אָמַר לוֹ: אִם אַתָּה רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת כֵּן, לֵךְ עֲשֵׂה. עָמַד מֹשֶׁה וְהִשְׁכִּים לְפִתְחוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ. הָיָה יְהוֹשֻׁעַ יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, וְעָמַד מֹשֶׁה וְכָפַף קוֹמָתוֹ וְהֵנִיחַ יָדוֹ עַל פִּיו, וְנִתְעַלְּמוּ עֵינָיו שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְלֹא רָאָה אוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּצְטַעֵר וְיִשָּׁלֵם עַצְמוֹ לְמִיתָה. וְהָלְכוּ יִשְׂרָאֵל אֵצֶל מֹשֶׁה לִפְתֹּחַ לִלְמֹד תּוֹרָה, וְשָׁאֲלוּ וְאָמְרוּ, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הֵיכָן הוּא. אָמְרוּ לָהֶם, הִשְׁכִּים וְהָלַךְ לִפְתֹּחַ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ. הָלְכוּ וּמְצָאוּהוּ בִּפְתִחוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְהָיָה יְהוֹשֻׁעַ יוֹשֵׁב וּמֹשֶׁה עוֹמֵד. אָמְרוּ לוֹ לִיהוֹשֻׁעַ, מֶה עָלְתָה עַל לִבְּךָ שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עוֹמֵד וְאַתָּה יוֹשֵׁב. כֵּינָן שֶׁתָּלָה עֵינָיו וְרָאָהוּ, מִיָּד קָרַע בְּגָדָיו וְצָעַק וּבָכָה וְאָמַר, רַבִּי רַבִּי, אָבִי אָבִי וַאֲדוֹנִי. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, לַמְּדֵנוּ תּוֹרָה. אָמַר לָהֶם: אֵין לִי רְשׁוּת. אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתְךָ. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם, לִמְדוּ מִיְּהוֹשֻׁעַ, וְקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם לֵישֵׁב וְלִלְמֹד מִיְּהוֹשֻׁעַ. יָשַׁב יְהוֹשֻׁעַ בָּרֹאשׁ, וּמֹשֶׁה בִּימִינוֹ, וּבְנֵי אַהֲרֹן מִשְּׂמֹאלוֹ, וְהָיָה יְהוֹשֻׁעַ יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ בִּפְנֵי מֹשֶׁה. אוֹמֵר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר יְהוֹשֻׁעַ, בָּרוּךְ אֲשֶׁר בָּחַר בַּצַּדִּיקִים, נִטְלוּ מְסוֹרוֹת חָכְמָה מִמֹּשֶׁה וְנִתְּנוּ לִיהוֹשֻׁעַ, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֹשֶׁה מֶה הָיָה יְהוֹשֻׁעַ דּוֹרֵשׁ. אַחַר שֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל מִיְּשִׁיבָה, אָמְרוּ לְמֹשֶׁה, פָּרֵשׁ לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. אָמַר לָהֶם: אֵינִי יוֹדֵעַ מָה אָשִׁיב לָכֶם. וְהָיָה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ נִכְשָׁל וְנוֹפֵל. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, עַד עַכְשָׁו בִּקַּשְׁתִּי חַיִּים, וְעַכְשָׁו חֲרֵי נַפְשִׁי נְתוּנָה לָךְ. כֵּינָן שֶׁהִשְׁלִים עַצְמוֹ לְמִיתָה, פָּתַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר, מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים (תהלים צד, טז). מִי יַעֲמֹד לְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁעַת כַּעַסִי, וּמִי יַעֲמֹד בְּמִלְחַמְתָּן שֶׁל בָּנַי, מִי יְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם בְּשָׁעָה שֶׁחוֹטְאִין לְפָנַי. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בָּא מְטַטְרוֹן וְנָפַל עַל פָּנָיו, וְאָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מֹשֶׁה בְּחַיָּיו שֶׁלְּךָ וּבְמוֹתוֹ שֶׁלְּךָ הוּא. אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן, וּבְכָל יוֹם וְיוֹם כּוֹעֵס עָלָיו וּמְבַקֵּשׁ לַהֲרֹגוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה מִתְנַהֵג בִּכְבוֹד אָבִיו, וְהָיְתָה אִמּוֹ מַצִּילָתוֹ מִיָּדוֹ. לְיָמִים מֵתָה אִמּוֹ, וְהָיָה הַמֶּלֶךְ בּוֹכֶה. אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו, אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ, מִפְּנֵי מָה אַתָּה בּוֹכֶה. אָמַר לָהֶם: לֹא עַל אִשְׁתִּי בִּלְבַד אֲנִי בּוֹכֶה, אֶלָּא עָלֶיהָ וְעַל בְּנִי, שֶׁהָרֵי כַּמָּה פְּעָמִים כָּעַסְתִּי עָלָיו וּבִקֶּשְׁתִּי לְהָרְגוֹ וּמַצִּילָתוֹ מִיָּדִי. אַף כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְמֹשֶׁה, הִגִּיעָה שָׁעָה שֶׁאַתָּה נִפְטָר מִן הָעוֹלָם. אָמַר לָהֶם: הַמְתִּינוּ לִי עַד שֶׁאֲבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא מָצְאוּ מִמֶּנִּי קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם, מִפְּנֵי אַזְהָרוֹת וְתוֹכָחוֹת שֶׁהָיִיתִי מוֹכִיחָן. הִתְחִיל לְבָרֵךְ כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט בִּפְנֵי עַצְמוֹ. כֵּינָן שֶׁרָאָה שֶׁנִּתְקַצְּרָה הַשָּׁעָה, כְּלָלָן כֻּלָּן בִּבְרָכָה אַחַת. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ: הִגִּיעָה הַשָּׁעָה שֶׁאַתָּה נִפְטָר מִן הָעוֹלָם. אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, הַרְבֵּה צִוֵּיתִי אֶתְכֶם עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַמִּצְוֹת, וְעַכְשָׁו מַחֲלוּ לִי. אָמְרוּ לֵיהּ, רַבֵּנוּ אֲדוֹנֵנוּ מָחוּל הוּא לָךְ. אַף יִשְׂרָאֵל עָמְדוּ עָלָיו וְאָמְרוּ לוֹ: מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, הַרְבֵּה הִכְעַסְנוּךָ וְהִרְבֵּינוּ עָלֶיךָ טֹרַח, מְחֹל לָנוּ. אָמַר לָהֶם: מְחוּל לָכֶם. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ: הִגִּיעַ רֶגַע שֶׁאַתָּה נִפְטָר מִן הָעוֹלָם. אָמַר, בָּרוּךְ שְׁמוֹ חַי וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד. אָמַר לְיִשְׂרָאֵל בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם כְּשֶׁתִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ זִכְרוּ אוֹתִי וְאֶת עֲצָמוֹתַי, וְתֹאמְרוּ אוֹי לָבֶן עַמְרָם שֶׁרָץ לְפָנֵינוּ כְּסוּס וְנָפַלּוּ עַצְמוֹתָיו בַּמִּדְבָּר. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ: הִגִּיעַ חֲצִי רֶגַע. נָטַל שְׁתֵּי יָדָיו וְהִנִּיחָן עַל לִבּוֹ, וְאָמַר לְיִשְׂרָאֵל, רְאוּ אַחֲרִיתוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם עָנוּ וְאָמְרוּ יָדַיִם שֶׁקִּבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה, יִפְּלוּ בַּקֶּבֶר. בְּאוֹתוֹ רֶגַע, יָצְאַת נִשְׁמָתוֹ בִּנְשִׁיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה וְגוֹ׳ (דברים לד, ה). וְלֹא נִתְעַסְּקוּ בִּקְבוּרָתוֹ לֹא יִשְׂרָאֵל וְלֹא הַמַּלְאָכִים, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי וְגוֹ׳ (שם פסוק ו). וּמִפְּנֵי מָה נִקְבַּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ. כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַמֵּתִים שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ חַיִּין בִּזְכוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ וְגוֹ׳ (שם לג, כא). וְאֵימָתַי מֵת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. בְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר, דִּכְתִיב: וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה (שם לד, ה). וּכְתִיב: וַיִּבְכּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְגוֹ׳ (שם פסוק ח). וּכְתִיב: וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה וְגוֹ׳ (יהושע א, א). וּכְתִיב: וְהָעָם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן (שם ד, יט).

הוֹצֵא שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשָׁה לְמַפְרֵעַ, הֲרֵי בְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר מֵת מֹשֶׁה. וּמִנַּיִן שֶׁבְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר נוֹלַד מֹשֶׁה. דִּכְתִיב: בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם (דברים לא, ב), שֶׁאֵין תַּלְמוּד לוֹמַר: הַיּוֹם. מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: הַיּוֹם. הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי וּשְׁנוֹתַי. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא יְמֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא (שמות כג, כו).

עקב

א **וְהָיָה** עֵקֶב. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע, עָוֹן עֲקֵבַי יְסוֹבֵנִי (תהלים מט, ו). יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, וְיֵשׁ בָּהֶן קַלּוֹת וַחֲמוּרוֹת. וּמִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מִצְוֹת קַלּוֹת שֶׁאֵין בְּנֵי אָדָם מַשְׁגִּיחִין בָּהֶן אֶלָּא שֶׁמַּשְׁלִיכִין אוֹתָן תַּחַת עִקְבֵיהֶן, כְּלוֹמַר שֶׁהֵן קַלּוֹת, לְפִיכָךְ הָיָה דָּוִד מִתְיָרֵא מִיּוֹם הַדִּין וְאוֹמֵר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵינִי מִתְיָרֵא מִן מִצְוֹת הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁהֵן חֲמוּרוֹת. מִמָּה אֲנִי מִתְיָרֵא. מִן הַמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת, שֶׁמָּא עָבַרְתִּי עַל אַחַת מֵהֶן, אִם עָשִׂיתִי אִם לֹא עָשִׂיתִי, מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה קַלָּה. וְאַתָּה אָמַרְתָּ, הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כִּבְמִצְוָה חֲמוּרָה. לְכָךְ אָמַר, לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע וגו' וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב וגו' (תהלים יט, יא). וּכְתִיב: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב (שם פסוק יב). בֹּא וּרְאֵה הֵיאַךְ דָּוִד מְשַׁבֵּחַ אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, שֶׁאָמַר, הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֵין בְּכָל מִינֵי תְּבוּאָה חֲבִיבָה מִסֹּלֶת נְקִיָּה, שֶׁהִיא צָפָה בַּפֶּה, וְדִבְרֵי תוֹרָה חֲבִיבִין מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים (שם פסוק יא). אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, אִם תֹּאמַר, שֶׁאֵין בְּכָל מִינֵי הַמַּשְׁקִין מְתוּקִין מִן הַדְּבַשׁ וְדִבְרֵי תוֹרָה מְתוּקִין מִכֻּלָּם, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן, וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים. אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, שֶׁמָּא מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְתוּקִין מְדֻבָּשׁ, בְּסַרְתִּי בָּהֶן חַס וְשָׁלוֹם. אֶלָּא, גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רַב, מִצְוֹת קַלּוֹת. לְפִיכָךְ כְּתִיב: מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ וגו' (שם לא, כ), זוֹ הִיא שְׁכָרָן שֶׁל מִצְוֹת קַלּוֹת.

ב **וְהָיָה** עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס, נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע (משלי ה, ו). אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, שֶׁלֹּא תְּהֵא יוֹשֵׁב וְשׁוֹקֵל מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה וְרוֹאֶה אִי זוֹ מִצְוָה שְׁכָרָהּ מְרֻבֶּה וְעוֹשֶׂה אוֹתָהּ. לָמָּה, נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע, מְטַלְטָלִין הֵן שְׁבִילֵי תוֹרָה. תַּנְיָ רַבִּי חִיָּא, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס וְהִכְנִיס בּוֹ פּוֹעֲלִים, וְלֹא גִּלָּה לָהֶם הַמֶּלֶךְ שְׂכַר נְטִיעוֹת הַכֶּרֶם. שֶׁאִלּוּ גִּלָּה לָהֶם שְׂכַר נְטִיעוֹתָיו, הֵן רוֹאִין אֵיזוֹ נְטִיעָה שֶׁשְּׂכָרָהּ הַרְבֵּה וְנוֹטְעִין אוֹתָהּ. נִמְצְאָה מְלֶאכֶת הַפַּרְדֵּס מְקֻצָּתָהּ בְּטֵלָה וּמְקֻצָּתָהּ קַיֶּמֶת. כָּךְ לֹא גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכַר כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה. שֶׁאִלּוּ גִּלָּה, נִמְצְאוּ הַמִּצְוֹת מְקֻצָּתָן קַיָּמוֹת וּמְקֻצָּתָן בְּטֵלוֹת. וְרַבִּי אֶחָא בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, טִלְטֵל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכַר עוֹשֶׂה מִצְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין מֵשָׁלָם. תַּנְיָ רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, שְׁתֵּי מִצְוֹת גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַתַּן שְׂכָרָן, אַחַת קַלָּה שֶׁבְּקַלּוֹת, וְאַחַת חֲמוּרָה שֶׁבַּחֲמוּרוֹת. וְאֵלּוּ הֵן. קַלָּה שֶׁבְּקַלּוֹת, שִׁלּוּחַ הַקֵּן, וְשָׁם כְּתִיב: וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים (דברים כב, ז). וַחֲמוּרָה שֶׁבַּחֲמוּרוֹת, כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁבּוֹ כְּתִיב: לְמַעַן יַאֲרִיכוּן יָמֶיךָ (שם ה, טז), הֲרֵי הֵן שְׁוִין בְּמַתַּן שְׂכָרָן מֵעוֹלָם הַזֶּה. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, וּמָה אִם דָּבָר שֶׁהוּא פְּרִיעַת בַּעַל חוֹב, כָּתוּב בּוֹ אֲרִיכוּת יָמִים. דָּבָר שֶׁהוּא הֶפְסֵד מָמוֹן וְחִסָּרוֹן נְפָשׁוֹת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. רַבִּי לֵוִי אוֹמֵר, גְּדוֹלָה מִזֹּאת אָמְרוּ, גָּדוֹל דָּבָר שֶׁהוּא פְּרִיעַת חוֹב מִדָּבָר שֶׁהוּא חִסָּרוֹן כִּיס וְחִסָּרוֹן נְפָשׁוֹת. רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא בְּשֵׁם רַבִּי אָמַר, כְּשֵׁם שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ מְרֻבֶּה, כָּךְ עֲנָשָׁהּ מְרֻבֶּה, הָדָא הוּא דִכְתִיב: עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקְהַת אֵם יִקְּרוּהָ עוֹרְבֵי נָחַל וְיֹאכְלוּהָ בְּנֵי נָשֶׁר (משלי ל, יז). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יָבֹא עוֹרֵב שֶׁהוּא אַכְזָרִי עַל בָּנָיו וְינַקֵּר אוֹתָהּ וְאֶל יֵהָנֶה מִמֶּנָּה, וְיָבֹא נֶשֶׁר שֶׁהוּא רַחְמָנִי עַל בָּנָיו וְיֵהָנֶה מִמֶּנָּה. וּמִנַּיִן שֶׁעוֹרֵב אַכְזָרִי עַל בָּנָיו. שֶׁנֶּאֱמַר: מִי יָכִין לָעוֹרֵב צֵידוֹ כִּי יְלָדָיו אֶל אֵל יְשַׁוֵּעוּ, יִתְעוּ לִבְלִי אֹכֶל (איוב לח, מא). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, לִבְנֵי עוֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ (תהלים קמז, ט). וְאָמְרוּ חֲכָמִים זְכָרוֹנָם לִבְרָכָה, הָעוֹרֵב מוֹלִיד לְבָנִים, וְאוֹמֵר הַזָּכָר לַנְּקֵבָה, שֶׁעוֹף אַחֵר בָּא עָלֶיהָ, וּמוֹאֲסִין אוֹתָן וּמַנִּיחִין אוֹתָן. מָה עוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מַזְמִין לָהֶן יַתּוּשִׁין מְצוֹצְאָתָן וּפוֹרְחִין וְאוֹכְלִין אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: מִי יָכִין לָעוֹרֵב צֵידוֹ. אֲבָל הַנֶּשֶׁר רַחְמָנִי הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּנֶּשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ (דברים לב, יא). שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בָּהֶן, מִפְּנֵי עוֹפוֹת אֲחֵרִים שֶׁרוֹדְפִין אוֹתָן. מַה הוּא עוֹשֶׂה. מְשִׁיכָן עַל כְּנָפָיו אוֹמֵר, מוּטָב יִכָּנֵס הַחֵץ בִּי וְלֹא בְּבָנַי.

ג **וְהָיָה** עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, לֹא מֵרַבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בָּכֶם וגו' (שם ז, ז), לֹא מִמַּה שֶּׁאַתֶּם מְרֻבִּים מִכָּל הָאֻמּוֹת, וְלֹא מִמַּה שֶּׁאַתֶּם עוֹשִׂין מִצְוָה יוֹתֵר מֵהֶם. שֶׁהָאֻמּוֹת עוֹשִׂין מִצְוָה שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ יוֹתֵר מִכֶּם, וְהֵם מַגְדִּילִים שְׁמִי יוֹתֵר מִכֶּם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וגו' (מלאכי א, יא). וּכְתִיב: וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן ה' מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ (שם פסוק יב). כִּי אַתֶּם הַמְעַט (דברים ז, ז), אֶלָּא בִּזְכוּת שֶׁאַתֶּם מְמַעֲטִין אֶת עַצְמְכֶם לְפָנַי, לְפִיכָךְ אֲנִי אוֹהֵב אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר ה' וגו', וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וגו' (מלאכי, ב-ג). וְאוֹמֵר: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אוֹהֲבֵם נְדָבָה וגו' (הושע יד, ה), נְדָבָה נַפְשִׁי לְאַהֲבָתָן, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן חֲגוּנִים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כִּי מַאֲהֲבַת ה' אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה. כְּתִיב: וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וגו' (ישעיה ב, ב). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וגו' (איוב ח, ז), לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמִּצְטַעֵר בִּתְחִלָּתוֹ, נוֹחַ לוֹ בְּסוֹפוֹ. וְאֵין לְךָ שֶׁמִּצְטַעֵר מִתְּחִלָּתוֹ יוֹתֵר מֵאַבְרָהָם, שֶׁהֻשְׁלַךְ לַכִּבְשָׁן, וְנָלָה מִבֵּית אָבִיו, וְרָדְפוּ אַחֲרָיו שִׁשָּׁה עָשָׂר מְלָכִים,

וְנִתְנַסָּה בְּעֶשֶׂר נִסְיוֹנוֹת, וְקֵבֵר אֶת שָׂרָה. וְלַסּוֹף נָח, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲבִרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַה' בֵּרַךְ וְגוֹ' (בראשית כד, א). וְכֵן יִצְחָק נִצְטַעֵר בְּנַעֲרוּתוֹ, וְקִנְּאוּ בוֹ פְּלִשְׁתִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ וְגוֹ' (שם כו, טז). וּלְבַסּוֹף בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי וְגוֹ', וַיֹּאמְרוּ רָאֹה רָאִינוּ וְגוֹ' (שם פסוק כז כח). וְיַעֲקֹב כַּמָּה נִצְטַעֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל (תהלים קכט, א). עַד שֶׁהָיָה בִּמְעֵי אִמּוֹ, בִּקֵּשׁ עֵשָׂו לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים (בראשית כה, כב). וּכְשֶׁקִּבֵּל הַבְּרָכוֹת, וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר עֶשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְגוֹ' (שם כז, מא). בָּרַח לְלָבָן לְחָרָן וְנִצְטַעֵר בִּבְנוֹתָיו שֶׁל לָבָן, וְאַחֲרֵי כֵן בִּקֵּשׁ לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי (דברים כו, ה). יָצָא מֵאֶצְלוֹ וּפָגַע בְּעֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְגוֹ' (בראשית לג, א). בָּאָה עָלָיו צָרַת דִּינָה, וְצָרַת רָחֵל, וְצָרַת יוֹסֵף. וְלַסּוֹף נָח, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּכָּלְכֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אֶחָיו (שם מז, יב). הֲוֵי, וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד (איוב ח, ז). דָּבָר אַחֵר, נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים, וְהַר תָּבוֹר יִהְיֶה גָּבֹהַּ מְאֹד. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לִבְנֵי פַּלְטְרִין שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁיָּרְדוּ מִן הָעִיר וְהָרְגוּ אֲרָיוֹת וְדֻבִּים וּנְמֵרִים בַּיַּעַר וֲהֶבִיאוּם לָעִיר וְתָלוּ אוֹתָן כְּנֶגֶד שַׁעַר הָעִיר, וְכָל בְּנֵי הָעִיר הָיוּ תְּמֵהִין מֵאוֹתָן אֲרָיוֹת. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ עָשָׂה בְּסִיסְרָא, בָּא סִיסְרָא עַל יִשְׂרָאֵל בְּהַר תָּבוֹר, מִן שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ, הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא (שופטים ה, כ). הִתְחִילוּ הַכֹּל תְּמֵהִים, שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא הָיָה כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה שֶׁיָּרְדוּ כּוֹכָבִים מִן הַשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה עִם בָּשָׂר וָדָם. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַכּוֹכָבִים נִלְחָמוּ בִּשְׁבִילְכֶם. אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא, וְיָצָא ה' וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם וְגוֹ', וְעָמְדוּ רַגְלָיו בְּיוֹם הַהוּא וְגוֹ' (זכריה יד, ג-ד), וְכָל אוֹתוֹ עִנְיָן. וְיִהְיוּ הַכֹּל רוֹאִין וּמַרְאִין אוֹתוֹ בָּאֶצְבַּע, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה וְגוֹ' (ישעיה כה, ט).

ד **כָּל** הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה (משלי ז, ב). לְפִי שֶׁדָּוִד אָמַר, שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן (תהלים יז, ח). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, אֵין בֵּית רִבַּע שֶׁאֵין בּוֹ תִּשְׁעָה קַבִּין מַזִּיקִין. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, וְכֻלָּן פּוֹרְמָא בִּפְנֵיהֶם. כֵּיצַד, אָדָם מְהַלֵּךְ וַחֲבֵרוֹ יָצָא לְפָנָיו וְאוֹמֵר: הִסְתַּלְּקוּ לְצַדְדִין בִּפְנֵי אִיקּוֹנִין שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ (שם לט, ז).

ה **כָּל** הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא (משלי ד, כב). כָּל מִי שֶׁמּוֹצֵא דִּבְרֵי תוֹרָה, חַיִּים הוּא מוֹצֵא. לְכָךְ כְּתִיב: כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, אֶל תִּקְרֵי לְמֹצְאֵיהֶם אֶלָּא לְמֹצִיאֵיהֶם בַּפֶּה. דָּבָר אַחֵר, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, לְמִי שֶׁמּוֹצִיא דִּבְרֵי תוֹרָה כָּרָאוּי. מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁהָיָה לְרַבִּי אֶלְיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב שֶׁהָיָה בָּקִי בְּתַלְמוּד. מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָגִיל בְּתַלְמוּדוֹ כְּשֶׁהָיָה נִכְנָס לַמֶּרְחָץ, עַד שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמַזִּיעַ וְעַד שֶׁהוּא רוֹחֵץ, הָיָה עוֹבֵר כָּל תַּלְמוּדוֹ. שֶׁלֹּא הָיָה מוֹצִיאוֹ מִפִּיו. לְכָךְ כָּתוּב, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר, כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם, לָאֲחֵרִים. וְאֵין אָדָם צָרִיךְ לְלַמֵּד דִּבְרֵי תוֹרָה אֶלָּא אִם כֵּן מוֹצֵא סוֹף דָּבָר וְטַעֲמוֹ, שֶׁכָּךְ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, כְּשֶׁתִּהְיוּ לְמֵדִין הַתּוֹרָה, תֶּהְיוּ מְמַצִּין אוֹתָהּ כֻּלָּהּ. לְכָךְ נֶאֱמַר: כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרָי (משלי ב, א). אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, אֵימָתַי אַתָּה נִקְרָא בְּנִי, כְּשֶׁתִּקַּח אֲמָרָי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם (דברים יד, א). אֵימָתַי אַתֶּם בָּנִים, כְּשֶׁאַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁאַתֶּם מְשַׁמְּרִים מִצְוֹתַי. לְכָךְ כְּתִיב: בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרָי. בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרָי, אִם יִהְיֶה לְךָ זְכוּת. דָּבָר אַחֵר, אַתָּה מַצְפִּין תּוֹרָתִי כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַרְגָּלִית, כָּךְ תְּהֵא יָגֵעַ בַּתּוֹרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: וּמִצְוָתִי תִּצְפֹּן אִתָּךְ (משלי ב, א). אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בַּת בּוֹגֶרֶת, וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְטוֹרְפָהּ לְכָל מִי שֶׁמּוֹצֵא. אֵין תּוֹרָתִי כֵן, אֶלָּא אִם יִהְיֶה לְךָ זְכוּת תִּזְכֶּה לָהּ, וּמִצְוָתִי תִּצְפֹּן אִתָּךְ. אָמַר רַבִּי אֶחָא, אַתָּה נוֹתֵן לְךָ מַעֲשִׂים, וַאֲנִי צוֹפֵן לְךָ טוּבוֹ שֶׁל הָעוֹלָם הַבָּא, מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ (תהלים לא, כ). דָּבָר אַחֵר, אַתָּה תִּצְפֹּן תּוֹרָתִי, כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַרְגָּלִית וְהוּא מַצְפִּינָהּ, כָּךְ תְּהֵא יָגֵעַ בַּתּוֹרָה. לְכָךְ אָמַר, וּמִצְוָתִי תִּצְפֹּן אִתָּךְ.

ו **וְדָבָר** אַחֵר, כָּל הַמִּצְוָה. אִם הִתְחַלְתָּ בְּמִצְוָה, חֲוֵי גּוֹמֵר אֶת כֻּלָּהּ. לָמָּה, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מִי שֶׁמַּתְחִיל בְּמִצְוָה, וְאַחֲרֵי כֵן בָּא אַחֵר וּגְמָרָהּ, נִקְרֵאת עַל שֵׁם גּוֹמְרָהּ. מִמִּי אֶת לָמֵד, מִמֹּשֶׁה, כֵּיוָן שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, מַה כְּתִיב: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ (שמות יג, יט). כָּל הָעָם עוֹסְקִין בַּבְּזָה, וּמֹשֶׁה הָיָה מְטַפֵּל בְּעַצְמוֹת יוֹסֵף. בָּא וְעָמַד בֵּין הָאֲרוֹנוֹת, צָעַק וְאָמַר, יוֹסֵף יוֹסֵף, הִגִּיעָה הַשָּׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹאֵל אֶת בָּנָיו הַשְׁכִּינָה מְעַכֶּבֶת, יִשְׂרָאֵל וַעֲנָנֵי כָּבוֹד מְעַכְּבִין לְךָ. אִם אַתָּה מְגַלֶּה אֶת עַצְמְךָ, מוּטָב. וְאִם לָאו אָנוּ נְקִיִּים מִשְּׁבוּעָתְךָ. מִיָּד נִזְדַּעְזְעָה אֲרוֹנוֹ, נָטָלוֹ וְהָלַךְ. נִסְתַּלֵּק מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר וְלֹא נִכְנַס לָאָרֶץ. הִכְנִיסוֹ יִשְׂרָאֵל עַצְמוֹת יוֹסֵף וְקָבְרוּ אוֹתָן, וְתָלָה הַמִּצְוָה בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִּשְׁכֶם (יהושע כד, לב). לְכָךְ אָמַר לָהֶם: כָּל הַמִּצְוָה. אָמַר רַבִּי יַנַּאי, כָּל הַמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גּוֹמְרָהּ, קוֹבֵר אִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו. מִמִּי אַתָּה לָמֵד. מִיְּהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אֶחָיו מַה בֶּצַע וְגוֹ' (בראשית לז, כו). יָשְׁבוּ לִפְרֹס עַל הַפַּת, אָמַר לָהֶם: הוֹרְגִים אָנוּ אֶת אָחִינוּ וּמְכָרְכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְצַע בֵּרַךְ נֹאֵץ ה' (תהלים י, ג). לְכָךְ כְּתִיב: מַה בֶּצַע וְגוֹ'. לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים. וְשָׁמְעוּ לוֹ, שֶׁהָיָה מֶלֶךְ. וְאִלּוּ אָמַר לָהֶם לְהַחְזִירוֹ אֶל אָבִיו, הָיוּ שׁוֹמְעִין לוֹ. אֶלָּא הִתְחִיל בַּמִּצְוָה וְלֹא גְמָרָהּ. לְפִיכָךְ הַמַּתְחִיל בְּמִצְוָה, יְהֵא גּוֹמֵר אֶת כֻּלָּהּ. כָּל הַמִּצְוָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הַלּוֹמֵד תּוֹרָה וְאֵינוֹ מְשַׁמֵּר אוֹתָהּ, נוֹחַ לוֹ שֶׁנְּהְפְּכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת. אָמַר רַבִּי אֶחָא, כָּל מִי שֶׁמְּשַׁמְּרָהּ וְעוֹשֶׂה, זוֹכֶה שְׁתִּשְׁרֶה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְגוֹ' (שם פט, א). וְכֵן הוּא אוֹמֵר לִיהוֹשֻׁעַ, לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְגוֹ' (יהושע א, ח). לְפִיכָךְ, תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת.

ז כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה, אֱמֹר כְּאִלּוּ הַיּוֹם שְׁמַעְתָּ בְּסִינַי מִמֹּשֶׁה, שֶׁכֵּן כָּתוּב, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת. לְמַעַן תִּחְיוּן, אַתֶּם וּבְנֵיכֶם, לְמַעַן תְּחַיּוּן לָאֲחֵרִים. לְמַעַן תִּחְיוּן, לָעוֹלָם הַבָּא. וּרְבִיתֶם, בְּבָנִים. וּרְבִיתֶם, בִּבְהֵמָה. וּרְבִיתֶם, בְּכֶסֶף וְזָהָב. וּרְבִיתֶם, בִּנְכָסִים. דָּבָר אַחֵר, מְדַבֵּר בַּמִּשִׁיחַ שֶׁיָּבֹא בַּעֲנָלָא. וּרְבִיתֶם, בְּקוֹמָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עָתִיד כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לִהְיוֹת גָּבֹהַּ מֵאָה אַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת, מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל (תהלים קמד, יב). וְנֶאֱמַר (יחזקאל, מד) וְהַהֵיכָל, מֵאָה אַמָּה. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי אוֹמֵר, מָאתַיִם אַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאוּלָךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת (ויקרא כו, יג). וְעָתִיד כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לִהְיוֹת יוֹצֵא מֵעִיר, וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם רוֹאִין אוֹתָן. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר יַעֲקֹב, יֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁקּוֹרִין לַפַּת לִיפְתּוּתָא, פִּיסְתָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהִי פִּסַּת בַּר בָּאָרֶץ וְגוֹ' (תהלים עב, טז). רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר מַנְיָא. אֶחָד הָיָה אוֹמֵר, הַלֶּפֶת לֹא פַּת הָיְתָה. וְהָאֶחָד אוֹמֵר, לֹא הָיְתָה פַּת אֶלָּא עֲתִידָה לַעֲשׂוֹת פַּת, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהִי פִּסַּת בַּר בָּאָרֶץ. אֵימָתַי, אִלּוּ יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְכַמָּה יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּשֵׁם שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהוּא גּוֹרָרָן וּמוֹצִיאָן לַמִּדְבָּר וּמַאֲכִילָן מָלוּחַ וְרוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: הַקּוֹטְפִים מָלוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם (איוב ל, ד). רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מֵאָה שָׁנָה. רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי דוֹסָא אוֹמֵר, שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. רַבִּי אוֹמֵר, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת (מיכה ז, טו). מַה מִּצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, אַף יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, אֶלֶף שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ (תהלים צ, טו). רַבִּי אַבָּהוּ אוֹמֵר, שִׁבְעַת אֲלָפִים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יְבַעֵל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ (ישעיה סב, ה). מַה יְּמֵי הַמִּשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים, אַף יְמֵי הַמָּשִׁיחַ שִׁבְעַת אֲלָפִים שָׁנָה. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, שְׁנֵי אֲלָפִים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה (שם סג, ד). וְאַחַר יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ בָּא הָעוֹלָם הַבָּא, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹפִיעַ בִּכְבוֹדוֹ וּמַרְאֶה זִרוֹעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: חָשַׂף ה' אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָל אַפְסֵי אָרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ (שם נב, י). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה רוֹאִין יִשְׂרָאֵל אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן וְגוֹ' (שם פסוק ח).

ח בָּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים כָּרִאשׁוֹנִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתָיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבֹר (ירמיה ב, כ). אֵיזֶהוּ עֹל. עֻלּוֹ שֶׁל מַלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַלּוּחוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלּוּחוֹת (שמות לב, טז), חֲרוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, חֲרוּת מִן הַגְּלֵיּוֹת. וְרַב אָמַר, חֲרוּת מִן הַיְסוּרִין, שֶׁהָיוּ כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם (תהלים פב, ו). וּכְשֶׁעָה שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, נֶאֱמַר, אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן (שם פסוק ז). וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבֹר, אֲפִלּוּ מִשְׁתַּעְבֶּדֶת, עוֹשִׂין מַה שֶּׁאָנוּ מְבַקְּשִׁין. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אַתָּה הוּא קָשֶׁה שֶׁבָּהֶם, הִשְׁתַּעְבֵּד תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים.

ט בָּעֵת הַהִיא וְגוֹ'. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לַכֹּל זְמַן וְעֵת לְכָל חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם (קהלת ג, א). זְמַן הָיָה לָעוֹלָם לְהִבָּרְאוֹת. זְמַן הָיָה לְדוֹר הַמַּבּוּל שֶׁיֹּאבְדוּ בַּמַּיִם. זְמַן הָיָה לְנֹחַ לְהִכָּנֵס לַתֵּבָה, וּזְמַן הָיָה לוֹ לָצֵאת מִמֶּנָּה. וּזְמַן הָיָה שֶׁיִּבָּרֵא אַבְרָהָם, וְכֵן לְכָל הָאָבוֹת. וּזְמַן הָיָה שֶׁיֵּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם, וּזְמַן הָיָה שֶׁיֵּצְאוּ מִשָּׁם. וּזְמַן הָיָה שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ. וּזְמַן הָיָה שֶׁיַּעֲשׂוּ אֲחֵרִים אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה. תֵּדַע, פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים. אָמַר שְׁלֹמֹה, עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים (שם פסוק ה). עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים, אִלּוּ הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת. וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים, עֵת הָיָה לִפְסֹל לוּחוֹת אֲבָנִים אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁהוּא מְבַעֵר פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, שֶׁתְּהֵא הַפְּסֹלֶת שֶׁלְּךָ. רַבִּי לֵוִי וְרַבִּי יוֹחָנָן אוֹמֵר, מֵהֵיכָן פְּסָלָן. אֶחָד אוֹמֵר, מִתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד פְּסָלָן. וְאֶחָד אוֹמֵר, מִתּוֹךְ אָהֳלוֹ בָּרָא לוֹ מַחְצָב וּמִשָּׁם חָצַב שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים וְנָטַל אֶת הַפְּסֹלֶת וּמִשָּׁם הֶעֱשִׁיר, שֶׁהָיוּ שֶׁל סַנְפִּרִינוֹן. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אָמַר, יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בְּתַרְשִׁישׁ מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים (שה"ש ה, יד). יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב, אִלּוּ לוּחוֹת. וְכַמָּה הָיוּ בְּכָל לוּחַ. חֲמֵשׁ דִּבְרוֹת עַל לוּחַ אַחַת. וְהָיוּ עֲשׂוּיִין כְּמִין גְּלִילִים בֵּין זֶה לָזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב. מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים, שֶׁהָיוּ שֶׁל סַנְפִּרִינוֹן. דָּבָר אַחֵר, פְּסָל לְךָ, בִּזְכוּתְךָ, וְהוּא שֶׁלְּךָ. אָמַר מֹשֶׁה, נָתַתָּ לִי וְאַתָּה מִתְנַהֵג בָּהֶן בְּעַיִן טוֹבָה, נָתַתָּ אוֹתָהּ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ. חַייֶךָ, שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתְךָ מֶלֶךְ, וְאַתָּה פּוֹסֵל לְכָל מִי שֶׁתִּרְצֶה, וּמְקֻרָב לְכָל מִי שֶׁתִּרְצֶה.

י שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים, כְּנֶגֶד חָתָן וְכַלָּה, כְּנֶגֶד שְׁנֵי שׁוּשְׁבִינִין, כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כְּנֶגֶד שְׁנֵי סוֹפְרִים, כְּנֶגֶד שְׁתֵּי תּוֹרוֹת, תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, כְּנֶגֶד שְׁנֵי עוֹלָמוֹת, הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר: שְׁנֵי לוּחוֹת. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, לוּחוֹת כְּתִיב: שֶׁלֹּא הָיוּ גְּדוֹלִים זֶה מִזֶּה, אֶלָּא שְׁנֵיהֶם שָׁוִין, וְהָיְתָה פִּסֹלֶת שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד. דָּבָר אַחֵר, לוּחוֹת אֲבָנִים, שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה לְחָיָיו כָּאֲבָן הַזֶּה, אֵינוֹ זוֹכֶה לְדִבְרֵי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, לוּחוֹת אֲבָנִים, שֶׁרֹב מִיתוֹת שֶׁל תּוֹרָה בְּסִקִילָה. דָּבָר אַחֵר, לוּחוֹת אֲבָנִים, בִּזְכוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: מִשָּׁם רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל (בראשית מט, כד). דָּבָר אַחֵר, לוּחוֹת אֲבָנִים, בִּזְכוּתוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן (ישעיה כח, טז). וְרֵישׁ לָקִישׁ אָמַר, בִּזְכוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁנִּקְרָא אֶבֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: עַד דִּי הִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי לָא בִידַיִן (דניאל ב, לד). כָּרִאשׁוֹנִים. מָה הָרִאשׁוֹנִים נִתְּנוּ בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת, אַף הַשֵּׁנִיִּים כֵּן. מָה הָרִאשׁוֹנִים בְּשִׁשִּׁים רִבּוֹא, אַף הַשֵּׁנִיִּים כֵּן. וַהֲרֵי כְּתִיב: וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ (שמות לד, ג). אֶלָּא שֶׁהֶעֱמִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. שֶׁכֵּן כְּתִיב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים, וּבְנֵי רְחַבְיָה רַבּוּ לְמַעְלָה (דה"א כג, יז). וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ, לְמַעְלָה מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא. וַעֲלָה אֲלֵי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְךָ אֲרוֹן עֵץ. וּמֹשֶׁה לֹא עָשָׂה כֵן, אֶלָּא עָשָׂה אֲרוֹן עֵץ, וְאַחֲרֵי כֵן עָלָה וְנָטַל הַלּוּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֲעַל הָהָרָה וַיִּכְתֹּב עַל הַלּוּחוֹת.

יא **אֲשֶׁר** שִׁבַּרְתָּ. רַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל. חַד אָמַר, טוֹל מִיָּדֵי הֵילָךְ מֹשֶׁה אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ. וְאֶחָד מֵהֶם אוֹמֵר, יָפֶה עָשָׂה. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לַמֶּלֶךְ שֶׁקִּדֵּשׁ אִשָּׁה, אָמַר לָהּ: לְאַחַר זְמַן אֲנִי מְשַׁלֵּחַ לָךְ כְּתֻבָּתֵיךְ בְּיַד שׁוֹשְׁבִין. שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחַר זְמָן. עַד שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, מָצָא אוֹתָהּ שֶׁקִּלְקְלָה עִם אַחֵר. מֶה עָשָׂה אוֹתוֹ שׁוֹשְׁבִין. קָרַע אוֹתָהּ כְּתֻבָּה, אָמַר מוּטָב שֶׁיְּדוּון אוֹתָהּ כִּפְנוּיָה, וְלֹא כְּאֵשֶׁת אִישׁ. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קִדֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר (שמות יט, י). בָּא מֹשֶׁה לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, וּמְצָאָן שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ הַמַּעֲשֶׂה. מֶה עָשָׂה. שָׁבַר אֶת הַלּוּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, וְאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלּוּחוֹת וָאַשְׁלִיכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם. אָמַר רַבִּי בְּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ מְשׁוּם רַבִּי יְשׁוּעָאל בַּר נְחֶמְיָה, הַלּוּחוֹת אָרְכָּן הָיָה שִׁשָּׁה טְפָחִים, וְרָחְבָּן שִׁלְשָׁה, וְהָיָה מֹשֶׁה מַחְזִיק בִּשְׁנַיִם, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּשְׁנַיִם, וּשְׁנֵי טְפָחִים רוַח בָּאֶמְצַע. וְגָבְרוּ יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה וְאָחֲזוּ בַּלּוּחוֹת וְשִׁבְּרָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְשַׁבֵּר מִתַּחַת הָהָר (שמות לב, יט). לְפִיכָךְ אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַתָּה שִׁבַּרְתָּ. עַל מָה שִׁבַּרְתָּ. עַל שֶׁפָּרַח הַכְּתָב מֵעֲלֵיהֶם, וּלְפִיכָךְ שִׁבַּרְתָּ. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְדֹאַר שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ וּפִרְוְזְדוֹגְיי״א בְּיָדוֹ לְהַכְנֵס בַּמְּדִינָה, וְעָבַר בְּתוֹךְ הַנָּהָר וְנָפְלוּ הַכְּתָבִים לְתוֹךְ הַמַּיִם וְנִמְחוּ הָאוֹתִיּוֹת. מֶה עָשָׂה אוֹתוֹ הַדֹּאַר. קָרָעַן, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם. מָה רָאָה, רָאָה הָאוֹתִיּוֹת שֶׁפָּרְחוּ. וַאַף הוּא שִׁבְּרָן, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי הִכְתַּבְתִּי בְּתוֹרָתִי וְאָמַרְתִּי, וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל אוֹ אֶת הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ (ויקרא ה, כג). וְאַתָּה הַפִּקָּדוֹן שֶׁהָיָה אֶצְלְךָ הָשֵׁב אוֹתוֹ. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא לְמָחָר הֵן עוֹמְדִין לִהְיוֹת שׁוֹנִים מַה שֶּׁהֵן לְמֵדִין מִמְּךָ. נִשְׁתַּבְּרָה חֲבִית, וּשְׁבָרָהּ הַסַּרְסוּר הוּא מְשַׁלּוֹ. אַתָּה הָיִיתָ סַרְסוּר בֵּינֵינוּ לְבֵינוֹ, וְשָׁבַרְתָּ לְפִיכָךְ אַתָּה צָרִיךְ לְשַׁלֵּם. לְכָךְ נֶאֱמַר: פְּסָל לְךָ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל יְדֵי יֵצֶר הָרַע, הָיוּ לְמֵדִין וּמִשְׁתַּכְּחִין. אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא, אֲנִי עוֹקֵר יֵצֶר הָרַע מִכֶּם וְאֵינְכֶם מִשְׁתַּכְּחִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר (יחזקאל לו, כו). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֵינְכֶם צְרִיכִים לְאָדָם שֶׁיְּלַמֵּדְכֶם שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת ה' כִּי כֻלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם (ירמיה לא, לד). וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן.

ראה

א **רְאֵה** אָנֹכִי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְלָעָם הַזֶּה תֹּאמַר כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם אֶת דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת דֶּרֶךְ הַמָּוֶת (ירמיה כא, ח). וּכְתִיב: מַשְׂכִּיל לְאָסָף, הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי, הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי פִי (תהלים עח, א). וּכְתִיב: רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר וְגוֹ' (דברים ד, ט). וּכְתִיב: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ וְגוֹ' (שם פסוק י). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּתְבַּטֵּל מִן הַתּוֹרָה, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁלֹּא נָתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיַּעַסְקוּ בָּהּ יוֹמָם וָלַיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה וְגוֹ' (יהושע א, ח). וּכְתִיב: כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וְגוֹ' (תהלים א, ב). וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּמְקַיְּמָהּ, כְּאִלּוּ קִבְּלָהּ מֵהַר סִינַי. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ (דברים ד, ט). וְסָמִיךְ לֵיהּ, יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ וְגוֹ' (שם פסוק י). כְּשֶׁבָּא אָסָף, הִתְחִיל לוֹמַר, הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי (תהלים עח, א). וְכֵן שְׁלֹמֹה אָמַר, כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי וְגוֹ' (משלי ד, ב). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְאָסָף, וְכִי יֵשׁ תּוֹרָה אַחֶרֶת, שֶׁאַתָּה אוֹמֵר, הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי. כְּבָר קִבַּלְנוּהָ מֵהַר סִינַי. אָמַר לָהֶם: פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: שֶׁהַנְּבִיאִים וְהַכְּתוּבִים אֵינָן תּוֹרָה, וְאֵינָם מַאֲמִינִין בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּתוֹרֹתָיו אֲשֶׁר נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים (דניאל ט, י), חֲרֵי שֶׁהַנְּבִיאִים וּכְתוּבִים, תּוֹרָה הֵם. לְכָךְ נֶאֱמַר: הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי. דָּבָר אַחֵר, הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל שְׂפָתָיו יוֹסִיף לֶקַח (משלי טז, כג). כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל חוֹטְאִין, נִמְנָעִין מִכָּל טוּב. וּכְשֶׁזּוֹכִין מִן טוּב, מוֹסִיפִין תּוֹרָה. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, נִמְנְעוּ מִכָּל אוֹתָהּ טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרֵב אֶל הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת הָעֶגֶל וְגוֹ' (שמות לב, יט). וּכְשֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַחֲמִים עֲלֵיהֶם, אָמַר לֵיהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, לֹא בָרָאתִי אֶת הָעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ וְגוֹ' (ישעיה נא, טז). וְהֵם הֵמִירוּ כְּבוֹדִי בְּתַבְנִית שׁוֹר, וְאַתָּה שִׁבַּרְתָּ אֶת הַלּוּחוֹת, וְהֵיאַךְ הָעוֹלָם עוֹמֵד בְּלֹא תּוֹרָה. אָמַר לוֹ: וּמָה אֶעֱשֶׂה. אָמַר לוֹ: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים כָּרִאשׁוֹנִים. לְכָךְ נֶאֱמַר: לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ. לְפִיכָךְ כְּשֶׁעָמַד אָסָף, הִזְכִּיר לְמַעְלָה, נָחִיתָ כַּצֹּאן עַמֶּךָ וְגוֹ'. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו. מַשְׂכִּיל לְאָסָף, הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי.

ב **רְאֵה** אָנֹכִי וְגוֹ'. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וַיִּגֶּל אָזְנָם לַמּוּסָר וְגוֹ', אִם יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ, יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים, וְאִם לֹא יִשְׁמְעוּ, בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ (איוב לו, י-יב). וַיִּגֶּל אָזְנָם לַמּוּסָר. אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא צָרָה לָאָדָם עַד שֶׁהוּא גּוֹלֶה לְאָזְנוֹ וּמַתְרֶה בּוֹ, כְּדֵי שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ. אִם חָזַר בּוֹ, חֲרֵי יָפֶה. אִם לָאו, מֵבִיא עָלָיו רָעוֹת. וַיִּגֶּל אָזְנָם לַמּוּסָר. מִמִּי אַתְּ לָמֵד. מִמְּפַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, כְּשֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לְהָבִיא עָלָיו מַכָּה, הָיָה שׁוֹלֵחַ וּמַתְרֶה בּוֹ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבוּלֶךָ (שמות י, ד). וְכֵן הִנְנִי נוֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלֵךְ בַּצְפַרְדְּעִים (שם ז, כז). מַתְרֶה בּוֹ לַמּוּסָר, לְמוּסָרָהּ שֶׁל תּוֹרָה. וַיֹּאמֶר כִּי יְשׁוּבוּן מֵאָוֶן (איוב לו, י), מַעֲוֵל בְּנֵי אָדָם וּמַלְעִוֵּל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב, בַּטּוֹב הֵם מַשְׁלִימִין שְׁנוֹתֵיהֶם.

ג **דָּבָר** אַחֵר, רְאֵה אָנֹכִי וְגוֹ'. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב (איכה ג, לח). אָמַר רַבִּי אָבִין, בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַר סִינַי, נָתַן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה כָּל מִי שֶׁחָטָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹרֵעַ מִמֶּנּוּ. לְשֶׁעָבַר כָּל מִי שֶׁחוֹטֵא, הָיָה דּוֹר מְשֻׁלָּם חֶטְאוֹ. לְדוֹר הַמַּבּוּל, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: הָרְבֵּה כְּשֵׁרִים הָיוּ בָּהֶן כְּגוֹן נֹחַ וְנִמְחוּ עִם הַדּוֹר. בְּדוֹר הַפְּלָגָה הָיוּ חוֹטְאִין, אֲפִלּוּ הַתִּינוֹקוֹת מִשְׁתַּתְּלִמִּין. כְּשֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַר סִינַי וְנָתַן

לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמִּצְוֹת, אָמַר, לְשֶׁעָבַר הָיוּ הַדּוֹרוֹת לוֹקִין עַל עָוֹן שֶׁל אֶחָד מֵהֶן. מִכָּאן וָאֵילָךְ, אֵין הַדּוֹר לוֹקֶה עַל אֶחָד. חֲוֵי, מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. וְאָמַר רַבִּי אָבִין, הַמִּקְרָא הַזֶּה מַתְמִיהַּ, מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא, לֹא רָעוֹת לַצַּדִּיקִים, וְלֹא טוֹבוֹת לָרְשָׁעִים. אַף מֹשֶׁה סִדֵּר לִפְנֵיהֶם שְׁנֵי דְרָכִים, הַטּוֹבָה וְהָרָעָה, דֶּרֶךְ חַיִּים וְדֶרֶךְ מָוֶת, בְּרָכָה וּקְלָלָה, שֶׁלֹּא יִהְיוּ הָרְשָׁעִים אוֹמְרִים: בָּרָא אֶת הָעוֹלָם סְתָם, וְלֹא פֵּרֵשׁ לָנוּ אֵיזֶה דֶּרֶךְ טוֹבָה, וְאֵיזוֹ דֶּרֶךְ רָעָה שֶׁנִּפְרֹשׁ מִמֶּנָּה וְנָבֹא לַטּוֹבָה. לְכָךְ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, וְהַבְּרָכָה אִם תִּשְׁמְעוּ, וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ. מָשָׁל לְזָקֵן שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב עַל הַדֶּרֶךְ, וְהָיוּ לְפָנָיו שְׁתֵּי דְרָכִים, אַחַת תְּחִלָּתָהּ קוֹצִים וְסוֹפָהּ מֵישׁוֹר, וְאַחַת תְּחִלָּתָהּ מֵישׁוֹר וְסוֹפָהּ קוֹצִים, וְהָיָה יוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ שְׁתֵּיהֶן וּמַזְהִיר הָעוֹבְרִים, וְאוֹמֵר לָהֶם, אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם רוֹאִים תְּחִלָּתָהּ שֶׁל זוֹ קוֹצִים, לְכוּ בָהּ, שֶׁסּוֹפָהּ מֵישׁוֹר. וְכָל מִי שֶׁהָיָה חָכָם שׁוֹמֵעַ לוֹ וְהָיָה מְהַלֵּךְ בָּהּ וּמִתְיַגֵּעַ קְמָעָא. הָלַךְ בְּשָׁלוֹם וּבָא בְּשָׁלוֹם. אֲבָל אוֹתָן שֶׁלֹּא הָיוּ שׁוֹמְעִין לוֹ, הָיוּ הוֹלְכִים וְנִכְשָׁלִין בַּסּוֹף. כָּךְ הָיָה מֹשֶׁה, פֵּרֵשׁ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַר לָהֶם: חֲרֵי דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְדֶרֶךְ הַמָּוֶת, בְּרָכָה וּקְלָלָה, וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ.

ד **דָּבָר** אַחֵר, רְאֵה אָנֹכִי, אָנֹכִי שֶׁבָּחַרְתִּי בַּטּוֹבָה, רְאֵה הֵיאַךְ אָנֹכִי מְשֻׁנֶּה מִכָּל הָעוֹלָם. שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הַבְּרִיּוֹת, כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרְכֵנוּ, מְעַט בֵּרְכָנוּ. וּכְשֶׁבָּא לְקַלְּלֵנוּ, הַרְבֵּה קִלְּלָנוּ. כֵּיצַד, הַקְּלָלוֹת שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, שְׁלֹשִׁים פְּסוּקִים חָסֵר אֶחָד, וְהַבְּרָכוֹת אַחַד עָשָׂר. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, מִי שֶׁמַּבִּיט בָּהֶן, מוֹצֵא הַבְּרָכוֹת יְתֵרוֹת עַל הַקְּלָלוֹת. כֵּיצַד, בַּבְּרָכוֹת פָּתַח בְּאָלֶ״ף, אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ, וְסִיֵּם בְּתָי״ו, וְאוֹלֵךְ אִתְּכֶם קוֹמְמִיּוּת, שֶׁהַבְּרָכוֹת בָּאוֹת עֲלֵיהֶם מֵאָלֶ״ף וְעַד תָּי״ו. וְהַקְּלָלוֹת פָּתַח בְּוָא״ו, וְאִם לֹא תִּשְׁמְעוּ, וְסִיֵּם בְּהֵ״א, בְּיַד מֹשֶׁה. בֵּין וָא״ו וְהֵ״א, אֵין כְּלוּם. אָמַר רַבִּי לֵוִי, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן, הִכְנִיס אוֹתוֹ לְפַלְטְרִין שֶׁלּוֹ וְהֶרְאָה לוֹ תַּמְחוּי מָלֵא כָּל טוּב, וְהֶרְאָה לוֹ פַּלְטְרִין חֲרֵבוֹת. אָמַר הַבֵּן לְאָבִיו, הַתַּמְחוּי הַזֶּה לְמִי. אָמַר, לְאוֹתוֹ שֶׁמְּקַלְסֵנִי. וְהַחֲרֵבוֹת לְמִי. לְאוֹתוֹ שֶׁמּוֹרֵד בִּי. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְאֶה לָהֶם בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת, וְהֵן רוֹאִין הַבְּרָכוֹת מוּעָטוֹת, וְהַקְּלָלוֹת מְרֻבּוֹת. דָּבָר אַחֵר, אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם תַּעֲשׂוּ רְצוֹנִי, אַף עַל פִּי שֶׁכָּתַבְתִּי לָכֶם בְּרָכוֹת מוּעָטוֹת, אֲנִי מַרְבֶּה אוֹתָן לָכֶם, וְלֹא אָבִיא עֲלֵיכֶם הַקְּלָלוֹת. מָשָׁל לַמֶּלֶךְ שֶׁלָּקַח עֶבֶד בָּאֲנִי, וְכָתַב בְּתוֹךְ הָאֲנִי, אִם תִּהְיֶה עוֹשֶׂה רְצוֹנִי וּמְשָׁרֵת אוֹתִי כָּרָאוּי, אֲנִי מַאֲכִילְךָ וּמַשְׁקְךָ וּמַלְבִּישְׁךָ כִּשְׁאָר עֲבָדַי. וְאִם אֵינְךָ עוֹשֶׂה רְצוֹנִי, אֵינִי מַאֲכִילְךָ וְאֵינִי מַשְׁקְךָ, אֶלָּא אֲנִי כוֹבְלְךָ וְנוֹתֶנְךָ בְּבֵית הָאֲסוּרִין. נִכְנַס הָעֶבֶד וְעָשָׂה רְצוֹנוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהִתְנָה עִמּוֹ. מֶה עָשָׂה הָעֶבֶד, חָזַר מֵעֲשׂוֹת רְצוֹן רַבּוֹ. אָמַר לוֹ רַבּוֹ, הִתְנֵיתִי עִמְּךָ שֶׁאֲנִי כוֹבְלְךָ וְהוֹרְגְךָ. חַיֶּיךָ, אֲנִי עוֹשֶׂה לְךָ פְּשָׁרָה. כָּךְ יִשְׂרָאֵל, כָּתַב לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ, אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם הַבְּרָכוֹת הַלָּלוּ. וְאִם לָאו, אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם הַקְּלָלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכָּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב (יהושע כא, מג). וּכְשֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בִּימֵי יִרְמְיָהוּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הִתְנֵיתִי עִמָּהֶם לְהָבִיא עֲלֵיהֶם קְלָלוֹת. אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵין בָּהֶם כֹּחַ לַעֲמֹד בָּהֶם, אֶלָּא פְּשָׁרָה אֲנִי עוֹשֶׂה עִמָּהֶם. אָמַר רַבִּי אַבָּא אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, עָשָׂה ה׳ אֲשֶׁר זָמַם, בִּצַּע אִמְרָתוֹ (איכה ב, יז). בִּצַּע, עָשָׂה עִמָּהֶם פְּשָׁרָה. לְכָךְ כְּתִיב: רְאֵה אָנֹכִי וְגוֹ׳. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה, סִדַּרְתִּי לִפְנֵיכֶם בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת, הַטּוֹבוֹת וְהָרָעוֹת. לָעוֹלָם הַבָּא, אֲנִי מַעֲבִיר מִכֶּם הַקְּלָלוֹת וְהָרָעוֹת וַאֲבָרֵךְ אֶתְכֶם. וְכָל מִי שֶׁרוֹאֶה אֶתְכֶם, יֹאמַר שֶׁאַתֶּם עַם בְּרוּכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאְצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ ה׳ (ישעיה סא, ט).

ה **כִּי** יַרְחִיב ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ (משלי יח, טז). מַתָּנָה בִּשְׁבִיל שֶׁאָדָם נוֹתֵן מִשֶּׁלּוֹ, מַרְחִיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מַעֲשֶׂה בַּאֲבוּן רַמָּאָה שֶׁהָיָה דָּר בִּבְצָרָה. הָלְכוּ רַבּוֹתָיו לְשָׁם וּמְבַקְּשִׁים פַּרְנָסָה. הָיָה יוֹשֵׁב וְלֹא פָּסַק תְּחִלָּה עַד שֶׁפָּסְקוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר, שֶׁהָיָה רוֹצֶה לֵידַע כַּמָּה הֵם פּוֹסְקִין, כְּדֵי לִפְסֹק כְּנֶגֶד כֻּלָּן. לְכָךְ נִקְרָא אֲבוּן רַמָּאָה, שֶׁהָיָה מְרַמֶּה עַל כָּל הַמִּצְוֹת. מִשֶּׁיֵּדַע כַּמָּה פָּסְקוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר, פָּסַק כְּנֶגֶד כֻּלָּן. מֶה עָשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ. נְטָלוּהוּ וְהוֹשִׁיבוּהוּ עַל שְׁפָתָהּ אֲצָלָם, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ. דָּבָר אַחֵר, מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ, זֶה אַבְרָהָם, כְּשֶׁנִּדְרַךְ אַחַר חֲמִשָּׁה הַמְּלָכִים, יָצָא מֶלֶךְ סְדוֹם לְקָרְאתוֹ, אָמַר לוֹ: תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ (בראשית יד, כא). אָמַר אַבְרָהָם, הֲרִימוֹתִי יָדִי אֶל ה׳ אֵל עֶלְיוֹן, אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל וְגוֹ׳ (שם פסוק כב כג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַתָּה אָמַרְתָּ מִחוּט, חַיֶּיךָ, אֲנִי מְקַיֵּם בּוֹ בַּלָּשׁוֹן אֶת בָּנֶיךָ, מַה יָּפוּ פְּעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים (שה״ש ז, ב). חֲוֵי, מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ. דָּבָר אַחֵר, מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁאָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִיא נְדָבָה, מַה כָּתוּב שָׁם, וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שמות לו, ג), שְׁנֵי בְקָרִים. מַה זָּכוּ. הִרְחִיב אֶת גְּבוּלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יַרְחִיב ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ. בִּזְכוּת מַה הוּא מַרְחִיבוֹ. כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ, בִּזְכוּת עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁקִּבַּלְתֶּם. דָּבָר אַחֵר, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּזְכוּת אֲבוֹתֶיךָ.

ו **וְאָמַרְתָּ** אֹכְלָה בָשָׂר. אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם לוֹקֵחַ לִיטְרָא בָּשָׂר, עַד שֶׁיְּהֵא נִמְלָךְ בְּבֵיתוֹ. רְאֵה מַה בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם. יִשְׂרָאֵל אִם אֵין שׂוֹחֲטִין, אֵין אוֹכְלִין. אֲבָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, נוֹחֲרִין וְאוֹכְלִין. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, חַיֵּיכֶם, לָעוֹלָם הַבָּא אַתֶּם אֹכְלִים מֵאוֹתָן שֶׁאֵין נִשְׁחָטִין, מִבְּהֵמוֹת וְלִוְיָתָן, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן, אֶחָד בְּאֶחָד יִגָּשׁוּ וְרוּחַ לֹא יָבֹא בֵּינֵיהֶם (איוב מא, ח).

ז **כִּי** יַכְרִית ה׳. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, חַיֵּיכֶם, אֲנִי עוֹשֶׂה מִלְחֲמוֹתֵיכֶם וּמַכְתִּיב עֲלֵיכֶם שֶׁאַתֶּם חַרְגְּתֶם אוֹתָם. בּוֹא וּרְאֵה, אֵין מַעֲשִׂים שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּמַעֲשֵׂה מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם. מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה, לְגִיּוֹנוֹתָיו יוֹצְאִים לְפָנָיו. אִם נוֹצְחִים, הֵם בָּאִים וְעוֹשִׂים עֲטָרָה וּמַכְלִילִין אוֹתוֹ.

אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ עוֹשֶׂה כֵּן, אֶלָּא עוֹשֶׂה הַמִּלְחָמָה וְנוֹתֵן עֲטָרָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדוֹלִים, לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמוֹרִי, וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן (תהלים קלו, יז-כ). וְנָתַן עֲטָרָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם (יהושע יב, ו). וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ מַה כָּתוּב, וַה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם (שם י, יא). וְנֶאֱמַר, וְאִלָּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שם יב, ז). בִּשְׁבִיל שֶׁנִּירַשׁ אֶת אַרְצָם, הִכְרִיתָם מִן הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁנִּכָּנֵס וְנִירַשׁ בָּתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב. שֶׁכָּל הַיָּמִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל קַיָּמִים, הָיוּ מְטַלְטָלִין וּמַחֲזִירִין בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, שֶׁהָיוּ רְאוּיִם לַעֲלוֹת מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם (שמות ג, יז), אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה. וְלֹא נִכְנְסוּ מִיָּד, שֶׁכֵּיוָן שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, שָׁמְעוּ שֶׁבַע אֻמּוֹת שֶׁהֵן בָּאִין לִירַשׁ. מֶה עָשׂוּ. קָצְצוּ אֶת הָאֵילָנוֹת, וְסָתְמוּ אֶת הַמַּעְיָנוֹת, וְנִתְּצוּ הַבָּתִּים, שֶׁאִם נִכְנָסִין שָׁם, לֹא יִמְצְאוּ כְּלוּם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם אַכְנִיסֵם שָׁם מִיָּד, הֵן מוֹצְאִין אוֹתָהּ שְׁמָמָה, וַאֲנִי הִבְטַחְתִּים שֶׁיִּמְצְאוּ אוֹתָהּ מְלֵאָה כָּל טוּב. מֶה עָשָׂה. עִכְּבָם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְנִתְיָאֲשׁוּ הַכְּנַעֲנִים מִיִּשְׂרָאֵל, לוֹמַר שֶׁאֵינָם בָּאִים. עָמְדוּ וְנָטְעוּ אֶת הָאִילָנוֹת, וְתִקְּנוּ הַבּוֹרוֹת וְהָעֲיָרוֹת, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל עַל בִּנְיָנָהּ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב (דברים ו, יא), הָדָא הוּא דִּכְתִיב: וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים (שמות יג, יז). כֵּיוָן שֶׁהִתְקִינוּ הַכֹּל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מָה אַתָּה עוֹמֵד, לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם (שם לג, א). עֲשֵׂה עִמָּהֶם מִלְחָמָה וְהַכְרִיתֵם. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה, מָתַי אָנוּ נִכְנָסִין לָאָרֶץ. כְּשֶׁיַּכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ מִתּוֹכָהּ הַגּוֹיִם אַתֶּם נִכְנָסִין.

ח **כִּי** יַכְרִית ה' וגו', זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: קַוֵּה אֶל ה' וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ (תהלים לז, לד), שֶׁהָיוּ סְבוּרִין לִיכָּנֵס לָאָרֶץ מִיָּד. אָמַר לָהֶם: אַתֶּם סְבוּרִים לִירַשׁ אֶת אַרְצָם, שִׁמְרוּ דַּרְכּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: קַוֵּה אֶל ה' וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אֶרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה (תהלים לז, לד). הוּא שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר, כִּי יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ. מַהוּ כִּי יַכְרִית. עַל תְּנַאי הוּא. שֶׁאִם יִשְׁמְרוּ אֶת הַתּוֹרָה, יִכָּנְסוּ לָאָרֶץ. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא כִּי, עַל תְּנַאי הוּא. כִּי יִקָּרֵא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ שַׁלַּח תְּשַׁלַּח (דברים כב, ז). כִּי תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר (שמות ל, יב). כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה (דברים כב, ח). אַף כָּאן הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמָּהֶן שֶׁאֵינוֹ מַכְרִית אֶת הַגּוֹיִם אֶלָּא עַל מְנָת שֶׁיִּשְׁמְרוּ אֶת הַתּוֹרָה. חֲבִיבָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהַר בָּהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אַתָּה מוֹצֵא, כְּשֶׁבָּרָא הָעוֹלָם, חִלֵּק הָאֲרָצוֹת לְשָׂרֵי הָאֻמּוֹת וּבָחַר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מִנַּיִן, שֶׁכֵּן מֹשֶׁה אָמַר, בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם וגו' (שם לב, ח), וּבָחַר לְחֶלְקוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ, יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ (שם פסוק ט). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יָבֹאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוּ לְחֶלְקִי, וְיִנְחֲלוּ אֶת הָאָרֶץ שֶׁבָּאָה לְחֶלְקִי. לְכָךְ כָּתוּב, כִּי יַכְרִית. יִרְמְיָה הַנָּבִיא צָוַח וְאָמַר, וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אֵיךְ אָשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֵּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה (ירמיה ג, יט), אֶרֶץ שֶׁחָמְדוּהָ אֲבוֹת הָעוֹלָם. אַבְרָהָם נִתְאַוָּה לָהּ, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר, וַיֹּאמֶר, ה' אֱלֹהִים, בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה (בראשית טו, ח). יִצְחָק נִתְאַוָּה לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ: גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ, כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל (שם כו, ג). יַעֲקֹב נִתְאַוָּה לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּגו' וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי (שם כח, כ-כא). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, אַף מֹשֶׁה נִתְאַוָּה לָהּ שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' וגו' אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה וגו' (דברים ג, כג-כה). וְאַף דָּוִד נִתְאַוָּה לָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית ה' (תהלים פד, יא). מַהוּ הִסְתּוֹפֵף. רַבִּי תַּנְחוּם בְּרַבִּי חֲנִילַאי וְרַב. חַד אָמַר, אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲפִלּוּ יֵשׁ לִי פַּרְקְלִיטִין וּטַרְקְלִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ וְאֵין לִי אֶלָּא הַסַּף בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף. וְחַד אָמַר, אֲפִלּוּ לֹא יִהְא לִי לֶאֱכֹל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא סִיפּוּף שֶׁל חֲרוּבִין, בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף. וֵוי, וַאֲתֵן לְךָ אֶרֶץ חֶמְדָּה, אֶרֶץ שֶׁחָמְדוּ לָהּ הָאָבוֹת. נַחֲלַת צְבִי (ירמיה ג, ט). מַה צְּבִי קַל בְּרִיצָתוֹ, אַף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְרִיצָה פֵּרוֹתֶיהָ, שֶׁמַּבְכֶּרֶת תְּחִלָּה. דָּבָר אַחֵר, מַה צְּבִי אֵין עוֹרוֹ מַחְזִיק אֶת בְּשָׂרוֹ, כָּךְ כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל זוֹכִין, אֵין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְזֶקֶת פֵּרוֹתֶיהָ, צְבָאוֹת גּוֹיִם (שם), שֶׁצְּבִיוֹנוֹת גּוֹיִם בָּהּ. כְּתִיב: מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד, מֶלֶךְ הָעַי אֶחָד (יהושע יב, ט). אֵין בֵּין זֶה לְזֶה אֶלָּא שְׁלֹשָׁה, וְהוּא אוֹמֵר, מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד, מֶלֶךְ הָעַי וגו' אֶחָד. אָמַר רַבִּי פִּנְחָךְ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מֶלֶךְ שֶׁהָיָה בְּחוּץ לָאָרֶץ, אִם לֹא הָיָה קוֹנֶה עִיר אַחַת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיָה נִקְרָא מֶלֶךְ. רְאֵה מַה כְּתִיב גַּבֵּי עָכָן, וָאֵרֶא בַּשָּׁלָל אַדֶּרֶת שִׁנְעָר אַחַת טוֹבָה (שם ז, כא). פּוּרְפִּירָא בַּבְלָאָה. וּמִנַּיִן הָיָה בִּירִיחוֹ פּוּרְפִּירָא בַּבְלָאָה. אֶלָּא שֶׁהָיָה מֶלֶךְ בָּבֶל לְשָׁם וְקָנָה עִיר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וֵוי, אֶרֶץ שֶׁצְּבִיוֹנוֹת שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם בָּהּ, וְהוֹרִישָׁהּ לְיִשְׂרָאֵל. לְכָךְ כְּתִיב: כִּי יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וגו'.

ט **כִּי** יַכְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ. אָמַר רַבִּי לֵוִי, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁנָּטַע כֶּרֶם בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ, וְהָיוּ בְתוֹכוֹ אֲרָזִים גְּדוֹלִים וְקוֹצִים. הָלַךְ הַמֶּלֶךְ וְקָצַץ אֶת הָאֲרָזִים וְהִנִּיחַ אֶת הַקּוֹצִים. אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ, אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ, הַקּוֹצִים שֶׁאוֹחֲזִים בִּבְגָדֵינוּ וְקוֹרְעִין אוֹתָן הִנַּחְתָּ, וְקָצַצְתָּ אֶת הָאֲרָזִים. אָמַר לָהֶם: אִלּוּ קָצַצְתִּי אֶת הַקּוֹצִים וְהִנַּחְתִּי אֶת הָאֲרָזִים, כְּמַה הָיִיתִי גּוֹדֵר אֶת כַּרְמִי, אֶלָּא יָפָה עָשִׂיתִי, יַעֲמֹד הַכֶּרֶם עַל עָמְדוֹ, וַאֲנִי מַצִּית בָּהֶן אֶת הָאוּר. וְכָךְ יִשְׂרָאֵל הֵם כַּרְמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כֶרֶם ה' צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל (ישעיה ה, ז). וְהִכְנִיס יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ וְקָצַץ אֶת הָאֲרָזִים שֶׁבָּהּ שֶׁהֵם הַגּוֹיִם הָעוֹמְדִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וגו' (עמוס ב, ט). וְהִנִּיחַ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנֵי בְנֵיהֶם שָׁם, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ ה' לְנַסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל (שופטים ג, א), הֲשׁוֹמְרִים הֵם אֶת דֶּרֶךְ ה'. וּכְשֶׁיַּעֲמֹד הַכֶּרֶם עַל עָמְדוֹ בְּמִשְׁמֶרֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יֻצָּתוּ (ישעיה לג, יב). וּכְתִיב: כָּל הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ וגו' (שם מ, יז). וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם רְאֵה מָה עָשָׂה פַּרְעֹה. לָקַח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וגו' (שמות יד, ו), שְׁלֹשִׁים אִישׁ יָצְאוּ עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, רְאֵה כַּמָּה אוּכְלֵסִין יָצְאוּ עִם פַּרְעֹה. כְּשֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל כָּךְ, נִבְהֲלוּ מִפְּנֵיהֶם. מַה כְּתִיב: וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְגו' (שם פסוק יט). וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין, מִי יוּכַל לַעֲמֹד כְּנֶגֶד אֵלּוּ. אָמַר לָהֶם

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַיֵּיכֶם, כָּל אֵלּוּ חֲשׁוּבִים לְפָנַי כְּאִישׁ אֶחָד וּכְרֵכֶב אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה וְגוֹ' (שמות טו, יט). וְכֵלָן מִתּוּ בִּנְשִׁימָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: נָשַׁפְתָּ בְּרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם (שם טו, י). וְכֵן עֲתִידִין גּוֹג וּמָגוֹג לָבֹא עַל יִשְׂרָאֵל, וְגַם הֵם יִשָּׁרְפוּ כֻּלָּם בִּשְׁרָפָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְגוֹ' (יחזקאל לח, כב). וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהִתְנַדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְגוֹ' (שם פסוק כג).

י עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֶת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עַיִן וְגוֹ' (משלי כח, כב). רַבִּי חֲנִינָא פָּתַר קְרָא בְּעֶפְרוֹן, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא, כָּל שְׁקָלִים שֶׁבַּתּוֹרָה סְלָעִים, וְשֶׁבַּנְּבִיאִים לִטְרִין, וְשֶׁבַּכְּתוּבִין קַנְטָרִין, בַּר מִשְּׁקְלֵי עֶפְרוֹן דְּאִינוּן קַנְטָרִין, הָדָא דְּכְתִיב: בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת קָבֶר (בראשית כג, ט). וְעַל יְדֵי שֶׁהִכְנִיס עַיִן צָרָה בְּמָמוֹנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, חִסְרוֹ הַכָּתוּב ו', הָדָא הוּא דִּכְתִיב: אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִיא (שם פסוק טו). אָמַר, מַה הוּא לִי. אִי בָּעִית לְמִיתַן לִי אַרְבַּע מָאתַן קַנְטָרִין דְּכֶסֶף, מִן סְחוֹרָה דְּבֵיתָךְ אַתְּ יָכִיל יָהִיב לִי. וְעַל יְדֵי שֶׁהִכְנִיס עַיִן צָרָה בְּמָמוֹנוֹ, חִסְרוֹ הַכָּתוּב ו', הָדָא הוּא דִּכְתִיב: וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן (שם פסוק טז). עֶפְרֹן תְּנִינָא, חָסֵר כְּתִיב. רַבִּי אָמַר פָּתַח קְרָא בְּשׁוֹאֵל פָּרָה, וְהָיְתָה עֵינוֹ צָרָה לִשְׁפֹּר שְׁתֵּי פָּרוֹת, וְהוּא שׁוֹאֵל אַחַת וְשׁוֹכֵר אַחַת. וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבוּאֶנּוּ (משלי כח, כב), דִּכְתִיב: בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם (שמות כב, יג). רַבִּי יִצְחָק פָּתַח קְרָא בָּזֶה שֶׁהוּא מַלְוֶה לְיִשְׂרָאֵל בְּרִבִּית, וְהָיְתָה עֵינוֹ צָרָה לְהַלְווֹתוֹ שֶׁלֹּא בְּרִבִּית. וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבוֹאֶנּוּ, דִּכְתִיב: מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבָּצֶנּוּ (משלי כח, ח). וְאֵיזֶה הוּא חוֹנֵן דַּלִּים, זֶה עֹשֶׂה הָרָשָׁע. חוֹנֵן דַּלִּים, וַהֲלֹא עוֹשֵׁק דַּלִּים הוּא. כְּגוֹן אֵלּוּ אַפּוֹטְרוֹפּוֹס דְּנַפְקִין לְקָרְיָתָא וּבָזְזִין לַאֲרִיסֵיָא, וְעַלְלִין לְמִדְינָתָא וְאָמְרִין, כְּנִשִׁין מִסְכֵּינַיָּא, דִּבְעִינָן לְמֵיעְבַד עִמְּהוֹן מִצְוָה. וּמַתְלָן אָמַר, בְּחוּזָרִין, וּמְפַלְגֵיהּ בְּחוּלִין. (ס״א: מַתְלָא אָמַר, גַּיְיפָיָא בְּחִזּוּרִין, וּמְפַלְגָא לְבִישָׁיָה). רַבִּי לֵוִי פָּתַר קְרָא, בָּזֶה שֶׁאֵינוֹ מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי. דְּאָמַר רַבִּי לֵוִי, מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהָיָה מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי, וְהָיְתָה לוֹ שָׂדֶה אַחַת וְהָיְתָה עוֹשָׂה אֶלֶף מְדוֹת, וְהָיָה מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו מִמֶּנָּה מֵאָה מְדוֹת לְמַעֲשֵׂר, וּמִן הַמּוֹתָר הָיָה מִתְפַּרְנֵס הוּא וּבָנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ כָּל יָמָיו. בִּשְׁעַת מִיתָתוֹ קָרָא לִבְנוֹ, אָמַר, בְּנִי, תֵּן דַּעְתְּךָ עַל שָׂדֶה, כָּךְ וְכָךְ מְדוֹת הִיא עוֹשָׂה, וְכָךְ אֲנִי מוֹצִיא מִמֶּנָּה מַעֲשֵׂר, וּמִמֶּנָּה הָיִיתִי מִתְפַּרְנֵס אֲנִי וּבֵיתִי כָּל יָמַי. שָׁנָה רִאשׁוֹנָה, זָרְעָהּ הַבֵּן אוֹתָהּ וְעָשְׂתָה אֶלֶף מְדוֹת. הוֹצִיא מִמֶּנָּה מֵאָה מְדוֹת מַעֲשֵׂר. שְׁנִיָּה, נִכְנַס בּוֹ עַיִן רָעָה, וּפָחֲתָה הוּא עֲשָׂרָה, וּפָחֲתָה הִיא מֵאָה. שְׁלִישִׁית, פָּחֲתָה הוּא עֲשָׂרָה, פָּחֲתָה הִיא מֵאָה. וְכֵן רְבִיעִית וַחֲמִישִׁית, עַד שֶׁעָמְדָה עַל מַעֲשְׂרוֹתֶיהָ. כְּשֶׁרָאוּ הַקְּרוֹבִים כֵּן, עָמְדוּ לָבְשׁוּ בְּגָדִים לְבָנִים וְנִתְעַטְּפוּ לְבָנִים וְנִכְנְסוּ אֶצְלוֹ. אָמַר לָהֶם: לָמָּה בָּאתֶם, לִשְׂמֹחַ עַל אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁנִּדְּוּהוּ. אָמְרוּ לֵיהּ, חָס וְשָׁלוֹם, לֹא בָּאנוּ אֶלָּא לִשְׂמֹחַ עִמְּךָ. לְשֶׁעָבַר הָיִיתָ בַּעַל הַבַּיִת וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כֹּהֵן, וַעֲכְשָׁו נַעֲשֵׂיתָ כֹּהֵן וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעַל הַבַּיִת. אָמַר רַבִּי לֵוִי, מַפְחִית שָׁנָה מִן שָׁנָה עָלַי עִדָּנָא. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

יא כָּתִיב בְּטַח בַּה׳ וַעֲשֵׂה טוֹב שְׁכָן אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה (תהלים לז, ג). רַבִּי חַגַּי בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק, הֲוָה מְסָרֵס קְרָא וְאָמַר הֲכִי, עֲשֵׂה טוֹב בְּטַח בַּה׳. מָשָׁל לְבַעַל הַשּׁוּק שֶׁיָּצָא לְשַׁעֵר אֶת הַמִּדּוֹת, רָאָה אוֹתוֹ אֶחָד, הִתְחִיל מַטְמִין מִלְּפָנָיו. אָמַר לֵיהּ: מַה לְּךָ מַטְמִין מִלְּפָנַי, שַׁעֵר מִדּוֹתֶיךָ וְאַל תִּתְיָרֵא, הָדָא הוּא דִּכְתִיב: בְּטַח בַּה׳ וַעֲשֵׂה טוֹב. שְׁכָן אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה, אֱמוּנָה, שִׁכֵּן הַשְׁכִינָה בָּאָרֶץ. דָּבָר אַחֵר, עֲשֵׂה שְׁכוּנָּה שֶׁל אֶרֶץ, חֲוֵי זוֹרֵעַ, חֲוֵי נוֹטֵעַ. דָּבָר אַחֵר, שְׁכָן אֶרֶץ, שִׁכֵּן שִׁבְטוֹ בָּאָרֶץ. וּרְעֵה אֱמוּנָה, רְעֵה אֱמוּנָתָן שֶׁל אָבוֹת, דִּכְתִיב: עֵינַי בְּנֶאֱמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי (תהלים קא, ו). רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר, בִּזְכוּת שְׁנֵי דְּבָרִים, יִשְׂרָאֵל מִתְחַטְּאִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם, בִּזְכוּת שַׁבָּת, וּבִזְכוּת מַעֲשְׂרוֹת. בִּזְכוּת שַׁבָּת, דִּכְתִיב: אִם תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶיךָ (ישעיה נח, יג). מַה כְּתִיב בַּתְרֵיהּ, אָז תִּתְעַנַּג עַל ה׳ (שם פסוק יד). בִּזְכוּת מַעֲשְׂרוֹת, דִּכְתִיב: וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ (דברים כו, יא). וְאֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם וְגוֹ' (משלי ד, ב). לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

יב דִּכְתִיב כַּבֵּד אֶת ה׳ מֵהוֹנֶךָ (שם ג, ט). שֶׁאִם הָיִיתָ נָאֶה, אַל תְּהִי פָּרוּץ בָּעֲרָיוֹת, שֶׁלֹּא יְהוּ הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרִין, אִישׁ פְּלוֹנִי נָאֶה וְאֵינוֹ גָּדוֹר מִן הָעֲרָוָה. עַל כֵּן, כַּבֵּד אֶת ה׳ מֵהוֹנֶךָ. דָּבָר אַחֵר, עֲבִיד בְּהוֹנֶךָ, עַד דְּלָא תַּעֲבִיד בְּלֹא הוֹנֶךָ. דָּבָר אַחֵר, אִם הָיָה קוֹלְךָ עָרֵב, חֲוֵי פּוֹרֵס עַל שְׁמַע וְעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה, עַל שֵׁם, כַּבֵּד אֶת ה׳ מֵהוֹנֶךָ, מִמַּה שֶׁחְנַנְךָ. כַּבֵּד אֶת ה׳, מֵהוֹנֶךָ. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהָיָה כּוֹנֵס יַיִן וְשֶׁמֶן, וְלֹא הָיָה מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי. וּמֵה עָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. הִכְנִיס בּוֹ רוּחַ חֲזָזִית וְנָטַל הַמַּקֵּל וְהִתְחִיל מְשַׁבֵּר בֶּחָבִיּוֹת. גָּעַר בּוֹ בֶּן בֵּיתוֹ. מֶה עָשָׂה לוֹ. נָטַל אֶת הַמַּקֵּל וּפָצָעוֹ עַל רֹאשׁוֹ. אָמַר לוֹ: הָרוּחַ מְסַיַּעַ יַתִּי וְאַתְּ גָּעַר בִּי. אָמַר לוֹ: תֵּן לִי אֶת הַמַּקֵּל וַאֲנִי מְשַׁבֵּר אַף אֲנִי. נָתַן לוֹ אֶת הַמַּקֵּל. הֲוָה מְתַבֵּר אֵיהוּ חָדָא חָדָא, הֲוֵי מְתַבֵּר הַאי תַּרְתֵּי תַּרְתֵּי. מִי גָּרַם לוֹ. עַל יְדֵי שֶׁלֹּא הוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי. דְּאָמַר רַבִּי לֵוִי, מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי, וְהָיָה לוֹ שָׂדֶה אַחַת, וְנָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלִבּוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה וְעָשָׂה חֲצִיָּהּ זֶרַע וְחֲצִיָּהּ בֵּית מִקְוֶה מַיִם. וּבָאת שְׁנַת בַּצֹּרֶת, וַהֲוָה מְזַבֵּין סְאָה חִטִּין בְּסֶלַע, וּסְאָה מַיִם בְּתֶלֶת סְלָעִים. וַהֲוָה מַכְרִיז וְאָמַר, אַתּוּן זַבְּנִין סְאָה דְּמַיָּא, דְּהִיא עַבְדָּא תְּלַת סְאִין דְּחִטִּין. מִי גָּרַם לוֹ זֹאת. עַל יְדֵי שֶׁהוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

יג עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשֶּׁלֶג כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבוּשׁ שָׁנִים (משלי לא, כא). חִזְקִיָּה אָמַר, מִשְׁפַּט רְשָׁעִים בַּגֵּיהִנָּם שְׁנֵים עָשָׂר חֳדָשִׁים. שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּחַמָּה, וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּצִּנָּה. בַּתְּחִלָּה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְנִיסָן בַּחַמָּה, וְהֵן אוֹמְרִים: זוֹ הִיא גֵּיהִנָּם שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאַחֲרֵי כֵן

מוֹצִיאָן לַשֶּׁלֶג, וְהֵן אוֹמְרִים: זוֹ הִיא צִנָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. בַּתְּחִלָּה הֵן אוֹמְרִים הֲוָה, וּלְבַסּוֹף הֵן אוֹמְרִים יַי, הוּא שֶׁדָּוִד אוֹמֵר, וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן (תהלים מ, ג), מִמָּקוֹם שֶׁאוֹמְרִים יַי יַי. וְהֵיכָן הֵן מַשְׁלִימִין עַצְמָן, רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי אוֹמֵר, בַּשֶּׁלֶג. הָדָא הוּא דִכְתִיב: בִּפְרֹשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֶג בְּצַלְמוֹן (שם סח, טו). הַשֶּׁלֶג הוּא צַלְמָוֶת שֶׁלָּהֶן. יָכֹל אַף לְיִשְׂרָאֵל. תַּלְמוּד לוֹמַר: כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבוּשׁ שָׁנִים (משלי לא, כא). שְׁנַיִם, שְׁנַיִם, מְלָה פְּרִיעָה, צִיצִית תְּפִלִּין, הַעֲנַק תַּעֲנִיק, נָתֹן תִּתֵּן, פָּתֹחַ תִּפְתַּח, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

יד דָּבָר אַחֵר, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יוֹשְׁבֶיהָ כִּי עָבְרוּ תוֹרוֹת חָלְפוּ חֹק וְגוֹ' (ישעיה כד, ה). אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אַתְּ כְּבָר מְחַנֵּף לָהּ וְהִיא מְחַנֵּפָה לָךְ. מַרְאָה לְךָ קָמָה וְאֵינָהּ מַרְאָה לְךָ גְּדִישׁ, מַרְאָה לְךָ קָמָה, מַרְאָה לְךָ קָמָה וְאֵינָהּ מַרְאָה לְךָ גֹּרֶן, מַרְאָה לְךָ גֹּרֶן וְאֵינָהּ מַרְאָה לְךָ עֲרֵמָה. לָמָּה, כִּי עָבְרוּ תוֹרוֹת, שֶׁעָבְרוּ עַל שְׁתֵּי תוֹרוֹת, תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. חָלְפוּ חֹק, מַעֲשְׂרוֹת. הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם (שם), בְּרִית אָבוֹת. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. נְצֹר בְּנֵי מִצְוַת אָבִיךָ וְגוֹ' (משלי ו, כ). אָמַר רַב הוּנָא, אָבוֹת הָרִאשׁוֹנִים הִפְרִישׁוּ תְּרוּמוֹת וּמַעְשְׂרוֹת. אַבְרָהָם הִפְרִישׁ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: חֲרַמְתִּי יָד אֶל ה' וְגוֹ' (בראשית יד, כב). וְאֵין חֲרָמָה אֶלָּא תְּרוּמָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַחֲרַמְתֶּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' (במדבר יח, כו). יִצְחָק הִפְרִישׁ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּזְרַע יִצְחָק וְגוֹ' (בראשית כו, יב). אָמַר רַבִּי אִיבָּא בַּר כַּהֲנָא, וַהֲלֹא אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה לֹא עַל הַמָּדוּד, וְלֹא עַל הַשָּׁקוּל, וְלֹא עַל הַמָּנוּי. וְלָמָּה מוֹדְדִין. בִּשְׁבִיל לְעַשְּׂרוֹ, הָדָא הוּא דִכְתִיב: וַיְבָרְכֵהוּ ה' (שם). יַעֲקֹב הִפְרִישׁ מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי וְגוֹ' (שם כח, כב). כּוּתִי אֶחָד בָּא וְשָׁאַל אֶת רַבִּי מֵאִיר, אָמַר לֵיהּ: לֵית אַתּוּן אָמְרִין, דַּהֲדֵין יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן קְשׁוֹט הוּא. אָמַר לוֹ: אִין, דִּכְתִיב: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם (מיכה ז, כ). אָמַר לֵיהּ: הִפְרִישׁ שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי אֶחָד מֵעֲשָׂרָה שִׁבָטִים, לֹא הָיָה לְהַפְרִישׁ לוֹ עוֹד שְׁנַיִם. אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר, אַתְּ אָמַרְתְּ דְּאִינּוּן תְּרֵי עֶשֶׂר, וְאַנָּא אָמַר דְּאִינּוּן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה, דִּכְתִיב: אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי (בראשית מח, ה). אָמַר לוֹ: וְהָא אַתְּ מְסַיֵּעַ לִי, הוֹסַפְתָּ קֶמַח הוֹסֵיף מַיִם. אָמַר לוֹ: אֵין אַתְּ מוֹדֶה לִי דְּאִינּוּן אַרְבַּע אִמָּהוֹת שֶׁהָיָה לָהֶם אַרְבָּעָה בְּכוֹרוֹת, וְאֵין הַבְּכוֹר מִתְעַשֵּׂר. לָמָּה, שֶׁהוּא קָדֵשׁ, וְאֵין קָדֵשׁ מוֹצִיא קָדֵשׁ. אָמַר לֵהּ, טוֹבִי אֲמָתְךָ דְּאַתְּ בְּגַוֵּהּ. לְכָךְ כְּתִיב: וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ (משלי א, ח), אֲמָתְךָ. הוּא שֶׁדָּוִד אוֹמֵר, לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפַצְתִּי וְגוֹ' (תהלים מ, ט). אָמַר רַבִּי אַחָא בַּר עוּלָא, וְכִי יֵשׁ תּוֹרָה בְּתוֹךְ הַמֵּעַיִם. לֹא כָךְ כְּתִיב: וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה (ירמיה לא, לב), אֶלָּא אָמַר דָּוִד, יָבֹא עָלַי אִם יֵרֵד דָּבָר לְתוֹךְ מֵעַי, אֶלָּא כְּשֶׁהוּא מְעַשֵּׂר, הָדָא הוּא דִכְתִיב: וְעַל אוֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן עֲדִיאֵל, וְעַל הָאוֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיָּהוּ (דה״א כז, כה). לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

טו עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אִם עָלַי אַדָּמָתִי תִּזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן (איוב לא, לח). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאִיּוֹב, כְּלוּם יֵשׁ לְךָ עָלֶיהָ אֶלָּא אַרְבַּע אֲמוֹת בִּשְׁעַת מִיתָתְךָ, וְאַתְּ אָמַר, אִם עָלַי אַדָּמָתִי תִּזְעָק. יְהֵא עֲבִידָא דִּידָךְ. רַבִּי חִיָּא רַבָּה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר חֲלַפְתָּא. רַבִּי חִיָּא רַבָּה אָמַר, מָשָׁל לְאֶחָד הַמּוֹכֵר טַלִּית בְּאִטְלִיס, עָבַר אֶחָד רָאָה אוֹתוֹ, אָמַר לוֹ: שֶׁלִּי הוּא. אָמַר לוֹ: הִתְעַטֵּף בָּהּ. אִם מַחְזֶקֶת הִיא לְךָ, חֲרֵי הִיא שֶׁלְּךָ. וְאִם לָאו, אֵינָהּ שֶׁלְּךָ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאִיּוֹב, חֲלֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא (ירמיה כג, כד). וְאַתְּ אָמַר, אִם עָלַי אַדָּמָתִי תִּזְעָק. הֵיא עֲבִידָא דִּידָךְ. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר חֲלַפְתָּא אָמַר, מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה מוֹכֵר שִׁפְחָה בְּאִטְלִיס, עָבַר אֶחָד רָאָה אוֹתָהּ, אָמַר לוֹ: שֶׁלִּי הוּא. אָמַר לוֹ: נְוֹף בָּהּ, אִם נִשְׁמַעַת הִיא לְךָ, חֲרֵי הִיא שֶׁלְּךָ. וְאִם לָאו, אֵינָהּ שֶׁלְּךָ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי הוּא שֶׁכָּתוּב בִּי, הַמַּבִּיט לָאָרֶץ וַתִּרְעָד וְגוֹ' (תהלים קד, כב). וְאַתְּ אָמַרְתָּ, אִם עָלַי אַדָּמָתִי תִּזְעָק. הָא עֲבִידָא דִּידָךְ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר אִיּוֹב, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, לֹא כָךְ אָמַרְתִּי לְפָנֶיךָ, אֶלָּא אָמַרְתִּי, אִם לֹא הוֹצֵאתִי מַעֲשְׂרוֹתֶיהָ כָּרָאוּי. יַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן, אִם זָרַעְתִּי אוֹתָהּ כִּלְאַיִם. אִם כָּחַהּ אָכַלְתִּי בִּלְי כֶּסֶף (איוב לא, לט), זֶה מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתָּ בַּכֶּסֶף וְצָרַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ (דברים יד, כה). וְנָפְשׁ בְּעָלֶיהָ הָפָחְתִּי (איוב לא, לט), זֶה מַעֲשֵׂר עָנִי. אִם לֹא עָשִׂיתִי כֵן, תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת שְׂעוֹרָה בָּאְשָׁה (שם פסוק מ). תַּנֵּי רַבִּי הוֹשַׁעְיָה, לְמֶדְךָ תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁדֶּה שֶׁהִיא מַעֲלָה חוֹחִים, יָפָה לְזוֹרְעָהּ חִטִּים. שֶׁדֶּה שֶׁהִיא מַעֲלָה בָּאְשִׁים, יָפָה לְזוֹרְעָהּ שְׂעוֹרִים, מַאי דִּכְתִיב: תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְגוֹ'. תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב (שם). עַד עַכְשָׁו חוֹזֵר אִיּוֹב וּמִתְנַבֵּא כַּמָּה נְבוּאוֹת, וְאַתְּ אָמַר תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב. אֶלָּא אָמַר אִיּוֹב, אִם לֹא עָשִׂיתִי כֵן, יִתַּמּוּ דְּבָרַי וְאַל יִהְיֶה לִי פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר לְפָנֶיךָ, בְּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת (דברים כו, יג). לְפִיכָךְ אָמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

טז עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לְךָ ה' הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וְגוֹ' (דניאל ט, ז). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אֶלְיעֶזֶר, עֲבוֹדָה זָרָה עָבְרָה עִם יִשְׂרָאֵל בַּיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים (זכריה י, יא). וְאֵין צָרָה אֶלָּא עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי קָצֵר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְגוֹ' (ישעיה כח, כ), וְהַיָּם נִקְרָע לִפְנֵיהֶם. חֲרֵי, לְךָ ה' הַצְּדָקָה. אָמַר רַבִּי יוּדָן, כְּתִיב: וַיַּעֲלוּ בֵּית יוֹסֵף גַּם הֵם בֵּית אֵל וַה' עִמָּם (שופטים א, כב). הוֹלְכִים לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאַתְּ אָמַר, וַה' עִמָּם. יֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. חֲרֵי, לְךָ ה' הַצְּדָקָה. רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִמּוֹן אָמַר, יֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. חֲרֵי הוּא אוֹמֵר, הֲמָה לָקֵחוּ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה מִיכָה וְאֶת הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל לַיִשׁ עַם שׁוֹקֵט וּבוֹטֵחַ (שם יח, כז). וְהֲמָה לָקֵחוּ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה מִיכָה, צַלְמָנֵיא. וְאֶת הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה לוֹ, כּוּמְרָא. וַיָּבֹאוּ עַל לַיִשׁ, פַּמְיֵאס. עַל עַם שׁוֹקֵט וּבוֹטֵחַ. עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ וְהִיא מַצָּלְחָא בִּידֵיהֶן, דְּאַתְּ אָמַר, אֶל עַם שׁוֹקֵט וּבוֹטֵחַ. וְכִי יֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. חֲרֵי, לְךָ ה' הַצְּדָקָה. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אַתְּ מוֹצֵא שֶׁבּוֹ בַּיּוֹם שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֶגֶל, בּוֹ בַּיּוֹם יָרַד לָהֶם הַמָּן. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁנִּטְלוּ מִמֶּנּוּ וְהִקְרִיבוּ לָעֲבוֹדָה

זָרָה שֶׁלָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחוֹחַ וַיְהִי נְאֻם ה' אֱלֹהִים (יחזקאל טז, יט). מַהוּ וַיְהִי. אָמַר רַבִּי יוּדָן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַיְהִי לְמָחָר. וְאַף עַל פִּי כֵן, וּמַנָּךְ לֹא מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם (נחמיה ט, כ). חֲוֵי, לָךְ ה' הַצְּדָקָה. אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָה מִשָּׁאֵל וַעֲזַרְיָה אָמְרוּ פָּסוּק זֶה. אַתָּה מוֹצֵא בְּשָׁעָה שֶׁעָלוּ חֲנַנְיָה מִשָּׁאֵל וַעֲזַרְיָה מִן הַכִּבְשָׁן, נִתְכַּנְּסוּ כָּל מַלְכֵי הָאֻמּוֹת עֲלֵיהֶם, הָדָא הוּא דִכְתִיב: וּמִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סְגָנַיָּא וּפַחֲוָתָא וְהַדָּבְרֵי מַלְכָּא (דניאל ג, כז). וְהָיוּ כָּל הַמְּלָכִים הָאֵלּוּ מְרָקְקִין בִּפְנֵיהֶם וְאוֹמְרִים לָהֶם, הֱיִיתֶם יוֹדְעִים שֶׁאֱלֹהֵיכֶם כָּזֶה, וְאַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים לַצֶּלֶם, וּגְרַמְתֶּם לוֹ לְהַחְרִיב אֶת בֵּיתוֹ וְלִשְׂרֹף אֶת הֵיכָלוֹ וּלְהַגְלוֹת אֶתְכֶם עַד עַכְשָׁו. עַד שֶׁעָשְׂאוּ אוֹתָן גּוּשׁ שֶׁל רֹק. וְהָיוּ חֲנַנְיָה מִשָּׁאֵל וַעֲזַרְיָה מַגְבִּיהִין פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי מַעְלָה וְאוֹמְרִין, לָךְ ה' הַצְּדָקָה, צְדוּק הַדִּין הוּא. וְלָנוּ בּוֹשֶׁת הַפָּנִים, שֶׁאָנוּ מַכְעִיסִין לְפָנֶיךָ וְאַתָּה סוֹבְלֵנוּ. תַּנְיָא בְּשֵׁם רַבִּי חִיָּא, בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ שָׂדֶה, נוֹתְנוֹ לְאָרִיס לְמֶחֱצָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, מַשִּׁיב רוּחוֹת וּמַעֲלֶה עֲנָנִים וּמוֹרִיד גְּשָׁמִים וּמַפְרִיחַ טְלָלִים וּמְגַדֵּל צְמָחִים וּמְדַשֵּׁן פֵּרוֹת, וְלֹא אָמַר לְהַפְרִישׁ לְפָנָיו, אֶלָּא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר לְיִשְׂרָאֵל, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר.

יז עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה וְגוֹ'. רַבִּי עֲזַרְיָה וְרַבִּי יוֹנָתָן בַּר חַגַּי וְרַבִּי יִצְחָק בְּרַבִּי מַרְיוֹן, בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנַנְיָה אוֹמֵר, הָאוֹכֵל פֵּרוֹתָיו טְבָלִים, כְּאִלּוּ אוֹכֵל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת. מַה טַּעַם. לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה, וּכְתִיב בַּתְּרֵיהּ, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. וְרַבִּי אָבִין בַּר רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא אָמַר, הָאוֹכֵל פֵּרוֹתָיו טְבָלִים וּמַעֲשֵׂר עָנִי, חַיָּב מִיתָה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת כְּתִיב, לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ, אֶחָד לְעִנְיָנוֹ, וְאֶחָד לְעִנְיַן תּוֹרָה, וְאֶחָד לְעִנְיַן מַעֲשְׂרוֹת. לְעִנְיָנוֹ, דִּכְתִיב: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ (שמות כג, יט). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ. לְעִנְיַן תּוֹרָה, דִּכְתִיב: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ (שם לד, גו). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. לְעִנְיַן מַעֲשֵׂר, דִּכְתִיב לְמַעְלָה, לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה וְגוֹ'. וּכְתִיב בַּתְּרֵיהּ, עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶל תִּגְרְמוּ לִי לְבַשֵּׁל גְּדָיִים בַּחֲלֵב אִמּוֹתֵיהֶן עַד שֶׁהֵן בִּמְעֵי אִמּוֹתֵיהֶן. שֶׁאִם אֵין אַתֶּם מוֹצִיאִין מַעֲשְׂרוֹתֵיכֶם כָּרָאוּי, רוּחַ אַחַת שֶׁל קְדָרִים אֲנִי מוֹצִיא וּמְשַׁדַּפְתָּן כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וּשְׁדָפָה לִפְנֵי קָמָה (מל"ב יט, כו).

יח עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר. עַשֵּׂר, בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר. עַשֵּׂר, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְחַסֵּר. רָמְז לְמִקְרְשֵׁי יָמִים, לְהַפְרִישׁ אֶחָד מִן עֲשָׂרָה לַעֲמָלֵי תוֹרָה. אֶת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ, אִם זְכִיתֶם, סוֹף שֶׁהֵם יוֹצְאִין לִזְרַע הַשָּׂדֶה. וְאִם לָאו, סוֹף שֶׁהַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה מִתְגָּרֶה בָּכֶם, זֶה עֵשָׂו, דִּכְתִיב בּוֹ, וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד (בראשית כז, ה). דָּבָר אַחֵר, אֶת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ. אִם זְכִיתֶם, סוֹפְךָ לְמַיֵּפֵק לְחַקָּלְךָ וְחַמֵּי עַל מַה צָּרִיךְ מָטָר, וְתִתְפַּלֵּל וְתֶעֱנֶה. וְאִם לָאו, סוֹף שֶׁשּׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִין לִקְבֹּר אֶת בְּנֵיהֶן בַּשָּׂדֶה. שָׁנָה שָׁנָה. אֵין מְעַשְּׂרִין מִשָּׁנָה לַחֲבֶרְתָּהּ, דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשַׂר דְּגָנְךָ. אִם תְּעַשֵּׂר, דְּגָנְךָ. וְאִם לָאו, דְּגָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ (הושע ב, יא). אִם זְכִיתֶם, תִּירוֹשְׁךָ. וְאִם לָאו, תִּירוֹשֶׁיךָ בְּמוֹעֲדוֹ (שם). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ, שֶׁתְּהֵא מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתֶיךָ מִן הַמֻּבְחָר. הָא כֵּיצַד. בָּא בֶּן לֵוִי אֶצְלְךָ, אִם נָתַתָּ לוֹ מַעֲשֵׂר מִן הַמֻּבְחָר, אֲנִי נוֹתֵן לְךָ מִן הַמֻּבְחָר, שֶׁנֶּאֱמַר: יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב (דברים כח, יב). וְאִם נָתַתָּ לוֹ מִן הַחִפּוּרִיּוֹת מִן הַקְּטָנִיּוֹת, יֵשׁ לִי לִתֵּן לְךָ כְּמוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִתֵּן ה' אֶת מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר (שם פסוק כד). וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְגוֹ', רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִמּוֹן אוֹמֵר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם יֵשׁ לְךָ אַרְבָּעָה בְּנֵי בָתִּים, יֵשׁ לְךָ וְשִׁמְחַת בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וְאָמָתֶךָ. וַאֲנִי יֵשׁ לִי אַרְבַּע בְּנֵי בַּיִת, הַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה, שֶׁלִּי. וְכֻלָּן בְּפָסוּק אֶחָד. אִם אַתָּה מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלִּי וְאֶת שֶׁלְּךָ בַּבַּיִת בְּיָמִים טוֹבִים שֶׁנָּתַתִּי לְךָ, אַף אֲנִי מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלִּי וְאֶת שֶׁלְּךָ בְּבֵית הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהֲבֵיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי. אָמֵן, וְכֵן יְהִי רָצוֹן.

שופטים

א שֹׁפְטִים וְשׁוֹטְרִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל (תהלים קמז, יט). דְּבָרָיו, אֵלּוּ דִּבְרֵי תוֹרָה. חֻקָּיו, אֵלּוּ הַמִּדְרָשׁוֹת. וּמִשְׁפָּטָיו, אֵלּוּ הַדִּינִין. לֹא נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל בִּלְבַד. וּמִנַּיִן אַתָּה לָמֵד. שֶׁיִּשְׂרָאֵל וְנָכְרִי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עֵסֶק זֶה עִם זֶה, שֶׁאָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לוֹמַר לַנָּכְרִי, לְךָ עִמִּי לְעַרְכָאוֹת שֶׁלָּכֶם. וְשֶׁהוּא עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ (שם פסוק כ). וַהֲלֹא אֻמּוֹת הָעוֹלָם נִצְטַוּוּ עַל הַדַּיָּנִין, שֶׁהֵיא אַחַת מִשֶּׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ. וּמַהוּ מִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם. אִלּוּ דִּקְדּוּקֵי הַדִּין. שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ, מַעֲשֶׂה וּבָדַק בֶּן זַכַּאי בְּעַקְצֵי תְאֵנִים. וּבְנֵי נֹחַ הוֹרְגִים בְּעֵד אֶחָד, וּבַדַּיָּן אֶחָד, וְשֶׁלֹּא בַּהַתְרָאָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁדִּינֵי מָמוֹנוֹת בִּשְׁלֹשָׁה, וְדִינֵי נְפָשׁוֹת בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה. וּכְתִיב: לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ וְגוֹ' (דברים יט, טו). וּצְרִיכִין דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה. כֵּיצַד בּוֹדְקִין אֶת הָעֵדִים, מַכְנִיסִין אוֹתָן וּמְאַיְמִין עֲלֵיהֶם. וְעוֹד הָיוּ בּוֹדְקִין בְּשֶׁבַע חֲקִירוֹת, בְּאֵיזֶה יוֹם, בְּאֵיזֶה שָׁבוּעַ, בְּאֵיזֶה חֹדֶשׁ, בְּכַמָּה לַחֹדֶשׁ, בְּאֵיזוֹ שָׁעָה, בְּאֵיזֶה מָקוֹם. מַכִּירִין אַתֶּם אוֹתוֹ, הִתְרֵיתֶם בּוֹ, כְּדָאָמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּפַרְנְסֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּבְּחוּ אֶלָּא עַל יְדֵי הַדִּין. בִּשְׁמוּאֵל כְּתִיב: וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְגוֹ' (ש"א ז, טז). וְאַף דָּוִד לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא עַל יְדֵי הַדִּין, כְּמַה דִּכְתִיב: וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ (דה"א יח, יד). וְאַף יְהוֹשָׁפָט כֵּיוָן שֶׁנִּתְחַזֵּק בַּמַּלְכוּת, לֹא נִתְעַסֵּק בְּעִסְקֵי מַלְכוּת, וְלֹא בְּעֹשֶׁר, וְלֹא בְּכָבוֹד, וְלֹא בְּדָבָר אַחֵר, אֶלָּא בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט וְגוֹ' וַיִּתְחַזֵּק עַל יִשְׂרָאֵל (דה"ב יז, א). מַהוּ

וַיִּתְחַזֵּק, שֶׁנִּתְחַזֵּק וּמִנָּה אֶת הַדַּיָּנִין. וְאוֹמֵר: וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה׳ וְעוֹד הֵסִיר אֶת הַבָּמוֹת וְאֶת הָאֲשֵׁרִים מִיהוּדָה (שם פסוק ו). גַּסּוּת רוּחַ הָיְתָה בּוֹ שֶׁהוּא אָמַר וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ. אֶלָּא שֶׁמִּנָּה דַּיָּנִין עֲלֵיהֶן הַיּוֹדְעִין לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי ה׳, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (בראשית יח, יט). וְאוֹמֵר לַדַּיָּנִין, רְאוּ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא (דברים א, יז). וּמָה מֹּשֶׁה שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה עַל הַדַּיָּנִין אֶלָּא מִמַּה שֶּׁאָמַר לוֹ יִתְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל וְגוֹ׳ (שמות יח, כא), הוֹשִׁיב סַנְהֶדְרִין. אָנוּ שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בַּתּוֹרָה לְמַנּוֹת סַנְהֶדְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּמִנַּיִן שֶׁהוֹשִׁיב מֹשֶׁה סַנְהֶדְרִין עַל יִשְׂרָאֵל. דִּכְתִיב: וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל וְגוֹ׳. וְאַף יְרוּשָׁלַיִם לֹא נִשְׁתַּבְּחָה אֶלָּא עַל יְדֵי הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ וְגוֹ׳ (יחזקאל טז, יד). וְאֵיזֶה הוּא הַדּוֹר. זֶה הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ (שמות כג, ג). וְלֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל קִלְקוּל הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה (יחזקאל כב, ה), שֵׁם שֶׁהָיָה לָךְ עַל יְדֵי הַדִּין, טְמֵאת. וּכְתִיב: מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים (ישעיה א, כא). עַל יְדֵי שֶׁהָיְתָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט, צֶדֶק יָלִין בָּהּ. לְכָךְ אָמַר לָהֶם יִרְמְיָה, לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי אֶרֶץ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל וְגוֹ׳ (איכה ד, יב). וּכְתִיב: מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ וְגוֹ׳ (שם פסוק יג). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נִפְרַע לְעַצְמוֹ מִן הַדַּיָּנִין, שֶׁנֶּאֱמַר: לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן ה׳ צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ (ישעיה א, כד). וְאֵין לָכֵן אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי (ש״א ג, יד). אֵין אֲבִיר אֶלָּא אַב בֵּית דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: אַבִּיר הָרֹעִים (שם כא, ח). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נַעֲשֶׂה אַב בֵּית דִּין לְהִפָּרַע מֵהֶן. מִנַּיִן שֶׁבְּדַיָּנִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר. רְאֵה מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה (ישעיה א, כו). לְפִיכָךְ אָמַר דָּוִד, מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב וְגוֹ׳ (תהלים קמז, יט).

ב **שׁוֹפְטִים** וְשׁוֹטְרִים. שׁוֹפְטִים, אֵלּוּ הַדַּיָּנִים. שׁוֹטְרִים, אֵלּוּ הַפַּרְנָסִים שֶׁמַּנְהִיגִין אֶת הָעֵדָה. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אִם אֵין שׁוֹטֵר אֵין שׁוֹפֵט. כֵּיצַד, כֵּיוָן שֶׁנִּתְחַיֵּב אָדָם בְּבֵית דִּין לַחֲבֵרוֹ, אִם אֵין שׁוֹטֵר שֶׁיּוֹצִיא מִמֶּנּוּ, כֵּיוָן שֶׁפּוֹרֵשׁ מִן הַדִּין, אֵין סְפֵיקָה בְּיַד הַדַּיָּן לַעֲשׂוֹת לוֹ כְּלוּם, אֶלָּא אִם כֵּן מוֹסְרוֹ בְּיַד הַשּׁוֹטֵר, וְהַשּׁוֹטֵר מוֹצִיא מִמֶּנּוּ. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, אִלְמָלֵא סִיטְנוֹ שֶׁל יוֹאָב, לֹא הָיָה דָּוִד יָכוֹל לַעֲשׂוֹת אֶת הַדִּין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ, וְיוֹאָב בֶּן צְרוּיָה עַל הַצָּבָא (דה״א יח, יד-טו). וְכִי דָּוִד וְיוֹאָב שׁוֹפְטִים כְּאֶחָד. אֶלָּא כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לַדִּין, מוֹסְרִין אוֹתוֹ בְּיַד יוֹאָב וּמוֹצִיא מִמֶּנּוּ בְּעַל כָּרְחוֹ. וְכֵן אִיּוֹב אוֹמֵר, אָב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִיב לֹא יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ, וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת וְגוֹ׳ (איוב כט, טז-יז).

ג **שׁוֹפְטִים** וְשׁוֹטְרִים, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הַשּׁוֹפְטִים בַּעֲלֵי זְרוֹעַ בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים. שֶׁכָּךְ עָשָׂה מֹשֶׁה, וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל (שמות יח, כה), בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבִגְבוּרָה. וְצָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ נְקִיִּים מִכָּל מִשְׁפָּט, שֶׁלֹּא יְהֵא לְאָדָם פִּתְחוֹן פֶּה עֲלֵיהֶם. כְּמֹשֶׁה שֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל, לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי (במדבר טז, טו). וּשְׁמוּאֵל שֶׁאָמַר, הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד ה׳ וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְגוֹ׳ (ש״א יב, ג). הֱוֵי אוֹמֵר, שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים, שֶׁלֹּא יְהֵא בָּהֶם דָּבָר שֶׁל פְּסוּלוּת. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן אֶלְעָזָר, שֶׁהָיָה לוֹ אִילָן נָטוּעַ בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ וְנוֹפָיו נוֹטוֹת לְשָׂדֶה אַחֵר. בָּא אָדָם אֶחָד וְקָבַל לְפָנָיו וְאָמַר, אִילָנוֹ שֶׁל אִישׁ פְּלוֹנִי נוֹטֶה לְתוֹךְ שָׂדִי. אָמַר לֵיהּ: לֵךְ וּבוֹא לְמָחָר. אָמַר לֵיהּ: כָּל הַדִּינִין הַבָּאִים לְפָנֶיךָ, מִיָּד אַתָּה פּוֹסֵק, וְדִינִי אַתָּה מְאַחֵר. מֶה עָשָׂה רַבִּי חֲנִינָא, מִיָּד שָׁלַח פּוֹעֲלָיו וְקָצַץ אֶת הָאִילָן שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ וְנוֹטֶה לְשָׂדֶה אַחֵר. לְמָחָר בָּא אוֹתוֹ הָאִישׁ לְפָנָיו לַדִּין. אָמַר לוֹ לְבַעַל דִּינוֹ, צָרִיךְ אַתָּה לָקוּץ אוֹתוֹ. אָמַר לוֹ: וְלָמָּה אִילָן שֶׁלְּךָ עֲנָפָיו נוֹטִין לְשָׂדֶה אַחֵר. אָמַר לוֹ: צֵא וּרְאֵה כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה רוֹאֶה אֶת שֶׁלִּי, כָּךְ עֲשֵׂה אֶת שֶׁלְּךָ. מִיָּד הָלַךְ וְעָשָׂה כָּךְ. לְפִיכָךְ כְּתִיב: שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים, שֶׁלֹּא יְהֵא בַּשּׁוֹפֵט דָּבָר שֶׁל פְּסֹלֶת.

ד **תִּתֶּן** לְךָ. אַתָּה תְּמַנֶּה שׁוֹפְטִים בְּכָל שְׁעָרִים. שֶׁפַּעֲמַיִם בְּשַׁבָּת בָּתֵּי דִּינִין יוֹשְׁבִין בָּעֲיָרוֹת, בְּשֵׁנִי וּבַחֲמִישִׁי. וְאִם עָמְדָה הֲלָכָה לִפְנֵיהֶם, הָיוּ שׁוֹאֲלִין לְבֵית דִּין שֶׁבְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית. וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, שֶׁיִּהְיוּ מַטִּין אֶת הָעָם לְכַף צֶדֶק. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי שָׁלוֹם, שֶׁיִּהְיוּ מַטִּין וּמְלַמְּדִין עֲלֵיהֶם זְכוּת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מִמִּי אַתָּה לָמֵד. מִגִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ, שֶׁבְּיָמָיו הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּצָרָה, וְהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ אָדָם שֶׁיְּלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת וְלֹא הָיָה מוֹצֵא, שֶׁהָיָה הַדּוֹר דַּל בְּמִצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים. כֵּיוָן שֶׁנִּמְצָא זְכוּת בְּגִדְעוֹן, שֶׁלִּמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, מִיָּד נִגְלָה עָלָיו הַמַּלְאָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּבֹא אֵלָיו מַלְאַךְ ה׳, וַיֹּאמֶר לוֹ: לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה (שופטים ו, יד), בְּכֹחַ זְכוּת שֶׁלִּמַּדְתָּ עַל בָּנַי. הֱוֵי, וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, שֶׁיִּהְיוּ מְלַמְּדִין זְכוּת עַל הַדּוֹר.

ה **תִּתֶּן** לְךָ, וְלֹא לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם. דָּבָר אַחֵר, תִּתֶּן לְךָ, מְלַמֵּד, שֶׁנִּקְרְאוּ הַדִּינִין עַל שֵׁם מֹשֶׁה. זֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁמָּסַר מֹשֶׁה נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן וְנִקְרָא עַל שְׁמוֹ. נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי שָׁם עִם ה׳ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה (שמות לד, כח). וְנִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי (מלאכי ג, כב). נָתַן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְגוֹ׳ (שמות לב, לב). וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ (שם פסוק ז). נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַדִּינִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי, וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְגוֹ׳, וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט וְגוֹ׳ (שם ב, יב-יד). לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ וְגוֹ׳ צִדְקַת ה׳ עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל (דברים לג, כא).

ו **שׁוֹפְטִים** וְשׁוֹטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ, בְּכָל עִיר וָעִיר. לִשְׁבָטֶיךָ, אֲפִלּוּ עִיר שֶׁכֻּלָּהּ מִשְׁפָּחָה אַחַת, מַנֵּה לָהּ דַּיָּנִין. וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, לְלַמֶּדְךָ, שֶׁצְּדָקָה עוֹשִׂין עִם שְׁנֵיהֶם. עִם הַזַּכַּאי, שֶׁנּוֹטֵל אֶת שֶׁלּוֹ. וְעִם הַחַיָּב, שֶׁמּוֹצִיאִין גֶּזֶל מִתַּחַת יָדוֹ. דָּבָר אַחֵר, מִשְׁפַּט צֶדֶק, בִּזְמַן שֶׁעוֹסְקִין וְדָנִין בְּצֶדֶק, הֵן

עוֹשִׂין צְדָקָה עִם הַבְּרִיּוֹת וּמַצִּילִין אוֹתָן מִן הַפַּרְעָנֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמַח וְגוֹ' (תהלים פה, יב). בַּזְּמַן שֶׁדִּין אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמַח, אָז צֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף (שם), הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה צְדָקָה עִם הַבְּרִיּוֹת וּמַצִּיל אוֹתָן מִפַּרְעָנֻיּוֹת וּמִיִּסּוּרִין, וְטוֹבָה בָּאָה לָעוֹלָם.

ז **לֹא** תַּטֶּה מִשְׁפָּט, לֹא תַכִּיר פָּנִים. אַזְהָרָה לַנָּשִׂיא, שֶׁלֹּא יוֹשִׁיב הָרָאוּי לְמַעְלָה לְמַטָּה, וְאֶת הָרָאוּי לְמַטָּה לְמַעְלָה. דָּבָר אַחֵר, לֹא תַּטֶּה מִשְׁפָּט, בְּמָמוֹן. וְלֹא תַכִּיר פָּנִים, בְּכָבוֹד, שֶׁלֹּא יְהֵא עָנִי עוֹמֵד וְעָשִׁיר יוֹשֵׁב. דָּבָר אַחֵר, לֹא תַּטֶּה מִשְׁפָּט, אַזְהָרָה לֶחָכָם, שֶׁלֹּא יוֹשִׁיב אֶצְלוֹ מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַדִּין. וְאִם הוֹשִׁיב, כְּאִלּוּ נָטַע אֲשֵׁרָה, דְּסָמִיךְ לֵיהּ, לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה. לֹא תַּטֶּה מִשְׁפָּט, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הַדַּיָּנִין רוֹאִין כְּאִלּוּ שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (שם פב, א), מִכָּאן לְבַעֲלֵי דִינִין שֶׁיִּתְבַּוְּנוּ אֵימָה לְעַצְמָן. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהָיָה לוֹ דִּין עִם מֶלֶךְ מִמַּלְכֵי בֵּית חַשְׁמוֹנַאי, וְעָמַד לִפְנֵי שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח. אָמַר לֵיהּ: דִּין יֵשׁ לִי אֵצֶל הַמֶּלֶךְ. אָמַר שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח לָהֶם לְאוֹתָן דַּיָּנִין שֶׁדָּנִין עִמּוֹ, אִם מְשַׁגֵּר אֲנִי בִּשְׁבִיל הַמֶּלֶךְ, אַתֶּם מוֹכִיחִים אוֹתוֹ. אָמְרוּ לוֹ: הֵן. שִׁגֵּר בִּשְׁבִילוֹ. בָּא, וְנָתְנוּ אֶת כִּסְאוֹ וְיָשַׁב בְּצַד שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח, עָמַד עַל רַגְלָיִךְ וְתֵן אֶת הַדִּין. אָמַר לוֹ: וְכִי דָּנִין אֶת הַמֶּלֶךְ. פָּנָה לִימִינוֹ, כָּבְשׁוּ הַדַּיָּנִין אֶת פְּנֵיהֶם בַּקַּרְקַע. לִשְׂמֹאלוֹ, כָּבְשׁוּ פְּנֵיהֶם בַּקַּרְקַע. בָּא הַמַּלְאָךְ וַחֲבָטָן בַּקַּרְקַע עַד שֶׁיָּצְאָה נִשְׁמָתָן. מִיָּד נִזְדַּעְזְעָה הַמֶּלֶךְ. מִיָּד אָמַר לֵיהּ שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח, עָמֹד עַל רַגְלָיִךְ וְתֵן אֶת הַדִּין, שֶׁלֹּא לְפָנַי אַתָּה עוֹמֵד, אֶלָּא לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' (דברים יט, יז). מִיָּד עָמַד עַל רַגְלָיו וְנָתַן אֶת הַדִּין. לְכָךְ צָרִיךְ שֶׁיִּהוּ בַּעֲלֵי דִינִין נוֹהֲגִין אֵימָה בְּעַצְמָן, וְהַדַּיָּנִין יְהוּ נוֹהֲגִין אֵימָה בְּעַצְמָן, כְּבְיָכוֹל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵן דָּנִין. שֶׁכָּךְ אָמַר יְהוֹשָׁפָט לַדַּיָּנִין, כִּי לֹא לָאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה' (דה"ב יט, ו). אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, בֹּא וּרְאֵה אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב, אִי אֶפְשָׁר לְאוֹמְרוֹ. בָּשָׂר וָדָם דָּן לִבְוֹרְאוֹ. אֶלָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַדַּיָּנִין, הֱיוּ נוֹהֲגִים אֵימָה בְּעַצְמְכֶם, כְּאִלּוּ אוֹתִי אַתֶּם דָּנִין. כֵּיצַד, אָדָם עוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת לְפָנַי, גָּזַרְתִּי עָלָיו לִתֵּן לוֹ מֵאָה שָׁדוֹת. אִם אַתָּה מַעֲבִיר עָלָיו אֶת הַדִּין בְּאַחַת מַה שֶּׁגָּזַרְתִּי עָלָיו, אֲנִי נוֹתֵן לוֹ מִשֶּׁלִּי, וּמַעֲלֶנִי עָלֶיךָ כְּאִלּוּ מִמֶּנִּי נָטַלְתָּ.

ח **לֹא** תַקֵּח שֹׁחַד וְגוֹ'. כֵּינָן שֶׁנּוֹתֵן הַדַּיָּן אֶת לִבּוֹ עַל הַשֹּׁחַד, נַעֲשֶׂה עִוֵּר בַּדִּין וְאֵינוֹ יָכֹל לָדוּן אוֹתוֹ בֶּאֱמֶת. אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר, הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ דָּם (יחזקאל כב, ו), שֶׁהָיוּ פּוֹשְׁטִין זְרוֹעוֹתֵיהֶן תַּחַת כַּנְפֵי בִּגְדֵיהֶם וְנוֹטְלִין אֶת הַשֹּׁחַד. אָמַר רַבִּי אָבָהוּ, כָּל הַנּוֹטֵל שֹׁחַד שִׁוֵּה פְּרוּטָה מֵחֲבֵרוֹ, נִקְרָא רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר: שֹׁחַד מֵחִיק רָשָׁע יִקָּח (משלי יז, כג). אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי, בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה קָשָׁה הַשֹּׁחַד. פַּעַם אַחַת בָּא אָדָם אֶחָד לְפָנַי וְהֵבִיא לִי רֹאשִׁית הַגֵּז, וְהָיָה לוֹ דִּין לִפְנֵי הַדַּיָּן, וַאֲנִי הָיִיתִי עוֹמֵד לְצַד אֶחָד. וְאָמַרְתִּי לוֹ, אִם יִטְעֹן עָלָיו הַדַּיָּן כָּךְ וְכָךְ, יִזְכֶּה בַּדִּין. וְהָיִיתִי מְצַפֶּה לְזַכּוֹתוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נָתַן לִי אֶלָּא מִשֶּׁלִּי וְלֹא שֹׁחַד הָיָה. וְנִתְקָרֵב לְבָבִי עִמּוֹ כָּל זְמַן שֶׁרְאִיתִיו. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָלַךְ לְבֵית דִּין, הָיִיתִי שׁוֹאֵל עָלָיו, אִם זָכָה אִם לָאו, לְהוֹדִיעֲךָ כַּמָּה קָשָׁה הַשֹּׁחַד שֶׁמְּעַוֵּר אֶת עֵינַיִם. וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמָה אִם אֲנִי שֶׁהֵבִיא לִי מִשֶּׁלִּי וְלֹא נָטַלְתִּי שֹׁחַד מִמֶּנּוּ, הָיִיתִי מְצַפֶּה לְזַכּוֹתוֹ, הַנּוֹטֵל שֹׁחַד, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. הָיָה רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הוֹרֵשׁ, וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי גֵּר וְגוֹ' (מלאכי ג, ה). אוֹי לָנוּ מִיּוֹם תּוֹכָחָה, שֶׁהַקִּישׁ הַכָּתוּב מַטֵּי גֵּר לַעֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. לְפִיכָךְ הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא תַּטֶּה מִשְׁפָּט. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר אוֹשַׁעְיָא, אָדָם חוֹשֵׁשׁ בְּעֵינָיו, נוֹתֵן מָמוֹן הַרְבֵּה לָרוֹפֵא, סָפֵק מִתְרַפֵּא וְסָפֵק אֵין מִתְרַפֵּא. וְהַנּוֹטֵל שֹׁחַד, מְעַוֵּר עֵינָיו, וּמְקַלְקֵל אֶת הַדִּין, וְגוֹרֵם שֶׁיִּגְלוּ יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצָם, וּמֵבִיא רָעָב לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף וְגוֹ'. רָדַפְתָּ צֶדֶק, תִּחְיֶה וְתִירַשׁ אֶת הָאָרֶץ. וְאִם לָאו, לֹא תִירַשׁ. צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף, שְׁתֵּי פְּעָמִים, מִכָּאן שֶׁיְּהֵא אָדָם רוֹדֵף אַחַר בֵּית דִּין הַיָּפֶה. דָּבָר אַחֵר, צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף, שְׁנֵי פְּעָמִים, אַזְהָרָה לַדַּיָּנִין הַדָּנִין דִּינֵי נְפָשׁוֹת, שֶׁלֹּא יְהִיוּ חוֹתְכִין אֶת הַדִּין בְּיוֹמוֹ. אֶלָּא יְהוּ מְלִינִין אֶת הַדִּין בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: מָלְאָתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ (ישעיה א, כא). לְמַעַן תִּחְיֶה, כָּל הַדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, זוֹכֶה לִחְיֵי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּה אָמַר ה' שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה וְגוֹ' (שם נו, א).

ט **וְהָיָה** בְּכָל הָאָרֶץ נְאֻם ה' פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ, וְהַשְּׁלִישִׁית יִוָּתֵר בָּהּ (זכריה יג, ח). זוֹ הִיא שֶׁנֶּאֱמַר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל יְדֵי דָּוִד, יְבוֹשׁוּ כָּל עוֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים וְגוֹ' (תהלים צז, ז). כְּנֶגֶד מִי אֲמָרוֹ. לֹא אֲמָרוֹ אֶלָּא כְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְאוֹת כְּבוֹדוֹ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם, וּלְהוֹרִיד כִּסְאוֹ בְּאֶמְצַע הָרָקִיעַ, וְחוֹזֵר וּמַנִּיחוֹ בְּמָקוֹם שֶׁחַמָּה זוֹרַחַת בְּתְקוּפַת תַּמּוּז, וְחוֹזֵר וּמַנִּיחוֹ בְּמָקוֹם שֶׁחַמָּה זוֹרַחַת בִּתְקוּפַת טֵבֵת. אָמַר לוֹ רַבִּי חֲנִינָא הַזָּקֵן, אִפְשָׁר לְהַרְאוֹת כְּבוֹדוֹ מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ, כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי (שמות לג, כא), וְאַתָּ אוֹמֵר שֶׁמַּרְאֶה כְּבוֹדוֹ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם. אָמַר לֵיהּ: הֲרֵי כְּתִיב: כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן ה' אֱלֹהִים, חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן ה', לֹא יִמְנַע טוֹב לַהוֹלְכִים בְּתָמִים (תהלים פד, יב). מָה הַמָּגֵן מֵגֵן עַל בְּעָלָיו בִּשְׁעַת מִלְחָמָה, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵגֵן עַל בָּנָיו בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, בְּשָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָדִין אֶת הָעוֹלָם, תּוֹפְשָׂן לְדִין הֵן וֵאלֹהֵיהֶם, וּמַעֲמִיד לָהֶם פַּרְטוֹמִין, וּמֵבִיא שְׁתֵּי הַלּוּחוֹת שֶׁבָּהֶן עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְאוֹמֵר לָהֶם, כְּלוּם הִשְׁגִּיחוּ עֲלֵיכֶם. וְאוֹמְרִים לְפָנָיו, מִיּוֹם שֶׁבְּרָאתָ אוֹתָנוּ, לֹא הִשְׁגִּיחוּ עָלֵינוּ אֶלָּא עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד. הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים, רָאוּי לְמִקְרָא לוֹמַר, הַבּוֹטְחִים. מַהוּ הַמִּתְהַלְלִים. שֶׁלֹּא עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה עַד שֶׁנִּתְגַּדְּלוּ כָּבוֹד זֶה בָּזֶה. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּכָל יוֹם אַתֶּם מִתְבַּיְּשִׁין לְפָנַי. יֵשׁ בָּכֶם שֶׁהֵן עוֹבְדִים לַיּוֹנִים, הַרְבֵּה יוֹנִים נִשְׁחָטִים. יֵשׁ בָּכֶם שֶׁעוֹבְדִים לִלְבָנִים, הַרְבֵּה לְבֵנִים נִשְׂרָפוֹת בַּשּׁוּק. יֵשׁ בָּכֶם עוֹבְדִים לַדָּגִים, הַרְבֵּה דָּגִים נִמְקָרִים בַּשּׁוּק. מִיָּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַיְּשָׁן, שֶׁנֶּאֱמַר: יֵרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם, יָשִׂימוּ יָד עַל פֶּה, אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה (מיכה ז, טז). אָמַר רַב חָמָא בַּר חֲנִינָא אָמַר רַב, מַאי דִּכְתִיב: כָּל הַגּוֹיִם נִתְקַבְּצוּ יַחְדָּיו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשׁוֹנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְגוֹ'

(ישעיה מג, ט). לֶעָתִיד לָבֹא מֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סֵפֶר תּוֹרָה וּמַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ, וְאוֹמֵר: כָּל מִי שֶׁעוֹסֵק בָּזֶה, יָבֹא וְיִטֹּל שְׂכָרוֹ. מִיָּד מִתְקַבְּצִין כָּל הָאֻמּוֹת וּבָאִין בְּעִרְבּוּבְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּיו. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַל תִּכָּנְסוּ בְּעִרְבּוּבְיָא, אֶלָּא כָּל אֻמָּה וְאֻמָּה וְסוֹפְרֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּאָסְפוּ לְאֻמִּים. נִכְנְסָה אֱדוֹם, אוֹמֵר לָהֶם, בַּמָּה עֲסַקְתֶּם אָמְרוּ לוֹ: הַרְבֵּה שְׁוָקִים תִּקַּנְנוּ, הַרְבֵּה מֶרְחָצָאוֹת עָשִׂינוּ, כֶּסֶף וְזָהָב הִרְבֵּינוּ, וְהַכֹּל לֹא עָשִׂינוּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיַּעַסְקוּ יִשְׂרָאֵל בַּתּוֹרָה. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל מַה שֶּׁעֲשִׂיתֶם, לְהַנָּאַת עַצְמְכֶם עֲשִׂיתֶם. שְׁוָקִים, לְהוֹשִׁיב בָּהֶן זוֹנוֹת. מֶרְחָצָאוֹת, לְעַדֵּן בָּהֶן עַצְמְכֶם. כֶּסֶף וְזָהָב, שֶׁלִּי הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאוּם ה' צְבָאוֹת (חגי ב, ח). נִכְנְסָה מַלְכוּת פָּרַס, אוֹמֵר לָהֶם, בַּמָּה עֲסַקְתֶּם. אוֹמְרִים לוֹ: הִרְבֵּה כְּרָכִים כָּבַשְׁנוּ, הִרְבֵּה גְּשָׁרִים תִּקַּנְנוּ, הִרְבֵּה מִלְחָמוֹת עָשִׂינוּ, וְכָל זֶה בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁיַּעַסְקוּ בַּתּוֹרָה. אוֹמֵר לָהֶם, כָּל מַה שֶּׁעֲשִׂיתֶם, לְצָרְכְּ עַצְמְכֶם עֲשִׂיתֶם. כְּרָכִים, לַעֲשׂוֹת בָּהֶם אַנְגַּרְיָא. גְּשָׁרִים, לְטוֹל מֶהֶם מֶכֶס. מִלְחָמוֹת, אֲנִי עֲשִׂיתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' אִישׁ מִלְחָמָה (שמות טו, ג). כְּלוּם יֵשׁ בָּכֶם מַגִּיד זֹאת, שֶׁנֶּאֱמַר: מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת (ישעיה מג, ט). וְאֵין זֹאת אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה (דברים ד, מד). אוֹמְרִים לְפָנָיו, כְּלוּם נָתַתָּ לָנוּ וְלֹא קִבַּלְנוּהָ. וַעֲלֵיהֶן הוּא אוֹמֵר, וַיֹּאמַר, ה' מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ וגו' (שם לג, ב). מְלַמֵּד, שֶׁהֶחְזִירָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם וְלֹא רָצוּ לְקַבְּלָהּ. אָמְרוּ לְפָנָיו, כְּלוּם כָּפִיתָ הָהָר עָלֵינוּ כְּגִיגִית כְּשֵׁם שֶׁעָשִׂיתָ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר (שמות יט, יז), וְאָמַרְתָּ לָהֶם, אִם תְּקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, מוּטָב. וְאִם לָאו, שָׁם תִּהֵא קְבוּרַתְכֶם. שְׁאֲלוּלֵי כֵן, לֹא קִבָּלוּהָ. אוֹמֵר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַהֲלֹא אָמְרוּ מִתְּחִלָּה, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. אָמְרוּ לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תְּנָה לָנוּ מֵרֹאשׁ וְנַעֲשֶׂנָּה. אוֹמֵר לָהֶם, מִצְוָה קַלָּה אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם, אִם אֹתָם מִשַּׁמְרִין אוֹתָהּ, אֲתֵן לָכֶם שָׂכָר כִּישְׂרָאֵל. אוֹמֵר לָהֶם, לְכוּ עֲשׂוּ סֻכָּה. הוֹלְכִין וְעוֹשִׂין סֻכָּה כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹצִיא חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִבַּעַט בְּסֻכָּתוֹ וְיוֹצֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: נְנַתֵּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ (תהלים ב, ג). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמְשַׂחֵק עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק (שם פסוק ד). וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים (שם צז, ז). בְּשָׁעָה שֶׁיְּדִין אֶת הָאֻמּוֹת, דָּן לְאלֹהֵיהֶם עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט וגו' (ישעיה סו, טז). כֵּיוָן שֶׁאֵין יְכוֹלִים לַעֲמוֹד בָּאֵשׁ, פּוֹרְחִין וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמְשַׂלֵּחַ עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים בְּקוֹלָרִין וּבְשַׁלְשְׁלָאוֹת וּמַשְׁלִיכִין לְתוֹךְ הָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלַהַט אוֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף (מלאכי ג, יט). דָּבָר אַחֵר, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים, אוֹמְרִים כָּל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לֵאלֹהֵיהֶם, בּוֹאוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאַתֶּם הִתְעִיתֶם אוֹתָנוּ. מִיָּד, וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף (ישעיה ב, יח), וְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה מוֹרִידָן לַגֵּיהִנֹּם. לְכָךְ נֶאֱמַר: יֵבוֹשׁוּ כָּל עוֹבְדֵי פֶסֶל (תהלים צז, ז). וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' פִּי שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ (זכריה יג, ח), אֵלּוּ הָאוֹמְרִין, שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת בַּשָּׁמַיִם. וְהַשְּׁלִישִׁית יִוָּתֵר בָּהּ (שם), אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן מִשְּׁלִישִׁיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, בְּנֵי שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. דָּבָר אַחֵר, וְהַשְּׁלִישִׁית יִוָּתֵר בָּהּ, שֶׁאֵין מִתְיַשְּׁבִין בְּאַרְצָם אֶלָּא בִּגְאֻלָּה שְׁלִישִׁית. גְּאֻלָּה רִאשׁוֹנָה, זוֹ גְּאֻלַּת מִצְרַיִם. גְּאוּלָה שְׁנִיָּה, זוֹ גְּאֻלַּת עֶזְרָא. הַשְּׁלִישִׁית, אֵין לָהּ הֶפְסֵק. אָמַר רַבִּי שִׁמְלַאי, שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת נֶאֶמְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, בָּא דָּוִד וְהֶעֱמִידָן עַל אַחַת עֶשְׂרֵה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶיךָ (תהלים טו, א), וְכָל הַמִּזְמוֹר. בָּא יְשַׁעְיָה וְהֶעֱמִידָן עַל שֵׁשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: הוֹלֵךְ צְדָקוֹת, וְדוֹבֵר מֵישָׁרִים, מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשָׁקוֹת, נֹעֵר כַּפָּיו מִתְמֹךְ בַּשֹּׁחַד, אוֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ דָּמִים וגו' (ישעיה לג, טו). וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ, הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן, מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ, לַחְמוֹ נִתָּן, מֵימָיו נֶאֱמָנִים. בָּא מִיכָה וְהֶעֱמִידָן עַל שָׁלֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט, וְאַהֲבַת חֶסֶד, וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ (מיכה ו, ח). בָּא עָמוֹס וְהֶעֱמִידָן עַל שְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כֹה אָמַר ה' לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ (עמוס ה, ד). בָּא חֲבַקּוּק וְהֶעֱמִידָן עַל אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה (חבקוק ב, ד).

י כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה וגו'. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וּנְתָנָךְ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִּהְיֶה לְמַטָּה (דברים כח, יג), שֶׁלֹּא יִהְיוּ בָּכֶם שׁוֹפְטִים כֻּחָשִׁים, וְתִהְיוּ כֻּלְּכֶם רָאשִׁים לַתּוֹרָה, כְּשֵׁם שָׁאַתָּה אוֹמֵר, וְנָבִיא מוֹרֶה שֶׁקֶר הוּא הַזָּנָב (ישעיה ט, יד). וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה, מְעַט תִּהְיֶה, רַק בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא כָּל הַיָּמִים. דָּבָר אַחֵר, וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה. כְּשֶׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ לִשְׁאֹל דָּבָר, שֶׁלֹּא תְּהֵא שׁוֹאֵל מַה לְמַטָּן, וְלֹא תְּהֵא שׁוֹאֵל מַה לְמַעְלָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֶךָ (שם כט, ד), כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם וגו', שֶׁתְּהֵא שׁוֹאֵל בּוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל הָאֹבוֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים (שם ח, יט). אִמְרוּ לָהֶם, הֲלֹא עַם אֶל אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים (שם). צָרְכֵי הַמֵּתִים עוֹשִׂין בַּחַיִּים. שֶׁמָּא עוֹשִׂין צָרְכֵי הַחַיִּים בַּמֵּתִים, שֶׁאֵין עוֹשִׂין לָהֶם צָרְכֵי רָאשֵׁיהֶם. כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה וגו', וְאַתָּה לֹא כֵן. מַעֲשֶׂה בְּגֵר אֶחָד שֶׁהָיָה מִבָּצְרָה, אָמַר, כְּשֶׁהָיִיתִי נָכְרִי, הָיִיתִי שׁוֹאֵל בָּעֲבוֹדָה זָרָה. עַכְשָׁו נַעֲשֵׂיתִי יִשְׂרָאֵל וְאָסוּר לִי. מֶה עָשָׂה. חָבַשׁ אֶת חֲמוֹרוֹ וְהָלַךְ בַּמִּדְבָּר וְלֹא שָׁאַל בַּעֲבוֹדָה זָרָה. נִכְנַס בַּמִּדְינָה וְהָיָה הַפִּינְסוּר שֶׁלָּהּ עוֹמֵד בְּפֶתַח הַמְּדִינָה. עִם שֶׁהוּא נִכְנַס, רָאָה אוֹתָם, מִיָּד נִתְיָרֵא. יָרַד מִן הַחֲמוֹר וּבָרַח הַחֲמוֹר. יָרְדוּ אוֹתָן שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין שָׁם וְהוּא מִתְיָרֵא מֵהֶם, וְזָקְפוּ אוֹתוֹ וּמְסַמְּכִין אוֹתוֹ. וְהָיוּ אוֹמְרִים הַזָּקֵן הַזֶּה נָפַל. מִיָּד הוֹלִיכוּ אוֹתוֹ אֵצֶל חֲמוֹרוֹ. וְנִכְנַס בְּשָׁלוֹם וְיָצָא בְּשָׁלוֹם. מִי גָּרַם לוֹ. עַל שֶׁתָּפַס אֶת הַתּוֹרָה. יָצְאוּ וְאֵינָן נִכְנָסִין, אֶלָּא הַנָּחָשׁ שׁוֹרְקָן. שָׁמְעוּ רַבִּי יַנַּאי וְרַבִּי יוֹחָנָן. מֶה עָשׂוּ. יָשְׁבוּ עַל פֶּתַח הַמְּדִינָה לֵידַע אִם נִכְנָסִין הֵן אוֹתָן שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים לְמַלְאַכְתָּן, וְנִכְנְסוּ. וּרְאוּ אוֹתָן רַבִּי יַנַּאי וְרַבִּי יוֹחָנָן. אָמְרוּ לְאַסְטְרוֹלוֹגִין, לֹא אָמַרְתֶּם שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים הַלָּלוּ יוֹצְאִין וְאֵינָן נִכְנָסִין, שֶׁהַנָּחָשׁ שׁוֹרְקָן אָמְרוּ לָהֶן, הֵן. אָמְרוּ

לָהֶן, חֲרֵי יָצְאוּ בְּשָׁלוֹם וְנִכְנְסוּ בְּשָׁלוֹם. הָיוּ הָאַסְטְרוֹלוֹגִין מַבִּיטִין בָּהֶם. אָמְרוּ לָהֶן, אִמְרוּ לָנוּ, מָה עֲשִׂיתֶם בַּיּוֹם הַזֶּה. אָמְרוּ לָהֶם, לֹא עָשִׂינוּ דָּבָר, אֶלָּא כְּשֶׁם שֶׁהָיִינוּ לְמוּדִין לַעֲשׂוֹת, קָרִינוּ אֶת שְׁמַע וְהִתְפַּלַּלְנוּ. אָמְרוּ לָהֶם, יְהוּדִים אַתֶּם, אֵין דִּבְרֵי הָאַסְטְרוֹלוֹגִין מִתְקַיְּמִים בָּכֶם, שֶׁאַתֶּם יְהוּדִים. חֲוֵי, וַאֲתָה לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ.

יא דָּבָר אַחֵר, כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם וְגוֹ׳, וְאַתָּה לֹא כֵן. מְדַבֵּר בְּאַבְרָהָם, שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּאַסְטְרוֹלוֹגִין, שֶׁהָיָה הַמַּזָּל אוֹמֵר לוֹ: שֶׁאֵין אַבְרָם וְלֹא שָׂרַי מוֹלִידִין. מֶה עָשָׂה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי חָנִין, כְּתִיב: וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה (בראשית טו, ה), הֶעֱלָה אוֹתוֹ לְמַעְלָה מִכִּפַּת הָרָקִיעַ. וְאֵין חוּצָה אֶלָּא הָרָקִיעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת (משלי ח, כו). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה (ישעיה לג, ז). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מַה שֶּׁאַמַּרְתָּ, וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי (בראשית טו, ג), לֹא כֵן הַדָּבָר, כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ (שם פסוק ד). אָמַר לוֹ: אַתָּה אוֹמֵר לִי, שֶׁאֲנִי מוֹלִיד. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צֵא מִן הַמִּדָּה, אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, אַבְרָהָם מוֹלִיד. שָׂרַי אֵינָהּ מוֹלֶדֶת, שָׂרָה מוֹלֶדֶת. וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה, אָמַר לוֹ: חֲרֵי אַתָּה לְמַעְלָה מִן הַמַּזָּל. מִי גָּדוֹל מִמִּי. לֹא אַתָּה, שֶׁאַתָּה לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה. שָׂא נָא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא הַבֶּט, כְּאָדָם שֶׁהוּא מַבִּיט מִלְמַעְלָה לְמַטָּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, הַבִּיטָה עֲנֵנִי ה׳ אֱלֹהָי (תהלים יג, ד). וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ (בראשית טו, ה). מֵיָד, וְהֶאֱמַן בַּה׳ (שם פסוק ו). אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, מָה אַבְרָהָם הִנִּיחַ אֶת הַמַּזָּל וְלֹא הָיָה עוֹסֵק בּוֹ, אַף אַתָּה, לֹא כֵן נָתַן לְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ.

יב דָּבָר אַחֵר, כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ. אָמַר יִרְמְיָה הַנָּבִיא, כְּדָנָה תֵּימְרוּן לְהוֹם וְגוֹ׳ (ירמיה י, יא). אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר, כְּדָנָא תֵּימְרוּן, אִם יֹאמְרוּ לָכֶם אֻמּוֹת הָעוֹלָם לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, אִמְרוּ לָהֶם, אִם יְכוֹלָה הִיא לְהַעֲבִיר הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, נַעֲבָדֶנָּה. וְאִם לָאו, יֵאבְדוּ מֵאַרְעָא (שם). רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, אִמְרוּ לָהֶם, אִם יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, נַעֲבָדֶנָּה. וְאִם לֹא, יֵאבְדוּ מֵאַרְעָא. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אִמְרוּ לָהֶם, אִם יְכוֹלִים לְהַעֲבִיר אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וְלַעֲשׂוֹת אֲחֵרִים מִצֶּבַע אַחֵר, נַעֲבָדֶנָּה. וְאִם לָאו, יֵאבְדוּ מֵאַרְעָא. שְׁלֹשָׁה פִילוֹסוֹפִין הָיוּ לְאַדְרְיָאנוּס, וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה דָּבָר עַד שֶׁהָיָה נִמְלָךְ עִמָּהֶם. אָמַר לָהֶם: מְבַקֵּשׁ אֲנִי לַעֲשׂוֹת עַצְמִי אֱלוֹהַּ. אָמְרוּ לוֹ שְׁלָשְׁתָּן, אֶחָד מִדְּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְאֶחָד מִדְּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְאֶחָד מִדְּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. הָלַךְ לְבֵיתוֹ וְהָיָה מֵצֵר. נִכְנְסָה אִשְׁתּוֹ אֶצְלוֹ, אָמְרָה לוֹ: עַל מָה אַתָּה מֵצֵר. אָמַר לָהּ: שֶׁבִּקַּשְׁתִּי לַעֲשׂוֹת עַצְמִי אֱלוֹהַּ, וְהֵם לֹא הִנִּיחוּ אוֹתִי. אָמְרָה לוֹ: הֵם לֹא אָמְרוּ לְךָ דָּבָר אֶחָד, פְּקֹדוֹן אֶחָד יֵשׁ לוֹ אֶצְלְךָ, תֵּן לוֹ פְּקֹדוֹנוֹ וַעֲשֵׂה עַצְמְךָ אֱלוֹהַּ. אָמַר לָהּ: וּמַה פְּקֹדוֹנוֹ. אָמְרָה לוֹ: הַנֶּפֶשׁ. אָמַר לָהּ: וְאִם תֵּצֵא נַפְשִׁי מָה אֶעֱשֶׂה. אָמְרָה לוֹ: הַנֶּפֶשׁ שֶׁבְּךָ אֵין אַתָּה שׁוֹלֵט בָּהּ, שֶׁכֵּן כְּתִיב: אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לְכְלוֹא אֶת הָרוּחַ (קהלת ח, ח). וְהֵיאַךְ תּוּכַל לַעֲשׂוֹת עַצְמְךָ אֱלוֹהַּ. אַרְבָּעָה בְּנֵי אָדָם עָשׂוּ עַצְמָן אֱלֹהוּת, וְנִבְעֲלוּ כְּנָשִׁים, פַּרְעֹה וְיוֹאָשׁ וְחִירָם וּנְבוּכַדְנֶצַּר (וכו׳ וארא ט).

יג כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַה׳ הַתְּשׁוּעָה (משלי כא, לא). מַהוּ סוּס מוּכָן. בְּשָׁעָה שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם מַה כְּתִיב שָׁם, וַיֶּאֱסֹר אֶת רִכְבּוֹ וְאֶת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ, וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר (שם פסוק ו, ז). עָמַד פַּרְעֹה וְהִלְבִּישׁ כָּל הַסּוּסִים וַאֲפִילוּ כָּל הַהֶדְיוֹטוֹת, אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. וַיְרַדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וְגוֹ׳ כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ (שם פסוק ט), מְלַמֵּד, שֶׁלֹּא חָלָה אֶחָד מֵהֶם, וְלֹא מֵת אֶחָד מֵהֶם. לְכָךְ נֶאֱמַר: כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וְגוֹ׳. וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם (שם פסוק י), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְחִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צוֹעֲקִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה׳ (שם). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה (שה״ש ב, יד). לְמָה הָיוּ יִשְׂרָאֵל דּוֹמִין בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, לְיוֹנָה שֶׁבָּרְחָה מִלְּפְנֵי הַנֵּץ, וּבָאָה לְהִכָּנֵס לְפָנִים מִן הַסֶּלַע, וְהָיָה הַנָּחָשׁ בְּתוֹכוֹ. בִּקְּשָׁה לָצֵאת, חֲרֵי הַנֵּץ עַל הַפֶּתַח. כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל, הַיָּם הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר עֲלֵיהֶם, וְהַשּׁוֹנֵא רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶם, וְהַחַיּוֹת מִן הַמִּדְבָּר, וְהָיוּ מוּקָפִין מֵאַרְבַּע רוּחוֹת. וּמִנַּיִן שֶׁהָיוּ הַחַיּוֹת מִן הַמִּדְבָּר. שֶׁנֶּאֱמַר: סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר (שמות יד, ג). וְאֵין סָגַר אֶלָּא חַיּוֹת רָעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהֵי שִׁלַּח מַלְאָכֵהּ וּסְגַר פִּם אַרְיָוָתָא (דניאל ו, כג). מֶה עָשׂוּ. נָשְׂאוּ עֵינֵיהֶם לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם וְצָעֲקוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְגוֹ׳ וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה׳. לְכָךְ כְּתִיב: יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע.

יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ה׳ סַלְעִי וּמְצוּדָתִי (תהלים יח, ג). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה, מָה עָשִׂיתָ לָנוּ. עַכְשָׁו בָּאִין וְעוֹשִׁין לָנוּ כְּמוֹ שֶׁעָשִׂינוּ לָהֶם, שֶׁהָרַגְנוּ בְּכוֹרֵיהֶם וְנָטַלְנוּ מָמוֹנָם. לֹא אַתָּה אָמַרְתָּ לָנוּ, וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ (שמות ג, כב). אָמַר לָהֶם: אֵין לָכֶם אֶלָּא שֶׁתִּהְיוּ עוֹמְדִין וְשׁוֹתְקִין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה מִלְחֲמוֹתֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן (שם יד, יד). הוֹי, וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה׳. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְבַת מֶלֶךְ שֶׁהָיְתָה עוֹבֶרֶת בַּדֶּרֶךְ וְהָיוּ הַלִּסְטִים מִשְׁתַּעְבְּדִין בָּהּ. הִתְחִילָה צוֹעֶקֶת אֶל הַמֶּלֶךְ. אָמַר הַמֶּלֶךְ, לְכָךְ הָיִיתִי מִתְאַוֶּה. כָּךְ יִשְׂרָאֵל, הָיוּ מְשֻׁעְבָּדִים בְּמִצְרַיִם, תָּלוּ עֵינֵיהֶם לַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוֹדָה וַיִּזְעָקוּ (שמות ב, כג). הוֹצִיאָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהָיָה מִתְאַוֶּה לִשְׁמוֹעַ תְּפִלָּתָם וְלֹא הָיוּ מִתְפַּלְּלִים. מֶה עָשָׂה. גָּרָה בָּהֶם פַּרְעֹה וְחֵילוֹ וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפַרְעֹה הִקְרִיב (שם יד, י), שֶׁהִקְרִיב אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִתְפִלָּה. מֵיָד, וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה׳. לְכָךְ כְּתִיב: יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִנִי אֶת מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֵךְ (שה״ש ב, יד), אוֹתוֹ

הַקּוֹל שֶׁשָּׁמַעְתִּי בְּמִצְרַיִם. מִיָּד אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטֶּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבוֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה (שמות יד, טז). וְעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִלְחָמָה עִם פַּרְעֹה וְאִבְּדוּ וְהִשְׁקִיעוּ בַּיָּם, וְהִצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל. הוּא שֶׁכָּתוּב, אֱלֹהִים ה׳ עוֹז יְשׁוּעָתִי סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק (תהלים קמ, ח). בְּיוֹם מִלְחֶמֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קָשֶׁת (שם עח, ט), כָּל מַה שֶּׁהָיָה פַּרְעֹה עוֹשֶׂה, הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה. יָצָא פַּרְעֹה כְּגִבּוֹר וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּגִבּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ כַּגִּבּוֹר יֵצֵא, כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה (ישעיה מב, יג), שֶׁלֹּא הוֹדִיעַ גְּבוּרָתוֹ תְּחִלָּה אֶלָּא בְּפַרְעֹה. בִּשְׁעַת מִלְחָמָה נִקְרָא אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה ה׳ שְׁמוֹ (שמות כו, ג). יָצָא פַּרְעֹה לָבוּשׁ בִּכְלֵי זַיִן קַסְטְיָא, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ, לְנֹגַהּ בְּרק חֲנִיתֶךָ (חבקוק ג, יא). יָצָא פַּרְעֹה בְּאַבְנֵי בְּלִיסְטְרָאוֹת, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּאַבְנֵי אֶלְגְּבִישׁ וּבְאַבְנֵי בָּרָד. פַּרְעֹה רָכַב עַל סוּס, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כְּרוּב, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעָף (תהלים יח, יא). עַל מָה רָכַב פַּרְעֹה. עַל סוּסָיָא נְקֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לְסוּסָתִי בְּרִכְבֵי פַּרְעֹה, דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי (שה״ש א, ט). דָּבָר אַחֵר, לְסֵסָתִי בְּרִכְבֵי פַּרְעֹה. מַהוּ לְסוּסָתִי. אֶלָּא רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא הָיָה פַּרְעֹה רוֹצֶה לִכָּנֵס בַּיָּם, מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רָכַב עַל עֵב קַל וַהֲפָכוֹ לְסוּסָיָא וְעָמַד לִפְנֵי סוּסֵי הַחֲיָלוֹת, וְהָיוּ הַסּוּסִים רָצִים אַחֲרֵי הַסּוּסְיָא, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָרַד לַיָּם וְהַסּוּסִים אַחֲרָיו. הֱוֵי, לְסֵסָתִי, לְשׁוֹן נְקֵבָה. דָּבָר אַחֵר, לְסֵסָתִי בְּרִכְבֵי פַּרְעֹה. אָמַר פַּרְעֹה לְחֵילוֹתָיו, מַה קַּל מִכָּל בְּהֵמָה לִרְכֹּב עָלֶיהָ וְאֵצֵא וְאֶרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אָמְרוּ לֵיהּ, סוּסְיָא, שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בָּהּ בָּעוֹלָם. לְפִיכָךְ הָיוּ הַזְּכָרִים רוֹדְפִים אַחֲרֶיהָ. וְרֶכֶב פַּרְעֹה, כְּאַיָּלִים. וְאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂה כֵּן. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, מַה בְּכָל הַבְּרִיּוֹת שֶׁמְּשַׁמְּשִׁין לְפָנֶיךָ קַל. אָמְרוּ לוֹ: וַהֲלֹא גָּלוּי לְפָנֶיךָ, שֶׁאֵין בְּכָל הַבְּרִיּוֹת הַמְּשַׁמְּשִׁין לְפָנֶיךָ קַל כִּכְרוּב שֶׁהוּא יוֹצֵא מִתַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים. רָכַב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כְּרוּב וְנִצַּח סוּסוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וְכָל חֵילוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו אֶל תּוֹךְ הַיָּם (שמות טו, יט). וְאוֹמֵר: וְנֹעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף (תהלים קלו, טו). אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, לֹא כָּךְ אָמַרְתִּי לָכֶם, וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן (שמות יד, יד). אֵין לָכֶם לַעֲשׂוֹת אֶלָּא עוֹמְדִין שְׁתוּקִין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה מִלְחֲמוֹתֵיכֶם. לְפִיכָךְ אָמַר לָהֶם: כְּשֶׁתִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ וְתִרְאוּ אוּכְלוֹסִין הַרְבֵּה וְסוּסִים וְרֶכֶב, אַל תִּירְאוּ מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְרָאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ. הֱוֵי, סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַה׳ הַתְּשׁוּעָה.

טו כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וְדָרַשׁוּ הַשּׁוֹטְרִים הֵיטֵב. מִשֶּׁיֵּעָשׂוּ הַשּׁוֹטְרִים דַּיָּן, צְאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם נוֹצְחִין. וְכֵן אָמַר דָּוִד, עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי (תהלים קיט, קכא). וּכְתִיב: עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים (שם פסוק קכב). וְאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ מִתְרוֹמֵם בָּעוֹלָם אֶלָּא בְּדִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּגְבַּהּ ה׳ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט (ישעיה ה, טז). רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם (זכריה ח, טז). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, וְכֻלָּם תְּלוּיִן בְּדִין, כִּי בַּדִּין, נַעֲשֶׂה שָׁלוֹם וְנַעֲשֶׂה אֱמֶת. לְפִיכָךְ כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין אֶת הַדִּין, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַפִּיל שׂוֹנְאֵיהֶן לְפָנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי וְגוֹ׳, כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְגוֹ׳ (תהלים פא יד, טו). וּמָה הֵן דְּרָכָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. צֶדֶק וּמִשְׁפָּט, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (בראשית יח, יט). לְפִיכָךְ כְּתִיב בְּפָרָשַׁת דַּיָּנִין, וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפָּט צֶדֶק, וְאַחֲרֵי כֵן, כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ. מַהוּ עַל אוֹיְבֶיךָ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צְאוּ עֲלֵיהֶם כְּאוֹיְבִים. כְּשֵׁם שֶׁאֵינָם מְרַחֲמִים עֲלֵיכֶם, כָּךְ אַתֶּם לֹא תְּרַחֲמוּ עֲלֵיהֶם. רְאֵה מָה הֵם אוֹמְרִים: לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד (תהלים פג, ה). אוֹתוֹ הַשֵּׁם שֶׁאוֹמֵר, בָּרוּךְ ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (שם קו, מח). לְפִיכָךְ צְאוּ עֲלֵיהֶם כְּאוֹיְבִים. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַד מָתַי יִהְיוּ עוֹמְדִין עָלֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים, זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי (שם פו, יד). אָמַר לָהֶם: וְלֹא עֲלֵיכֶם בִּלְבַד קָמוּ, אֶלָּא אַף עָלַי, שֶׁנֶּאֱמַר: יִתְצַבּוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל ה׳ וְעַל מְשִׁיחוֹ (שם ב, ב), אֶלָּא רָאוּ הֱיאַךְ שׂוֹנְאִים. לְכָךְ כְּתִיב: כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶךָ.

טז וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב. וְנֶאֱמַר כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה (שמות טו, יט). וְלָמָּה לֹא אָמַר, סוּסִים וְרוֹכְבִים. אֶלָּא לְפִי שֶׁאֵין נֶחְשָׁבִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא כְּסוּס אֶחָד. עַם רַב מִמְּךָ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְפָנֶיכֶם הֵם רַבִּים. אֲבָל לְפָנַי, אֵין נֶחְשָׁבִים אֶלָּא כְּאִישׁ אֶחָד. וּמִנַּיִן, שֶׁכֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְגִדְעוֹן, וְהִכִּיתָ אֶת מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד (שופטים ו, טז). וּמִנַּיִן שֶׁהֵם רַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן (ישעיה יז, יב). וְהֵם לְכָל אֶחָד מִכֶּם מֵאָה וַחֲמִשָּׁה, אֶלָּא שֶׁאַתֶּם נוֹצְחִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה (ויקרא כו, ח). לְכָךְ כְּתִיב: עַם רַב מִמְּךָ. לֹא תִירָא מֵהֶם, אֲבוֹתֵיכֶם לֹא נִתְיָרְאוּ מֵהֶם וְנִצְּחוּ אַבְרָהָם אָבִינוּ מַה כְּתִיב בּוֹ, וַיֶּחֱלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם (בראשית יד, טו). וְלֹא נִתְיָרֵא מֵהֶם, שֶׁאָמַרְתִּי לוֹ, אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד (שם טו, א). וְעָשִׂיתִי לוֹ מָגֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: אָנֹכִי מָגֵן לָךְ. וּכְשֵׁם שֶׁעָשִׂיתִי לוֹ, אֶעֱשֶׂה לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיְתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם (ישעיה יד, כד). מַהוּ כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי. כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְאַבְרָהָם, אֶעֱשֶׂה לָכֶם.

יז וְהָיָה כְּקָרְבְכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל הָעָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי (דברים כא, ה). וְכָל הַמְשַׁמֵּשׁ לַמֶּלֶךְ, גּוֹזֵר עָלָיו וְהוּא עוֹשֶׂה גְּזֵרָתוֹ. וְהַלְוִיִּם מְשַׁמְּשִׁין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעוֹשִׂין גְּזֵרוֹתָיו. חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל תִּירְאוּ וְאַל תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם (שם לא, ו). וְלָמָּה, כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ (שם). אֵינוֹ מַנִּיחֲךָ, וְהוּא יוֹצֵא לְפָנֶיךָ וְעוֹשֶׂה מִלְחָמָה. וְכֵן דְּבוֹרָה אוֹמֶרֶת לְבָרָק, קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן ה׳ אֶת סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא ה׳ יָצָא לְפָנֶיךָ (שופטים ד, יד). וּבָרָק אָמַר לָהּ: אִם תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלַכְתִּי (שם פסוק ח). אָמְרָה לוֹ: וְלִי אַתָּה צָרִיךְ, הֲלֹא ה׳ יָצָא לְפָנֶיךָ. מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם עֲבָדָיו וְחֵילוֹתָיו

יוֹצְאִין לַמִּלְחָמָה וְהוּא אַחֲרֵיהֶם. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא הוּא קוֹדְמָן. וְכֵן בְּדָוִד כְּתִיב: לֹא תַעֲלֶה וְגוֹ', וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים, וַיְהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֵּחָרֵץ (ש״ב ה, כג-כד), שֶׁהֵם מְלֵאִים קוֹצִים. וְלָמָּה נִגְלָה עֲלֵיהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵרָאשֵׁי הַבְּכָאִים. שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּצָרָה. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה (תהלים צא, טו), כִּי אָז יָצָא ה' לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְּלִשְׁתִּים (ש״ב ה, כד). חֲוֵי, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהוֹלֵךְ עִמָּךְ. וְלָעוֹלָם הַבָּא, וְיָצָא ה' וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב (זכריה יד, ג). כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא בַּר אַבָּא.

יח כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְגוֹ'. רְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ לַשּׁוֹנְאִים, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִפְתֹּחַ לָהֶם לְשָׁלוֹם. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, שׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹם הַגּוֹיִם מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר הַקַּפָּר בְּרַבִּי, גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין חֲבוּרָה אַחַת, אֲפִילוּ עֲבוֹדָה זָרָה בֵּינֵיהֶם, אֵין מִדַּת הַדִּין נוֹגַעַת בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ (הושע ד, יז). וּבְשָׁעָה שֶׁהֵן חֲלוּקִין, מִדַּת הַדִּין נוֹגַעַת בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשְׁמוּ (שם י, ב). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי, רְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר הַכָּתוּב שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה תֵּבוֹת בִּשְׁבִיל הַשָּׁלוֹם, וְאִלּוּ הֵן, כְּשֶׁנִּסְתַּלֵּק יַעֲקֹב אָבִינוּ, נִתְיָרְאוּ הַשְּׁבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְגוֹ', וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר, כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא וְגוֹ' (בראשית נ, טו-יז). וְלֹא מָצִינוּ שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ צִוָּה הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶלָּא הֵם אָמְרוּ מֵעַצְמָן. אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כַּמָּה קוֹלְמֻסִּים מְשִׂתַּבְּרִין, וְכַמָּה דְּיוֹ מִשְׁתַּפְּכִין לִכְתּוֹב הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁלֹּא הָיוּ. וּמִפְּנֵי מָה, מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם. שֶׁאֲפִילוּ שָׂרָה אִמֵּנוּ, בִּשְׁבִיל הַשָּׁלוֹם, הִכְתִּיב עָלֶיהָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה מֵעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר (שם יח, יב). הָיְתָה מַבָּטָת בִּקְרָבֶיהָ וְאוֹמֶרֶת, מֵעַיִם הַלָּלוּ טוֹעֲנִים וְלָד, שָׁדַיִם הַלָּלוּ שֶׁצָּמְקוּ מוֹשְׁכִין חֶלְב. וַאֲפִילוּ אֲנִי נַעֲשֵׂית כָּךְ, אַבְרָהָם לֹא זָקֵן הוּא. שֶׁנֶּאֱמַר: וַאדוֹנִי זָקֵן (שם). וּכְשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹכִיחָהּ, אָמַר לְאַבְרָהָם, לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה וְגוֹ' (שם פסוק יג). וְלָמָּה כָּךְ. בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא יִשְׁנָאֶנָּה וְיהֵא שִׁנְאָה בֵּין אַבְרָהָם לְשָׂרָה.

יט וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. אָמַר רַבִּי לֵוִי, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים עָשָׂה מֹשֶׁה וְהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ. וְאֵלּוּ הֵן, כְּתִיב: פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים (שמות לד, ז). וּמֹשֶׁה אָמַר, לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים (דברים כד, טז). וּמִנַּיִן שֶׁהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה, לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים וְגוֹ' (מל״ב יד, ו). וְהַשְׁנָיָה, כְּשֶׁשָּׁבַר הַלּוּחוֹת. וְאַחַת, בִּימֵי סִיחוֹן וְעוֹג. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְךָ הִלָּחֵם עִמּוֹ, סְכוֹר אַמַּת הַמַּיִם שֶׁלּוֹ. וּמֹשֶׁה לֹא עָשָׂה כֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֶשְׁלַח מַלְאָכִים (דברים ב, כו). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַיֶּיךָ, עָשִׂיתָ כָּרָאוּי, שֶׁאֲנִי מַסְכִּים עַל יָדְךָ. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מְזַהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר לָהֶם, כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, בְּשָׁלוֹם אֵין כְּתִיב כָּאן שֶׁיִּהְיוּ יוֹצְאִין לְשָׁלוֹם וְנִכְנָסִין בְּשָׁלוֹם. שֶׁאַבְנֵר וְאִבְשָׁלוֹם שֶׁכָּתוּב בָּהֶם בְּשָׁלוֹם, לֹא חָזְרוּ. וּמֹשֶׁה שֶׁאָמַר לֵיהּ יִתְּרוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם (שמות ד, יח), הָלַךְ וְחָזַר. דָּבָר אַחֵר, וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, מְדַבֵּר בְּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁפּוֹתֵחַ לָהֶם לְשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד יָם (זכריה ט, י). וְהָיָה אִם שָׁלוֹם תַּעֲנְךָ, שֶׁהֵם כּוֹפְתִים אֶת עַצְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת, לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה (ישעיה ב, ד). וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָּהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ, שֶׁיִּהְיוּ מְבִיאִין לוֹ דּוֹרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנֵּי מִצְרָיִם (תהלים סח, לב), שֶׁהֵם חָשִׁים וּבָאִים בְּמִנְחָתָם. כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים (שם), שֶׁהֵן רָצִים וּבָאִים בְּמִנְחָתָם. וְאִם לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ, רוּחַ חֲזָזִית נִכְנֶסֶת בָּהֶם וְהֵם מוֹרְדִין בְּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. מִיָּד הוֹרְגָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו, וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע (ישעיה יא, ד). וְאֵין מְשַׁיֵּר אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר (דברים לב יב).

כי תצא

א כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה וְגוֹ', וְגִלַּחְתָּה אֶת רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ. מַה כְּתִיב בַּתְּרֵיהּ, כִּי תִהְיֶיךָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים וְגוֹ'. שְׁתַּיִם בַּבַּיִת, מְרִיבָה בַּבַּיִת. וְלֹא עוֹד, אַחַת אֲהוּבָה וְאַחַת שְׂנוּאָה, אוֹ שְׁתֵּיהֶן שְׂנוּאוֹת. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. כָּל מָאן דְּנָסִיב יַפַּת תֹּאַר, נָפִיק מִנַּיְיהוּ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. שֶׁכֵּן כָּתַב בְּדָוִד, עַל שֶׁחָמַד מַעֲכָה בַּת תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר בְּצֵאתוֹ לַמִּלְחָמָה, יָצָא מִמֶּנּוּ אַבְשָׁלוֹם שֶׁבִּקֵּשׁ לְהָרְגוֹ, וְשָׁכַב עִם עֶשֶׂר פִּלַגְשָׁיו לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל וּלְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ, וְעַל יָדוֹ נֶהֱרְגוּ מִיִּשְׂרָאֵל כַּמָּה רְבָבוֹת, וְעָשָׂה מַחֲלֹקֶת בְּיִשְׂרָאֵל, וְנֶהֱרַג שִׁמְעִי בֶּן גֵּרָא וְשִׁבְעָ בֶּן בִּכְרִי וַאֲחִיתֹפֶל, וְלִמְפִיבֹשֶׁת (וּלְאִישׁ בֹּשֶׁת) הָרַג, וְהִשְׁלִיט צִיבָא עַל כָּל בֵּית שָׁאוּל. וְתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, וְכִי מִפְּנֵי שֶׁאָכַל בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה חֲצִי לִיטְרָא בָּשָׂר וְשָׁתָה חֲצִי לוֹג יַיִן חַי אָמְרָה תּוֹרָה יֵצֵא לְבֵית דִּין וְיִסָּקֵל. אֶלָּא הִגִּיעָה תּוֹרָה לְסוֹף דַּעְתּוֹ שֶׁל בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, שֶׁסּוֹפוֹ לִגְמֹר נִכְסֵי אָבִיו עִם הַסְּרִיקִין שֶׁאָכַל וְשָׁתָה עִמָּהֶן, וּמְבַקֵּשׁ לְמוּדוֹ וְאֵינוֹ מוֹצֵא, וְיָצָא לְפָרְשַׁת דְּרָכִים וְהוֹרֵג וּמְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת, וְאָמְרָה תּוֹרָה, יָמוּת זַכַּאי וְאַל יָמוּת חַיָּיב, שֶׁמִּיתָתָן שֶׁל רְשָׁעִים, הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם. בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, כְּתִיב אַחֲרָיו, כִּי יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט מָוֶת וְהוּמָת. אִם נָצַל מִזֶּה, לֹא נָצַל מִזֶּה. לָמָּדְנוּ, שֶׁעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. וּמִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, מִנַּיִן. דִּכְתִיב: כִּי יִקָּרֵא קֵן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ, שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח וְגוֹ' לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. אַחֲרָיו מַה כְּתִיב: כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ, תִּזָּקֵף לִבְנוֹת בַּיִת חָדָשׁ וְלַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם, תִּזָּקֵף לְכֶרֶם וְלִזְרַע שָׂדֶה. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמוֹר, תִּזָּקֵף לִשְׁוָרִים וַחֲמוֹרִים. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז, תִּזָּקֵף לִבְגָדִים נָאִים מִן צֶמֶר וְלִבְגָדִים נָאִים

מִפְּשָׁתִים. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ, תִּזְכֶּה לְמִצְוַת צִיצִית. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה, תִּזְכֶּה לְאִשָּׁה וּלְבָנִים. חֲרֵי לָמַדְנוּ, שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. לְפִיכָךְ נִסְמְכוּ פָּרָשִׁיּוֹת אֵלּוּ זוֹ לָזוֹ.

ב **יִקָּרֵא** קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ, שֶׁלֹּא תְשַׁלַּח אֶת הָאֵם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים (משלי ד, כג). אָמַר רַב אַדָּא, מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה מִצְוֹת עֲשֵׂה יֵשׁ בַּתּוֹרָה כְּמִנְיַן אֵיבָרִין שֶׁבָּאָדָם, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם צוֹעֲקִים עַל הָאָדָם, עֲשֵׂה אוֹתָנוּ שֶׁתִּחְיֶה בִּזְכוּתֵנוּ וְתַאֲרִיךְ יָמִים. וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם שֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת עַד שֶׁהִיא שׁוֹקַעַת, צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת לָאָדָם, גּוֹזְרֵנִי עָלֶיךָ בְּמִי שֶׁהִגִּיעַ יָמֶיךָ לַיּוֹם הַזֶּה, אַל תַּעֲבוֹר בִּי אֶת הָעֲבֵרָה הַזֹּאת, וְאַל תַּכְרִיעַ אוֹתְךָ וְאֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף חוֹבָה. חֲרֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת. וְכָל מִצְוָה וּמִצְוָה נִזְכָּר מַתַּן שְׂכָרָהּ, כְּגוֹן כַּבֵּד אָב וָאֵם, וְשַׁלּוּחַ הַקֵּן, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן אֲרִיכוּת יָמִים. וְיֵשׁ מִצְוֹת שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ בָּנִים, כְּמוֹ שָׂרָה שֶׁאָרְחָה אֶת הָאוֹרְחִים, וְשׁוּנַמִּית עַל שֶׁקִּבְּלָה אֶת אֱלִישָׁע. וְיֵשׁ עֲבֵרָה טְעוּנָה סְקִילָה, שְׂרֵפָה, הֶרֶג, וְחֶנֶק. וְאֵין לְךָ מִצְוָה קַלָּה בְּכָל הַמִּצְוֹת יוֹתֵר מִשַּׁלּוּחַ הַקֵּן. וּמַה שְׂכָרָהּ, לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהִכְנִיס פּוֹעֲלִים לְשָׂדֵהוּ לִנְטֹעַ וְלֹא גִּילָה לָהֶם שְׂכַר נְטִיעָתָן. לָעֶרֶב, כָּל מִי שֶׁנָּטַע אִילָן אֶחָד, נָתַן לוֹ זָהוּב אֶחָד. הִתְחִילוּ הַכֹּל תְּמֵהִין וְאוֹמְרִין, וּמַה זֶּה שֶׁלֹּא נָטַע אֶלָּא אִילָן אֶחָד קַל וּפְחוֹת, נָתַן לוֹ זָהוּב אֶחָד. אֲנוּ שֶׁנָּטַעְנוּ הַרְבֵּה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּמָה שְׂכַר שִׁלּוּחַ הַקֵּן, שְׂכָרָהּ אֲרִיכַת יָמִים. שְׂכַר מִצְוַת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן חִסָּרוֹן וְטֹרַח וַהֲחָיַית נַפְשׁוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. לְפִיכָךְ לֹא פֵּרֵשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכַר עוֹשֵׂי מִצְוָה בַּתּוֹרָה, שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין אוֹתָן מֵעַצְמָן, לְהַרְבּוֹת שָׂכָר. שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ, אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, אֶלָּא הֱווּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב שֶׁלֹּא עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס. לְכָךְ כְּתִיב: מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁעָלָה לְרֹאשׁ הָאִילָן לְקַיֵּם מִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן וְנָפַל וָמֵת, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ, לֹא שֶׁתִּרְאֶה אוֹתָן בְּרֹאשׁ הָאִילָנוֹת וְתַעֲלֶה אַחֲרֶיהָ. אָמַר הַכָּתוּב, אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ (תהלים צד, יב), אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב, צָרִיךְ אָדָם לְהַחֲזִיק טוֹבָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּזְמַן שֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עָלָיו. לָמָּה, שֶׁהַיִּסּוּרִין מוֹשְׁכִין אֶת הָאָדָם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה (משלי ג, יב). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, אִם מֵת לְאָדָם בֵּן, לֹא יְהֵא קוֹרֵא תִּגָּר, שֶׁהַבֵּן מְרַצֶּה אוֹתוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל בֶּן בֵּתוֹ, וּבָא אַחֵר וְרָצָה אֶת הַמֶּלֶךְ לְבֶן בֵּתוֹ. אוֹמֵר אוֹתוֹ בֶּן בֵּתוֹ, אֵין צָרִיךְ לְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה לְאוֹתוֹ שֶׁרִיצָּהוּ. כָּךְ אִם מֵת בֶּן אָדָם, יַחֲזִיק טוֹבָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁרִצָּה הַבֵּן אֶת אָבִיו לְבוֹרְאוֹ. לָמָּה, כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ וְגוֹ'. לְכָךְ אָמַר דָּוִד, אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ. אִם בָּאוּ יִסּוּרִים עַל הָאָדָם, יַעֲמוֹד בָּהֶן וִיקַבְּלֵן. לָמָּה, שֶׁאֵין סוֹף לְמַתַּן שְׂכָרוֹ. וּמִנַּיִן אַתָּה לָמֵד. מִשֵּׁן וְעַיִן, שֶׁעָבַד עִבְרִי יוֹצֵא בָּהֶן לְחֵרוּת. יִסּוּרִים שֶׁמְּמָרְקִין כָּל גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם, אֵינוֹ דִּין שֶׁתְּהֵא לוֹ כַּפָּרָה. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא, מָה מִי שֶׁמְּקַיֵּם מִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן, נֶאֱמַר, לְמַעַן יִיטַב לָךְ. אָדָם שֶׁמֵּת בְּנוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיְּכַפֵּר לוֹ. וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ, אִם אֵין לְךָ בָּנִים, בִּשְׂכַר מִצְוָה זוֹ, אֲנִי נוֹתֵן לְךָ בָּנִים. דָּבָר אַחֵר, שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח, אִם שִׁלַּחְתָּן, כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשֻׁלַּם (ישעיה נט, יח). מַה כְּתִיב: עֲשׂוּקִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה יַחְדָּו וְכָל שׁוֹבֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ בָם מֵאֲנוּ שַׁלְּחָם, גּוֹאֲלָם חָזָק, ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ, רִיב יָרִיב אֶת רִיבָם (ירמיה נ, לג-לד). וְהָיָה כְעוֹף נוֹדֵד קַן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן (ישעיה טז, ב). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: קוֹרֵא דָגָר וְלֹא יָלָד עוֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט וְגוֹ' (ירמיה יז, יא). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ (שם פסוק יב). מָה עִנְיָן זֶה לָזֶה, מִי שֶׁהוּא אוֹמֵר קוֹרֵא דָגָר, אוֹמֵר כִּסֵּא כָבוֹד. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַקּוֹרֵא הַזֶּה מֵבִיא בֵּיצִים אֲחֵרִים מִשָּׁאָר עוֹפוֹת וְיוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם עַד שֶׁיּוֹצְאִין מִקְּלִפֵּיהֶן וְיֵצְאוּ אֶפְרוֹחִים, וְהֵן עוֹלִין אַחֲרָיו וּמוֹרְטִין אֶת כְּנָפָיו. כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה לִפְרֹחַ, אֵינוֹ יָכוֹל, שֶׁנִּמְרְטוּ כְּנָפָיו. מָצָא אוֹתוֹ חַיָּה אוֹ שֶׁרֶץ, אוֹכְלוֹ. מִי גָּרַם לוֹ. עַל שֶׁגָּזַל בֵּיצִים שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. כָּךְ יִהְיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם וּמוֹאָבִים וַעֲמוֹנִים שֶׁפָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּכִסֵּא כְּבוֹדוֹ וְהֶחֱרִיבוּ מִקְדָּשׁוֹ וְשָׂרְפוּ הֵיכָלוֹ וְהִגְלוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְאַבֵּד אֶת זִכְרָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: לָכֵן חַי אֲנִי נְאֻם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי מוֹאָב כִּסְדוֹם תִּהְיֶה וְגוֹ'.

ג **כִּי** תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רַע. שֶׁלֹּא יֵהָא בָּכֶם שׁוּם לֵיצָנוּת, שֶׁלֹּא תָּבֹא לִידֵי חִיּוּב. מִמִּי אַתָּה לָמֵד, מִיִּפְתָּח. מַה כְּתִיב בּוֹ, וְהוּא בֶּן אִשָּׁה זוֹנָה (שופטים יא, א). רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, שֶׁהִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים: זוֹנָה וַדַּאי. וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיָה בּוֹ שׁוּם שֶׁל לֵיצָנוּת, נָפַלּוּ בּוֹ כָּל הָאֻכְלוֹסִין. לְכָךְ כְּתִיב: וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע. וְכֵן כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר וְגוֹ', אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּטְמְאוּ בָּעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה, צֵא תֹּאמַר לוֹ (ישעיה ל, כב). וְיָצָא אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, שֶׁגּוֹלִים לְבָבֶל. וְהָיָה לִפְנוֹת עֶרֶב שֶׁל מַלְכֵיוּת, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְטַהֲרָן, שֶׁנֶּאֱמַר: יִרְחַץ בַּמַּיִם. וּכְתִיב: אִם רָחַץ ה' אֶת צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן (שם ד, ד). וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ, כְּשֶׁיָּבֹא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שֶׁכָּתוּב בּוֹ, וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי (תהלים פט, לז). יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּכְנָסִים לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְיָד תִּהְיֶה לְךָ, זֶה זְכוּת שֶׁל אַבְרָהָם. אָמַר רַבִּי פִּנְחָס, וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ, לְבָבֶל. וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אָזְנֶךָ, נְבוּכַדְנֶצַּר תּוֹבֵעַ בָּהֶם שֶׁיַּעַבְדוּ לַצֶּלֶם, וְהֵם אוֹמְרִים: לְאֱלָהֵיךְ לֹא אִיתָנָא פָּלְחִין (דניאל ג, יח). וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צֹאנֶךָ, מִכְסֶה שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהָיָה בִּירוּשָׁלַיִם. כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִגְלָה עֲלֵיהֶם מִיָּד וְהִצִּילָם מִן הָאֵשׁ. וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ. אַחַר כֵּן מְקֻדָּשׁ אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְקָרְאוּ לָהֶם עַם הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי ה' (ישעיה סב יב).

ד **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: יִזְכֹּר עָוֹן אֲבוֹתָיו אֶל ה׳ וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל תִּמָּח (תהלים קט, יד). וְכִי אֲבוֹתָיו שֶׁל עֵשָׂו רְשָׁעִים הָיוּ, וַהֲלֹא צַדִּיקִים הָיוּ אַבְרָהָם וְזָקְנוֹ וַיִּצְחָק אֲבִיו, וְאַתְּ אוֹמֵר, יִזְכֹּר עָוֹן אֲבוֹתָיו אֶל ה׳ וְגוֹ׳. אֶלָּא מָה, חֵטְא שֶׁחָטָא עֵשָׂו אֶל אֲבוֹתָיו. כֵּיצַד, אַתְּ מוֹצֵא יִצְחָק בָּא מִכֹּחַ אֲבוֹתָיו וְחָיָה מֵאָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה, וְאַבְרָהָם לֹא חָיָה אֶלָּא מֵאָה וְשִׁבְעִים וְחָמֵשׁ שָׁנִים. וְלָמָּה כֵּן. שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֻרְפָּתוֹ שֶׁל עֵשָׂו. אַבְרָהָם הוֹלִיד בֶּן מֵאָה שָׁנָה, וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אוֹתָם, וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים (בראשית כה, כז). שְׁנֵיהֶם הָלְכוּ לְבֵית הַסֵּפֶר וּשְׁנֵיהֶם בָּאִין. לֹא הָיָה אָדָם מַפְרִישׁ בֵּין זֶה לָזֶה כָּל חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה. אָמַר רַבִּי לֵוִי, לָמָּה הָיוּ דּוֹמִין. לַהֲדֵס וּלְעַצְמוֹנִי. כָּל יָמִים שֶׁהֵם קְטַנִּים, לֹא הָיָה אָדָם מַפְרִישׁ בֵּין זֶה לָזֶה. הִגְדִּילוּ, זֶה הָפַךְ אֶת קוֹלָיו וְזֶה הֵרִיחַ אֶת רֵיחוֹ הַטּוֹב. כָּךְ, כָּל הַיָּמִים שֶׁהָיוּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב קְטַנִּים, לֹא הָיָה אָדָם מַפְרִישׁ בֵּין זֶה לָזֶה. הִגְדִּילוּ, וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יוֹדֵעַ צַיִד אִישׂ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֹהָלִים (שם). וְהָיָה עֵשָׂו יוֹצֵא וְגוֹזֵל וְחוֹמֵס, וְהָיוּ בְּנֵי אָדָם מְאָרְרִין אוֹתוֹ, וּבְתוֹךְ חָמֵשׁ שָׁנִים אֵלּוּ שֶׁנִּמְנְעוּ מֵחַיֵּי אַבְרָהָם, עָבַר עֵשָׂו שְׁתֵּי עֲבֵרוֹת קָשׁוֹת, בָּא עַל נַעֲרָה מְאוֹרָשָׂה וְהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, הֲרָא הוּא דִּכְתִיב: וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף (שם פסוק כט). וְאֵין שָׂדֶה אֶלָּא נַעֲרָה מְאוֹרָשָׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאִם בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ וְגוֹ׳ (דברים כב, כה). וְאֵין עָיֵף אֶלָּא הוֹרֵג נֶפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹי נָא לִי כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים (ירמיה ד, לא). רַבִּי זַכַּאי רַבָּה אָמַר, אַף גָּנַב, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם גַּנָּבִים בָּאוּ לָךְ וְגוֹ׳ (עובדיה א, ה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי כָּבָר הִבְטַחְתִּי אֶת אַבְרָהָם אוֹהֲבִי וְאָמַרְתִּי לוֹ, וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְגוֹ׳ (בראשית טו, טו). וַעֲכְשָׁו יוֹצֵא לַחוּץ וְרוֹאֶה אֶת בֶּן בְּנוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְשׁוֹמֵעַ בְּנֵי אָדָם מָה הֵן אוֹמְרִים עַל בֶּן בְּנוֹ, מְגַלֶּה עֲרָיוֹת וְשׁוֹפֵךְ דָּמִים, וְהוּא מְהַרְהֵר וְאוֹמֵר: אִלּוּ הֵן הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנָה עִמִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְקוֹרֵא תִּגֵּר, וְאֵין זוֹ שִׂיבָה טוֹבָה. מָה אֲנִי עוֹשֶׂה לוֹ, אוֹסִפוֹ מִן הָעוֹלָם. טַב לֵיהּ לְצַדִּיקָא דְּאִיתְכְּנַשׁ בִּשְׁלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים (תהלים סג, ד). חֲרֵי חָטָא עַל זְקֵנוֹ. חָטָא עַל אָבִיו, שֶׁגָּרַם לוֹ שֶׁכָּהוּ עֵינָיו בְּחַיָּיו. לָמָּה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא יְהֵא יוֹצֵא לַחוּץ וְהַבְּרִיּוֹת אוֹמְרִים: זֶה צָמַח רָשָׁע, לְפִיכָךְ כָּהוּ עֵינָיו בְּחַיָּיו. מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל הַמַּעֲמִיד בֵּן רָשָׁע אוֹ תַּלְמִיד רָשָׁע, גּוֹרֵם לוֹ שֶׁיִּכָּהוּ עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּחַיָּיו. מִנַּיִן אַתָּה לָמֵד, בֵּן רָשָׁע, מִיִּצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וְגוֹ׳ (בראשית כז, א). תַּלְמִיד רָשָׁע, מֵאֲחִיָּה, דִּכְתִיב: וַאֲחִיָּהוּ לֹא יָכוֹל לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׁיבוֹ (מל״א יד, ד). מִפְּנֵי מָה. מִפְּנֵי שֶׁהֶעֱמִיד לְיָרְבָעָם הָרָשָׁע. חֲרֵי חָטָא עַל אָבִיו. וּמַה חֵטְא חָטָא עֵשָׂו הָרָשָׁע עַל אִמּוֹ. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כְּשֶׁיָּצָא מִמְּעֵי אִמּוֹ, חָתַךְ מִיתְרִין שֶׁלֹּא תֵּלֵד, הֲרָא הוּא דִּכְתִיב: עַל רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו (עמוס א, יא), רַחֲמוֹ כְּתִיב. וְרַבִּי בֶּרֶכְיָה אָמַר, לֹא תֹּאמַר אַחַר שֶׁיָּצָא מִמְּעֵי אִמּוֹ, אֶלָּא עַד כְּשֶׁהוּא יוֹצֵא מִמְּעֵי אִמּוֹ זֵרִיזִיהּ מְתוּחָה לְקַבָּלָיְהּ. מַה טַּעַם. זוּרוּ רְשָׁעִים מֶרָחֶם (תהלים נח, ד). וְרַבִּי נְחֶמְיָה אָמַר, גָּרַם לָהּ שֶׁלֹּא תַּעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים. דְּאָמַר רַב הוּנָא, רְאוּיָה הָיְתָה רִבְקָה שֶׁתַּעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה׳ לָהּ, שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ (בראשית כה, כג), הָא תְּרֵי. וּשְׁנֵי לְאוּמִּים (שם), הָא אַרְבָּעָה. וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ (שם), הָא שִׁיתָּא. וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר (שם), הָא תְּמַנְיָא. וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ (שם פסוק כד), הָא עֲשָׂרָה. וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן (שם פסוק כה), זֶה אֶחָד עָשָׂר. וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו (שם פסוק כו), חֲרֵי תְּרֵי עָשָׂר. וְאִית דְּמַיְתֵי לָהּ מֵהָכָא, וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי (שם פסוק כב). זֶה, בְּגִימַטְרִיָּא שְׁנֵים עָשָׂר. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, גָּרַם לָהּ שֶׁלֹּא תֵּצֵא מִטָּתָהּ בָּרַבִּים. אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁמִּתָּה רִבְקָה, אָמְרִין מָאן יִפּוֹק קָמָהּ. אַבְרָהָם מֵת. יִצְחָק יוֹשֵׁב בַּבַּיִת, עֵינָיו כֵּהוֹת. יַעֲקֹב הָלַךְ לוֹ לְפַדַּן אֲרָם. יִפּוֹק עֵשָׂו רַשִׁיעָא קָמָהּ, וְיִמְרוֹן לֵיטוּן בְּרִיאָתָא בִּזְיָנָתָא כְּדֵין יִנְקִין. מֶה עָשׂוּ. הוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה שֶׁלֹּא יְהֵא עֵשָׂו יוֹצֵא לְפָנֶיהָ וְיִהְיוּ הַכֹּל אוֹמְרִים אֲרוּרִים שָׁדַיִם שֶׁהֵנִיקוּ רָשָׁע זֶה. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר רַבִּי חֲנִינָא, לְפִי שֶׁהוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה, לְפִיכָךְ לֹא פָּרְשׁוּ הַכְּתוּבִים מִיתָתָהּ אֶלָּא מִן הַצַּד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתָּמָת דְּבוֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וְגוֹ׳ וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת (שם לה, ח), שֶׁבָּכוּ שְׁתֵּי בְּכִיּוֹת. עַד שֶׁיַּעֲקֹב יוֹשֵׁב וּמְשַׁמֵּר אֵצֶל מֻנְקָתָהּ, בָּאָה לוֹ בְּשׂוֹרַת אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב בְּפַדַּן אָרָם וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ (בראשית לח, ט). מַה בְּרָכָה בֵּרְכוֹ. בִּרְכַּת אֲבֵלִים בֵּרְכוֹ. לְכָךְ כְּתִיב: וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל תִּמָּח (תהלים קט, יד). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲבוּהֵי שַׁלִּים לֵיהּ בִּישׁ, אִמֵּיהּ שַׁלִּימֵיהּ לֵיהּ בִּישׁ, אַחוּהִי שַׁלִּים לֵיהּ בִּישׁ, סָבֵיא שַׁלִּים לֵיהּ בִּישׁ, אַתּוּן שֶׁלִּימִין לָהּ בִּישָׁא, וַאֲנָא אֲשַׁלֵּים לֵיהּ בִּישׁ שֶׁהֶחֱרִיבוּ בָּנָיו אֶת בֵּיתִי. אֲנִי וְאַתֶּם נָקוּם עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה (עובדיה א, ב). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵין אָנוּ יְכוֹלִין בּוֹ. אוֹמֵר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, תִּהְיוּ אַתֶּם מַזְכִּירִין שְׁמוֹ מִלְמַטָּה, וַאֲנִי מוֹחֵק שְׁמוֹ מִלְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהִיוּ נֶגֶד ה׳ תָּמִיד (תהלים קט, טו), כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה לְנֶגְדִּי, וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם (שם). וֶהֱוֵי, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה וְגוֹ׳.

ה **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. רַבִּי תַּנְחוּמָא בַּר חֲנִילַאי פָּתַח, זִכְרוֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי אֵפֶר לְגַבֵּי חֹמֶר גַּבֵּיכֶם (איוב יג, יב). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, אוֹתָן שְׁתֵּי זְכִירוֹת שֶׁכָּתַבְתִּי לָכֶם בַּתּוֹרָה, הֱווּ זְהִירִין בָּהֶן, תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק (דברים כה, יט), זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. מִשְׁלֵי אֵפֶר, מְשׁוּלֵי אֵפֶר. אִם זְכִיתֶם, אַתֶּם בָּנָיו שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהִמְשִׁיל עַצְמוֹ כְּאֵפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר (בראשית יח, כז). וְאִם לָאו, לְגַבֵּי חֹמֶר גַּבֵּיכֶם. הִתְקִינוּ עַצְמְכֶם לִשְׁעְבּוּדָהּ שֶׁל מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה וְגוֹ׳ (שמות א, יד). (ס״א: לִשְׁעְבּוּד מַלְכֵיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: עַל גַּבֵּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים (תהלים קכט, ג)). דָּבָר אַחֵר, זִכְרוֹנֵכֶם מִשְׁלֵי אֵפֶר, אִיּוֹב אָמַר פָּסוּק זֶה כְּנֶגֶד חֲבֵרָיו. בְּשָׁעָה שֶׁיָּדְעוּ אוֹתָן הַיִּסּוּרִין, הָיוּ אוֹמְרִים כְּנֶגְדּוֹ, דְּבָרִים קָשִׁים. אָמַר לָהֶם אִיּוֹב, זִכְרוֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי אֵפֶר, מָה אַתֶּם מַתְעִים אֶת הַבְּרִיּוֹת שֶׁרוֹאִין אֶתְכֶם וְסוֹבְרִים בָּכֶם שֶׁאַתֶּם צַדִּיקִים כְּאַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְאַתֶּם, לְגַבֵּי חֹמֶר גַּבֵּיכֶם, כְּדוֹר הַפַּלְגָה, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן, וְהַחֹמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר (בראשית יא, ג).

ו **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ וְגוֹ׳. כָּךְ פָּתַח רַבִּי תַּנְחוּמָא בְּשֵׁם רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם רַבִּי אַיְבוּ וְאָמַר, אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין וְגוֹ׳ (תהלים לב, ט). שִׁשָּׁה דְּבָרִים נֶאֶמְרוּ בְּסוּס, אוֹכֶל הַרְבֵּה וּמוֹצִיא קְמָעָא, וְאוֹהֵב זְנוּת, וְאוֹהֵב מִלְחָמָה, וּמוֹאֵס שְׂנָה, וְרוּחוֹ גַּסָּה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף מְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג בְּעָלָיו בַּמִּלְחָמָה. אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד שֶׁאֵין בָּהֶן בִּינָה. וּמָה עִסְקוֹ שֶׁל סוּס. אִם אָדָם הוֹלֵךְ לִתֵּן לוֹ מַאֲכָל לִתֵּן עָלָיו תַּכְשִׁיטִין, בּוֹלֵם וְעוֹקֵם צַוָּארוֹ וּמְבַעֲטוֹ, וְכֵן הַפֶּרֶד. אֲבָל אַתֶּם, אַל תִּהְיוּ כֵּן. אֶלָּא הֱווּ זְהִירִין לְמִזְגִיָּה לְטָבָא טִיבוּתֵהּ וּלְמִזְגִיָּה לְבִישָׁא בִּישְׁתֵּהּ. לְטָבָא טִיבוּתֵהּ, לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא. לְבִישָׁא בִּישְׁתֵּהּ, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק וְגוֹ׳.

ז **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ וְגוֹ׳. כָּאן כְּתִיב זָכוֹר, וּבְשַׁבָּת כְּתִיב זָכוֹר, שְׁנֵיהֶם שָׁוִין. אָמַר שְׁלֹמֹה, אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֶה הַכְּסִיל גַּם אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר (קהלת ב, טו). וְאָמַרְתִּי, כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם הַכְּסִיל לְעוֹלָם (שם פסוק טז). אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בְּשַׁבָּת זָכוֹר וּבַעֲמָלֵק זָכוֹר אֵינָן שָׁוִין. אָמַר שְׁלֹמֹה, כְּמִקְרֶה הַכְּסִיל גַּם אֲנִי יִקְרֵנִי. מָשָׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה סְעוּדָה וְזִמֵּן אֶת הָאוֹרְחִים. נִכְנַס הַקֶּעָרָה לְפָנָיו מָלֵא כָּל טוּב, אָמַר, זָכוֹר פְּלוֹנִי אוֹהֲבִי. מִשֶּׁקִּנֵּחַ אֶת הַקֶּעָרָה, אָמַר, זָכוֹר פְּלוֹנִי שׂוֹנְאִי. אָמְרוּ לוֹ אוֹהֲבָיו, זֶה הִזְכַּרְתָּ וְזֶה הִזְכַּרְתָּ. אָמַר לָהֶם: לָזֶה הִזְכַּרְתִּי עַל קְעָרָה מָלֵא כָּל טוּב, וְלָזֶה הִזְכַּרְתִּי עַל קְעָרָה רֵיקָה. כָּךְ, הַשַּׁבָּת כְּתִיב בָּהּ, זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (שמות כ, ח), וּלְכַבְּדוֹ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבְכִסּוּת נְקִיָּה. וּבַעֲמָלֵק כְּתִיב: זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. עַל מָה אַתָּה זוֹכְרוֹ. עַל שֶׁלְּחָן רֵיקָם, שֶׁנֶּאֱמַר: תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם.

ח **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם. רַבִּי בְּנָאָה פָּתַח, מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת ה׳ (משלי יא, א). אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁמִּדּוֹתָיו שֶׁקֶר, דַּע שֶׁהַמַּלְכוּת מִתְגָּרָה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר. מַה טַּעַם. מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת ה׳. וּכְתִיב אַחֲרָיו, בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה. רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, הָאֶזְכָּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה (מיכה ו, יא), אֶפְשָׁר דּוֹר שֶׁמִּדּוֹתָיו שֶׁקֶר, שֶׁהוּא זַכַּאי. וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה, אָמַר רַבִּי לֵוִי, אַף מֹשֶׁה רְמָזָהּ לָהֶם בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן, לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ. מַה טַּעַם. כִּי תוֹעֲבַת ה׳. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק.

ט **זָכוֹר** אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ וְגוֹ׳. רַבִּי לֵוִי פָּתַח, נָעַרְתָּ גּוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע (תהלים ט, ו). נָעַרְתָּ גּוֹיִם, זֶה עֲמָלֵק, דִּכְתִיב: רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק (במדבר כד, כ). אִבַּדְתָּ רָשָׁע, זֶה עֵשָׂו, דִּכְתִיב: וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה (מלאכי א, ד). אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם, יַעֲקֹב הוּא בְּכָלָל. אֱמֹר לוֹ: אִבַּדְתָּ רְשָׁעִים אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא רָשָׁע. שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד (תהלים ט, ו), שֶׁנֶּאֱמַר: תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר וְגוֹ׳. וְהָשֵׁב לְשָׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם וְגוֹ׳ (תהלים עט, יב). רַבִּי יוּדָן בַּר גַּדְיָא וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְרַבָּנָן. רַבִּי יוּדָן בַּר גַּדְיָא אָמַר, זָכוֹר מֶה עָשָׂה לָנוּ בַּמִּילָה, שֶׁהִיא נְתוּנָה בְּחֵיקוֹ שֶׁל אָדָם. וְאָתְיָא כִּי הָא, דְּאָמַר רַבִּי חָמָא בַּר שַׁקְלָא וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְרַבִּי יוֹחָנָן, מֶה הָיוּ בֵּית עֲמָלֵק עוֹשִׂין. הָיוּ מְחַתְּכִין מִלּוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְזוֹרְקִין כְּלַפֵּי מַעְלָה, וְאוֹמְרִים: בָּזֶה בָּחַרְתָּ, טֹל לְךָ מַה שֶּׁבָּחַרְתָּ. זֶהוּ מַה שֶּׁכָּתוּב, חָרְפָתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ ה׳ (שם). וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר, יְזֻכֶּר לָהֶם מַה שֶּׁעָשׂוּ בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב בָּהּ, מְזֻקָּק שִׁבְעָתַיִם (שם יב, ח). וְרַבָּנָן אָמְרֵי, יְזֻכֶּר לָהֶם מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהוּא נָתוּן בְּחֵיקוֹ שֶׁל עוֹלָם, דִּכְתִיב: וּמֵחִיק הָאָרֶץ עַד הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתֵּים אַמּוֹת (יחזקאל מג, יד). בָּא שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וּפָרַע לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת אֲגָג (ש״א טו, לג). מֶה עָשָׂה לוֹ. רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, הָיָה מְחַתֵּךְ מִבְּשָׂרוֹ כַּדִּית וּמַאֲכִילוֹ לַנְּעַמִּיוֹת, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ, יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת (איוב יח, יג), שֶׁבָּרַר לוֹ מִיתָה מָרָה. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, הֶעֱמִיד אַרְבָּעָה קַנְטָסִין וּמְתָחוֹ עֲלֵיהֶן, וְהוּא אוֹמֵר, אֶכֶן סָר מַר הַמָּוֶת (ש״א טו, לב), כָּךְ מְמִיתִין אֶת הַשָּׂרִים מִיתוֹת חֲמוּרוֹת. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אַבְדִּימִי אָמַר, בְּדִינֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם דָּנוּ, לֹא בְּעֵדִים וְלֹא בְּהַתְרָאָה. רַבִּי אוֹמֵר, סָרְסוּ, דִּכְתִיב: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ (שם פסוק לג). אָמַר רַבִּי לֵוִי, אַף מֹשֶׁה רְמָזָהּ לְיִשְׂרָאֵל מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד וְגוֹ׳, וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה אוֹמֵר לָנוּ, זָכוֹר. אַתָּה זָכוֹר. שֶׁאָנוּ שְׁכֹחָה מִצּוּיָה בָּנוּ, וְאַתָּה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. לָכֵן, זְכֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. לָנוּ עָשָׂה, וּלְךָ לֹא עָשָׂה, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: זָכוֹר ה׳ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָיִם וְגוֹ׳ (תהלים קלז, ז). רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, עָרוּ עָרוּ (שם), פַּגְּרוּ פַּגְּרוּ, כְּמוֹ דְּאָמְרִתְּ חֹמוֹת בָּבֶל הָרְחָבָה עַרְעֵר תִּתְעָרְעָר (ירמיה נא, נח). רַבִּי לֵוִי אוֹמֵר, פַּגּוּן פַּגּוּן, כְּמוֹ דְּאָמְרִתְּ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל הַשֹּׁקֶת (בראשית כד, כ). עַל דַּעְתֵּהּ דְּמָאן דְּאָמַר, פַּגְּרוּ פַּגְּרוּ, עַל יְסֹדֶיהָ מְכוּוָן, שֶׁנֶּאֱמַר: עַד הַיְסוֹד בָּהּ (תהלים קלז, ז). עַל דַּעְתֵּהּ דְּמָאן דְּאָמַר, פַּגּוּן פַּגּוּן, יְסֹדֶיהָ. מַהוּ עֲמָלֵק. עַם לַק, פָּרַח כְּזוֹחֵל. עֲמָלֵק, עַם שֶׁבָּא לָלֶק דָּמָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּכֻלָּם. רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר חֲלַפְתָּא אָמַר, מָשָׁל לְמָה הָיָה עֲמָלֵק דּוֹמֶה. לִזְבוּב שֶׁהָיָה לוֹהֵט אַחַר הַמַּכָּה, כָּךְ הָיָה לוֹהֵט עֲמָלֵק אַחַר יִשְׂרָאֵל כְּכֻלָּם. עַד שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שָׁמַע שֶׁנִּגְאֲלוּ, וּבָא עֲלֵיהֶם עַל הַיָּם, וְהִזְכִּיר עָלָיו שֵׁם הַמְפֹרָשׁ, וּמִיָּד נִבְהַל, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם (שמות טו, טו). בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם. תָּנֵי בְּשֵׁם רַבִּי נָתָן, אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה פָּסַע עֲמָלֵק וּבָא לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים, שֶׁנֶּאֱמַר: עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן (במדבר יג, כט), וְהוּא יוֹשֵׁב לְפָנִים מִכֻּלָּם. בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם, אָמַר רַבִּי לֵוִי, עַל הַדֶּרֶךְ בָּא עֲלֵיהֶם כְּלִסְטִין. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ כֶּרֶם, וְהִקִּיפוּ גָּדֵר וְהוֹשִׁיב בּוֹ הַמֶּלֶךְ כֶּלֶב נַשְׁכָּן. אָמַר הַמֶּלֶךְ, כָּל מִי שֶׁיָּבֹא וַיִּפְרֹץ אֶת הַגָּדֵר, יִשְׁכְּנוּ הַכֶּלֶב. לְיָמִים בָּא בְּנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, פָּרַץ אֶת הַגָּדֵר, נָשְׁכוֹ הַכֶּלֶב. כָּל זְמַן שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ מְבַקֵּשׁ לְהַזְכִּיר חֶטְאָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁחָטְאוּ בִּרְפִידִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ (שמות יז, ז). לוֹ: זְכֹר אַתָּה הֵיאַךְ נִשְׁכְּךָ הַכֶּלֶב. כָּךְ כָּל זְמַן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ לְהַזְכִּיר חֶטְאָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁחָטְאוּ בִּרְפִידִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ (שמות יז, ז).

אוֹמֵר לָהֶם, זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק. אֲשֶׁר קָרְךָ וגו׳, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, קָרְךָ, טִמֵּאֲךָ, כְּמוֹ דְּאָמְרִתְּ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרֵה לָיְלָה. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, קָרְאֲךָ מַמָּשׁ. מָה עָשָׂה עֲמָלֵק. עָמַד וְיָרַד לָאַרְכִיּוֹן שֶׁל מִצְרַיִם וְנָטַל טוּמּוֹסִיהוֹן שֶׁל שִׁבְטִים, שֶׁהָיָה שָׁמָּם חָקוּק עֲלֵיהֶם בְּמַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים. וְעָמַד לוֹ חוּץ לָעָנָן, וְהָיָה קוֹרֵא לָהֶם, רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי פּוּקוּ, דַּאֲנָא אֲחֵיכוֹן וּבְעֵינָא לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן פְּרַקְמַטְיָא. כֵּיוָן שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין, הָיוּ הוֹרְגִין אוֹתָן. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, קָרְךָ, הֱקָרְךָ לִפְנֵי אֲחֵרִים. אָמַר רַבִּי חוּנְיָא, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְאַמְבָּטִי רוֹתַחַת, שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּרִיָּה יְכוֹלָה לֵירֵד בְּתוֹכָהּ, בָּא בֶן בְּלִיַּעַל אֶחָד וְקָפַץ לְתוֹכָהּ, אַף עַל פִּי שֶׁנִּכְוָה, הֱקָרָהּ לִפְנֵי אֲחֵרִים. אַף כָּאן כֵּיוָן שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרַע הַיָּם לִפְנֵיהֶם וְנִשְׁתַּקְּעוּ הַמִּצְרִים לְתוֹכוֹ. נָפַל פַּחְדָן עַל כָּל הָאֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וגו׳ (שם טו, טו). כֵּיוָן שֶׁבָּא עֲמָלֵק וְנִזְדַּוֵּג לָהֶם, אַף עַל פִּי שֶׁנָּטַל אֶת שֶׁלּוֹ מִתַּחַת יָדָן, הֱקָרָן לִפְנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם.

י וַיְזַנֵּב בְּךָ, הִכָּה אוֹתָן מֵאַת זָנָב. וְאַתְיָא כִּי הָא דְּאָמַר רַבִּי חִינְנָא בַּר שִׁילָא, מָה הָיוּ בֵּית עֲמָלֵק עוֹשִׂין. חוֹתְכִין מִילּוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְזוֹרְקִין כְּלַפֵּי מַעְלָה וְאוֹמְרִין, בָּזֶה בְּחַרְתָּ, הֲוֵי לְךָ מַה שֶּׁבָּחַרְתָּ. לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ יִשְׂרָאֵל יוֹדְעִין מַה טִּיבָהּ שֶׁל זְמוֹרָה, עַד שֶׁבָּא עֲמָלֵק וְלִמְּדָהּ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִנֵּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפָּם (יחזקאל ח, יז). וּמִמִּי לָמְדָה. מֵעֲשָׂו זְקֵנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב (בראשית כז, לו), חִכֵּךְ בִּגְרוֹנוֹ וְהוֹצִיא אֶת הַזְּמוֹרָה. כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אָמְרוּ, אִם זָכוּר הוּא עַל מַעֲשֵׂינוּ, נַעֲבָדְנוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, אִם מַסְפִּיק לָנוּ מְזוֹנוֹתֵינוּ כְּמֶלֶךְ שֶׁהוּא שָׁרוּי בַּמְּדִינָה וְאֵין הַמְּדִינָה חָסֵר כְּלוּם, נַעֲבָדְנוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, מְסִיחִין אָנוּ בִּלְבָבֵנוּ, אִם הוּא יוֹדֵעַ מָה אָנוּ מְסִיחִין בִּלְבָבֵנוּ, נַעֲבָדְנוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר, בְּלִבָּם הָיוּ מְסִיחִין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לָהֶם שֶׁאֵלָתָם. מַה טַּעַם. וַיְנַסּוּ אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל אֹכֶל לְנַפְשָׁם (תהלים עח, יח). וּמַה כְּתִיב שָׁם. וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ מְאֹד וגו׳ (שם פסוק כט). דָּבָר אַחֵר, כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁהָיָה נִכְוֶה, הָיָה נִשּׁוֹל. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁהָיָה הֶעָנָן פּוֹלְטוֹ, הָיָה נִשּׁוֹל. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, שֶׁבֶט דָּן שֶׁפָּלְטוֹ הֶעָנָן, הָיוּ כֻּלָּם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים. עָיֵף, בַּצָּמָא. וְיָגֵעַ, בַּדֶּרֶךְ. וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים, רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אוֹמֵר, מְסֹרֶת אַגָּדָה הִיא, בְּיַד בָּנֶיהָ שֶׁל רָחֵל עֲשָׂו נוֹפֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם לֹא יְסָחֲבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן (ירמיה מט, כ). וְלָמָּה קוֹרֵא אוֹתָם צְעִירֵי הַצֹּאן. לְפִי שֶׁהֵן קְטַנִּיהֶם שֶׁל שִׁבְטִים. וּלְךָ אָמַר מֹשֶׁה לְיהוֹשֻׁעַ, בָּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים (שמות יז, ט). מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִשֵּׁבֶט יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא (בראשית מב, יח). וּבְעֵשָׂו כְּתִיב: וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים. זֶה כָּתוּב בּוֹ נַעַר, וְזֶה כָּתוּב בּוֹ נַעַר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה (שם לז, ב). וְזֶה כָּתוּב בּוֹ קָטֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם (עובדיה א, ב). זֶה גָּדֵל בֵּין שְׁנֵי צַדִּיקִים וְלֹא לָמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְזֶה גָּדֵל בֵּין שְׁנֵי רְשָׁעִים וְלֹא לָמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם. זֶה קִבֵּל בְּכוֹרָה מִמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וְזֶה אִבֵּד בְּכוֹרָתוֹ מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים. זֶה כִּלְכֵּל אֶת אָחָיו, וְזֶה בִּקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת אָחִיו. זֶה גָּדַר עַצְמוֹ מִן הָעֲרָוָה וּמִשְּׁפִיכוּת דָּמִים, וְזֶה טִנֵּף עַצְמוֹ בְּעֶרְוָה וּבְשִׁפִיכוּת דָּמִים. זֶה הוֹדָה בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם (בראשית, נכד). וְזֶה כָּפַר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת (שם כה, לב). וְזֶה נָתַן נַפְשׁוֹ עַל כְּבוֹד אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ (שם לג, ז). וְזֶה בִּקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשִׁחֵת רַחֲמָיו (עמוס א, יא). לְכָךְ יִפֹּל זֶה בְּיַד זֶה. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עוֹמְדִים כָּל שָׂרֵי הַשָּׁבָטִים לְהִזְדַּוֵּג עִם שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְאֵינוֹ נוֹפֵל בְּיָדָם, לְפִי שֶׁלְּכָל אֶחָד וְאֶחָד מִסְלְקוֹ בִּתְשׁוּבָה. לְרָאוּבֵן אוֹמֵר, אַתָּה נֶחְשַׁדְתָּ עַל פִּילֶגֶשׁ אָבִיךָ. וּלְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי, אַף אַתֶּם הֲרַגְתֶּם אֶת שְׁכֶם. לִשְׁאָר הַשְּׁבָטִים, אַתֶּם מְכַרְתֶּם אֶת אֲחִיכֶם וּבְקַשְׁתֶּם לְהָרְגוֹ. לִיהוּדָה, אַף אַתָּה נֶחְשַׁדְתָּ עַל תָּמָר כַּלָּתֶךָ. וּלְבִנְיָמִין אָמַר, אַתָּה נֶחְשַׁדְתָּ עַל פִּילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה. כֵּיוָן שֶׁשָּׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו בָּא וּמִזְדַּוֵּג לוֹ, מְיַד נוֹפֵל לְפָנָיו, שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּבָה לְהַשִּׁיבוֹ, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א, יח).

יא וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְךָ. רַבִּי עֲזַרְיָה וְרַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְעַאי אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ. לְמַנּוֹת עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ, וְלִבְנוֹת לָהֶם בֵּית הַבְּחִירָה, וּלְהַכְרִית זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק. לְמַנּוֹת עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ, דִּכְתִיב: שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ (דברים יז, טו). לִבְנוֹת לָהֶם בֵּית הַבְּחִירָה, דִּכְתִיב: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ (שמות כה, ח). לְהַכְרִית זֶרַע עֲמָלֵק, דִּכְתִיב: וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה׳ אֱלֹהֶיךָ וגו׳ תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי אַלֶכְסַנְדְּרִי אָמַר, כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, כִּי מָחֹה אֶמְחֶה (שם יז, יד). כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים אֵלּוּ. עַד שֶׁלֹּא פָּשַׁט יָדוֹ בַּכִּסֵּא, תִּמְחֶה. כְּשֶׁפָּשַׁט יָדוֹ בַּכִּסֵּא, מָחֹה אֶמְחֶה. אֶפְשָׁר בְּשָׂר וָדָם יָכוֹל לִפְשֹׁט יָדוֹ בַּכִּסֵּא שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁהֶחֱרִיב יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁכָּתוּב בָּהּ, בָּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַיִם כִּסֵּא ה׳ (ירמיה ג, יז). לְפִיכָךְ מָחֹה אֶמְחֶה. וְנֶאֱמַר, כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַה׳ (שמות יז, טז). תָּנֵי בְּשֵׁם רַבִּי אִלְעַאי, שְׁבוּעָה נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר, יְמִינִי יְמִינִי, כִּסְאִי כִּסְאִי, אִם יָבֹאוּ גֵּרִים מִכָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֲנִי מְקַבְּלָן, וְזַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק אֵינִי מְקַבְּלוֹ לְעוֹלָם. אַף דָּוִד עָשָׂה כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנַּעַר הַמַּגִּיד אֵי מִזֶּה אָתָּה, וַיֹּאמֶר בֶּן אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי (ש״ב א, יג). אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בְּנוֹ שֶׁל דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי הָיָה. וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמְיךָ עַל רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ וגו׳ (שם פסוק טז). דָּמֶיךָ כְּתִיב: הַרְבֵּה דָּמִים שָׁפַכְתָּ, הָרַגְתָּ נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. מִדֹּר דֹּר (שמות יז, טז), אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִדֹּר דֹּר, אֲנָא בַּתְרֵהּ לְדָרֵי דָּרִין. רַבִּי אֶלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי יוֹסֵי. רַבִּי אֶלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִדּוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה עַד דּוֹרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, מִדּוֹרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל עַד דּוֹרוֹ שֶׁל מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר. וְרַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, מִדּוֹרוֹ שֶׁל מָרְדֳּכַי וְאֶסְתֵּר עַד מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁהוּא שְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת. וּמִנַּיִן לְדוֹרוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ שֶׁהוּא

שְׁלֹשָׁה דּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יִרְאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים (תהלים עב, ה). דּוֹר, חַד. דּוֹרִים, שְׁנַיִם, חֲרֵי תִּלְתָּא. רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר, כָּל זְמַן שֶׁזַּרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק קַיָּם, כְּאִלּוּ כָּנָף מְכַסָּה אֶת הַפָּנִים. אָבַד זַרְעוֹ מִן הָעוֹלָם, לֹא יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ (ישעיה ל, כ). רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא בְּרַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר, כָּל זְמַן שֶׁזַּרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק בָּעוֹלָם, לֹא הַשֵּׁם שָׁלֵם, וְלֹא הַכִּסֵּא שָׁלֵם. אָבַד זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, הַשֵּׁם שָׁלֵם וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם. מַה טַּעַם. הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְגוֹ' (תהלים ט, ז). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, וַה' לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ (שם פסוק ח), חֲרֵי הַשֵּׁם שָׁלֵם וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם. אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן.

כי תבוא

א **הַיּוֹם** הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: בּוֹאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי ה' עוֹשֵׂנוּ (תהלים צה, ו). וַהֲלֹא כְּרִיעָה בִּכְלַל הִשְׁתַּחֲוָיָה, וְהִשְׁתַּחֲוָיָה בִּכְלַל כְּרִיעָה, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר, נִשְׁתַּחֲוֶה נִכְרָעָה נִבְרְכָה. אֶלָּא צָפָה מֹשֶׁה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְרָאָה שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ עָתִיד לֵחָרֵב וְהַבְּכוּרִים עֲתִידִין לִפָּסֵק, עָמַד וְהִתְקִין לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְּהוּ מִתְפַּלְּלִין שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בְּכָל יוֹם, לְפִי שֶׁחָבִיב תְּפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִכָּל מַעֲשִׂים טוֹבִים וּמִכֹּל הַקָּרְבָּנוֹת. שֶׁכָּךְ כְּתִיב: תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת עָרֶב (תהלים קמא, ב). וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה כָּל מַעֲשִׂים טוֹבִים, כֵּיוָן שֶׁנִּגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לִכָּנֵס לָאָרֶץ, הִתְפַּלֵּל וְאָמַר, אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה וְגוֹ' (דברים ג, כה). וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה (שם פסוקים כו-כז). לְכָךְ נֶאֱמַר: הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת. מָה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשֶׁךָ. אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה מִתְחַטְּאִין, וְכַמָּה יֵשׁ לָהֶן פְּתִחוֹן פֶּה לְעוֹשֵׂי מִצְוֹת. אָדָם יֵשׁ לוֹ עֵסֶק אֵצֶל מַלְכוּת, פְּעָמִים שֶׁהוּא נוֹתֵן כַּמָּה מָמוֹן עַד שֶׁמַּגִּיעִין אוֹתוֹ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, סָפֵק עוֹשֶׂה שְׁאֵלָתוֹ, סָפֵק לֹא עוֹשֶׂה. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא יוֹרֵד אָדָם לְתוֹךְ שָׂדֵהוּ, רָאָה אֶשְׁכּוֹל שֶׁבִּכֵּר, תְּאֵנָה שֶׁבִּכְּרָה, רִמּוֹן שֶׁבִּכֵּר, מַנִּיחוֹ בַּסַּל וְהוֹלֵךְ לִירוּשָׁלַיִם וּבָא וְעוֹמֵד בְּאֶמְצַע הָעֲזָרָה וּמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמוֹ וְעַל יִשְׂרָאֵל וְעַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשֶׁךָ וְגוֹ'. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָיָה אוֹמֵר, אֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתַּעֲשֶׂה צָרְכִּי הַיּוֹם הַזֶּה, שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו, הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ, תְּזוּכֶה לַשָּׁנָה הַבָּאָה וְתָבִיא כְּהַיּוֹם הַזֶּה, כְּאָדָם שֶׁהוּא נוֹתֵן פְּרִי חָדָשׁ לַחֲבֵרוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ: יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּשְׁנֶה וְתִתֵּן לִי לַשָּׁנָה הָאַחֶרֶת. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא, כַּמָּה מִתְחַטְּאִין עוֹשֵׂי מִצְוֹת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה, וְצַדִּיקִים מְבַטְּלִין אוֹתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן, וּמִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה (קהלת ח, ד). מִי הוּא. שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע (שם פסוק ה), מַמְחֶה עַל יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר, אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לִי דִּבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל, מוֹשֵׁל בָּאָדָם, צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים (ש"ב כג, ג). מַהוּ הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ. וְכִי עַד עַכְשָׁו לֹא צִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל. וַהֲלֹא אוֹתָהּ שָׁנָה שְׁנַת אַרְבָּעִים הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ (דברים א, ג). וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר, הַיּוֹם הַזֶּה. אֶלָּא כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, בְּכָל יוֹם יִהְא הַתּוֹרָה חֲבִיבָה עֲלֵיכֶם כְּאִלּוּ הַיּוֹם הַזֶּה קִבַּלְתֶּם אוֹתָהּ מֵהַר סִינַי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּמָקוֹם אַחֵר, וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ (שם ד, ט). וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ, יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה'. אֶת הַחֻקִּים, אִלּוּ הַמִּדְרָשׁוֹת. וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, אִלּוּ הַדִּינִין. דָּבָר אַחֵר, וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ, יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה'. אֶת הַחֻקִּים, אִלּוּ הַמִּדְרָשׁוֹת. וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, אִלּוּ הַדִּינִין. דָּבָר אַחֵר, אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים, לְרַבּוֹת קַלִּים וַחֲמוּרִים, גְּזֵרוֹת שָׁווֹת וְדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים. וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת לַאֲמִתּוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הִיא נְתוּנָה מֵהַר סִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם (ויקרא כה, יח). אֶלָּא כָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְעָשָׂה אוֹתָהּ לַאֲמִתּוֹ, כְּאִלּוּ הוּא תִּקְּנָהּ וּנְתָנָהּ מֵהַר סִינַי. וְעוֹד אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הָעוֹשֶׂה תוֹרָה לַאֲמִתָּה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשָׂה אֶת עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאוֹתִי צִוָּה ה' בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד וְגוֹ' (דברים ד, יד). לַעֲשׂוֹת אוֹתָם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא לַעֲשֹׂתְכֶם אוֹתָם (שם), מִכָּאן שֶׁמַּעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ הוּא עָשָׂה וּבָרָא אֶת עַצְמוֹ. בְּכָל לְבָבְךָ, חֲרֵי הַכָּתוּב מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר לָהֶם, בְּשָׁעָה שֶׁאַתֶּם מִתְפַּלְּלִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא יִהְיֶה לְכֶם שְׁתֵּי לְבָבוֹת, אֶחָד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֶחָד לְדָבָר אַחֵר.

ב **וַיִּדַּבֵּר** מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת וּשְׁמַע. מַהוּ הַסְכֵּת וּשְׁמַע. הַס, וְאַחֲרֵי כֵן כַּתֵּת. אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, עֲשׂוּ עַצְמְכֶם כִּתּוֹת כִּתּוֹת וְהַטּוּ לְבַבְכֶם לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, אָמַר לָהֶם: כַּתְּתוּ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. בְּכָל לְבַבְכֶם (דברים יא, יג), אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב, בָּא הַכָּתוּב לְהַזְהִיר אֶת הַכֹּהֲנִים בְּשָׁעָה שֶׁעוֹבְדִין עֲבוֹדָה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם שְׁתֵּי לְבָבוֹת, אֶחָד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֶחָד לְדָבָר אַחֵר. וּבְכָל נַפְשְׁכֶם (שם), אַפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ. פַּעַם אֶחָד גְּזָרָה מַלְכוּת יָוָן שְׁמָד עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יַעַסְקוּ בַּתּוֹרָה. הָלַךְ רַבִּי עֲקִיבָא וַחֲבֵרָיו וְעָסְקוּ בַּתּוֹרָה. בָּא פַּפּוּס בֶּן יְהוּדָה וּמְצָאוֹ, וְאָמַר לוֹ: חֲרֵי אַתָּה מִסְתַּכֵּן בְּעַצְמְךָ שֶׁאַתָּה עוֹבֵר עַל גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, אֶמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְשׁוּעָל שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ עַל שְׂפַת הַנָּהָר, רָאָה שָׁם דָּגִים רָצִים וּמִתְחַבְּאִים. אָמַר לָהֶם: בּוֹאוּ וּלְכוּ אֶצְלִי וַאֲטַמִּין אֶתְכֶם בִּנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וְאַל תִּתְיָרְאוּ. אָמְרוּ לוֹ: וְאַתָּה הוּא שֶׁאוֹמְרִים עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה פִּקֵּחַ שֶׁבַּחַיּוֹת. אֵין אַתָּה אֶלָּא טִפֵּשׁ. כָּל חַיֵּינוּ אֵינוּ אֶלָּא בַּמַּיִם, וְאַתָּה אוֹמֵר לָנוּ, עֲלוּ לַיַּבָּשָׁה. וּמַה בְּמָקוֹם חַיּוּתֵינוּ אָנוּ מִתְיָרְאִין, בְּמָקוֹם מִיתָתֵנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְאַף אָנוּ כָּל חַיֵּינוּ אֵינוּ אֶלָּא בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב: כִּי הִיא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ (דברים ל, כ). וְאַתָּה אוֹמֵר, מִסְתַּכֵּן אַתָּה בְּעַצְמְךָ. לְיָמִים מוּעָטִים נִתְפַּסּוּ שְׁנֵיהֶם. אָמַר לוֹ פַּפּוּס לְרַבִּי עֲקִיבָא, אַשְׁרֶיךָ שֶׁנִּתְפַּסְתָּ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. אוֹי לוֹ לְפַפּוּס, שֶׁנִּתְפַּס עַל דְּבָרִים בְּטֵלִים. וּכְשֶׁהוֹצִיאוּ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא

לַהֲרִיגָה, זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע הָיָה, וְהָיוּ מְסָרְקִין אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמַסְרְקוֹת שֶׁל בַּרְזֶל, וְהוּא קָרָא קְרִיאַת שְׁמַע. וְעָלָיו אָמַר דָּוִד, מִמְּתִים מִמְּתֵי יָדְךָ ה׳ מִמְּתֵי מֵחֶלֶד חֶלְקָם וְגוֹ׳ (תהלים יז, יד). אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָּא, אַל תְּהִי קוֹרֵא מִמְּתִים, אֶלָּא קוֹרֵא מְמִיתִים, עַל תּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה עַל יָדְךָ. בְּנֵי אָדָם שֶׁרוֹאִים אוֹתָן אָמַר, חֲלָדָה מְלֹאִין, חַטָּאִין יֵשׁ בְּיָדָן, לְפִיכָךְ הֵן נֶהֱרָגִין, וְכֵן הֵן מֵתִים מֵחֶלְדָּ. וְהֵן אֵינָן יוֹדְעִין שֶׁחֶלְקָן בְּחַיֵּי עוֹלָם וְכָל טוֹבָה צְפוּנָה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם (שם). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁזּוֹכִין לְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם. וּמִתּוֹךְ שֶׁיִּשְׂרָאֵל מוֹסְרִין עַצְמָן עַל דִּבְרֵי תוֹרָה וְעַל קְדוּשַׁת שְׁמוֹ, לְפִיכָךְ עָשָׂה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֲטִיבָה וּבְרָכָה בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם וְגוֹ׳. וּכְשֵׁם שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין חֲטִיבָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לָהֶם חֲטִיבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַה׳ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כְּשֵׁם שֶׁהֶעֱלִי כּוֹבֶשֶׁת, כֵּן עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִכְבּשׁ אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת תַּחַת רַגְלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת.

ג **וְהָיָה** אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ (שה״ש א, ג). אָמַר רַבִּי יַנַּאי בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, הָרִאשׁוֹנִים, רֵיחַ מִצְוֹת נָתַתָּ לָהֶם. לִבְנֵי נֹחַ, שֶׁבַע. עָמַד אַבְרָהָם, נָתַתָּ לוֹ מִילָה. לְיַעֲקֹב, אֵבֶר מִן הַחַי. כְּשֶׁעָמְדוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, נָתַתָּ לָנוּ מִצְוֹת כְּאָדָם שֶׁמְּעָרֶה מִפִּי חֲבִית. שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ, מַהוּ תּוּרַק. אָמַר רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי שִׁילָא, מְזֻרְזִין עַל מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ. וְאֵין לְשׁוֹן תּוּרַק אֶלָּא לְשׁוֹן זֵירִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו (בראשית יד, יד). דָּבָר אַחֵר, שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ, נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לְשֶׁמֶן, וְנִמְשְׁלָה לְמַיִם. לְמַיִם, דִּכְתִיב: הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם (ישעיה נה, א). מָה הַמַּיִם אֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד בְּלֹא הֶם וְאָדָם מְטַהֵר עַצְמוֹ בָּהֶם, כָּךְ אֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד בְּלֹא תוֹרָה וְהַתּוֹרָה מְלַמֶּדֶת אֶת הָאָדָם הֵיאַךְ יִטָּהֵר. וּמָה הַמַּיִם אֵין אָדָם נוֹטֵעַ אִילָן וְלֹא בוֹנֶה בַּיִת אִם אֵין לוֹ מַיִם, כָּךְ אֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד בְּלֹא תוֹרָה. וּמַה הַמַּיִם חַיִּים לָעוֹלָם, כָּךְ הַתּוֹרָה חַיִּים לָעוֹלָם. מָה הַמַּיִם כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לָשׂוּחַ בָּהֶם אוֹבֵד עַצְמוֹ מִן הָעוֹלָם, כָּךְ כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִמְצֹא דִּבְרֵי תוֹרָה, אוֹבֵד מִן הָעוֹלָם. מָה הַמַּיִם נִמְשָׁכִין לְכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, כָּךְ הַתּוֹרָה מְשׁוּכָה בְּכָל הָעוֹלָם. וּמָה הַמַּיִם אֵין מִתְקַיְּמִים לֹא בְּגָרְגְּרוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְלֹא בְּגָרְגְּרוֹת שֶׁל זָהָב אֶלָּא בְּשֶׁל חֶרֶס, כָּךְ אֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת בְּגַסֵּי הָרוּחַ, אֶלָּא בְּמִי שֶׁדַּעְתּוֹ נְמוּכָה עָלָיו. וְאָמַר רַבִּי אֶחָא, וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא (איוב כח, יב). מַהוּ מֵאַיִן. מֵאוֹתָן שֶׁעוֹשִׂין עַצְמָן כְּאַיִן. וּמָה הַמַּיִם הַלָּלוּ אֵין אָדָם מַשְׂגִּיחַ עֲלֵיהֶם, כָּךְ הִיא הַתּוֹרָה. אַתָּה מוֹצֵא שֶׁנִּמְשְׁלָה כִּדְבַשׁ, דִּכְתִיב: וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים (תהלים יט, יא), מָה הִדְבַשׁ אֵינוֹ מְזֹהָם, כָּךְ הַתּוֹרָה אֵינָהּ מְזֹהֶמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּצֶדֶק כָּל אִמְרֵי פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ (משלי ח, ח). וְנִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לְשֶׁמֶן, מָה הַשֶּׁמֶן מֵבִיא אוֹרָה לְכָל הָעוֹלָם, כָּךְ הַתּוֹרָה אוֹרָה לָעוֹלָם. וּמָה הַשֶּׁמֶן הַזֶּה נִכְתָּשׁ וְכָל מַה שֶׁנִּכְתַּשׁ הוּא מְשֻׁבָּח, כָּךְ הַתּוֹרָה כָּל מִי שֶׁהוּא נוֹגֵעַ בָּהּ, הוּא מְשֻׁבָּח לִבְעָלֶיהָ. אַתָּה מוֹצֵא כָּל הַמַּשְׁקִין אַתָּה יָכֹל לַזַּיְּפָן וְלִתֵּן לְתוֹכָן מַשְׁקִין אֲחֵרִים, אֲבָל הַשֶּׁמֶן הַזֶּה אַתָּה נוֹתְנוֹ בְּכָל מַשֶּׂקֶה שֶׁיִּרְצֶה וְהוּא עוֹלֶה לְמַעְלָה. כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ כְּשֶׁהֵן נְתוּנִים בַּתַּחְתּוֹנָה, חֲרֵי הֵם כְּשֶׁמֶן הַזֶּה שֶׁהִיא נְתוּנָה לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּנְתָנְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ.

ד **וְהָיָה** אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע. אִם שָׁמַעְתָּ קִמְעָא, סוֹפְךָ לִשְׁמֹעַ הַרְבֵּה. דָּבָר אַחֵר, אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע, תִּשְׁמְיַע תַּלְמִידְךָ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אֵימָתַי הוּא מַשְׁמִיעַ תַּלְמִידוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּשָׁעָה שֶׁהוּא בָּא לִיפָּטֵר מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע (קהלת יב, יג). וְרַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, עַד שֶׁהוּא מַשְׁלִים נִשְׁמָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים (איוב י, כב), שֶׁהוּא סוֹדֵר תַּלְמוּדוֹ. דָּבָר אַחֵר, אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע, תִּשְׁמַע תְּפִלָּתְךָ, כְּגוֹן חֹנִי הַמְּעֻגָּל. בְּשָׁעָה שֶׁנִּצְטָרְכוּ יִשְׂרָאֵל לְגְשָׁמִים, נִתְכַּנְּסוּ אֶצְלוֹ וְאָמְרוּ לוֹ: הִתְפַּלֵּל עָלֵינוּ שֶׁאָנוּ צְרִיכִין לְמָטָר. מִיָּד עָג עוּגָה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: עַל מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמָדָה (חבקוק ב, א). הִתְחִילוּ גְּשָׁמִים מְנַטְּפִין. אָמַר לֹא כָּךְ שָׁאַלְתִּי, אֶלָּא גְּשָׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה. הִתְחִילוּ הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים כְּתִקָּנָן. מִי גָּרַם לוֹ לִהְיוֹת מִתְפַּלֵּל וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתוֹ. עַל יְדֵי שֶׁהָיָה שׁוֹמֵעַ לְדִבְרֵי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, אִם שָׁמַעְתָּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, תִּשְׁמַע לָעוֹלָם הַבָּא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי יוֹנָה אָבִיו שֶׁל רַבִּי מָנָא בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי שֶׁאָמַר בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא, לֹא הָיְתָה הַתּוֹרָה צְרִיכָה לִינָּתֵן לְיִשְׂרָאֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה. לָמָּה, שֶׁהַכֹּל עֲתִידִין לִהְיוֹת לְמֵדִין תּוֹרָה מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָעוֹלָם הַבָּא. לָמָּה נִתְּנָה לָהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה. שֶׁכְּשֶׁיָּבֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְלַמֵּדָם בָּעוֹלָם הַבָּא, יִהְיוּ הַכֹּל יוֹדְעִין בְּאֵיזֶה פָּרָשָׁה הוּא עָסוּק. לְפִיכָךְ, אִם שָׁמוֹעַ בָּעוֹלָם הַזֶּה, תִּשְׁמַע לָעוֹלָם הַבָּא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. דָּבָר אַחֵר, אִם זָכִיתָ לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת, תִּזָּכֶה לִשְׁמֹעַ אוֹתוֹ הַקּוֹל שֶׁכָּתוּב בּוֹ, קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה (ירמיה ז, לד). דָּבָר אַחֵר, אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע. אִם שָׁמַעְתָּ לְקוֹל רַבְּךָ, סוֹפְךָ שֶׁאַחֵרִים שׁוֹמְעִים לְךָ. לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת, לֹא תְהֵא לָמֵד אֶלָּא עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מִי שֶׁהוּא לוֹמֵד וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, נוֹחַ לוֹ שֶׁנִּהְפְּכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו. וְאִם זָכִיתָ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, וּנְתָנְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן, אָמַר רַבִּי לֵוִי מַהוּ עֶלְיוֹן כַּאלְיוֹן הַזֶּה. אִם זָכִיתָ חֲרֵי אַתָּה לְמַעְלָה מֵאַרְבַּע אֻצְבָּעוֹת וְאִם לָאו לְמַטָּה מֵאַרְבַּע אֻצְבָּעוֹת, וּנְתָנְךָ ה׳ אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל תְּנַאי. וְאִם לָאו, הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מַעְלָה. בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ, עַל תְּנַאי, בְּבֹאֶךָ לְכָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת. וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ, מִבָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּמִבָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה. הֱוֵי צָרִיךְ לוֹמַר, בָּרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה וּבָרוּךְ אַתָּה בָּעִיר, שֶׁמָּמָה שֶׁהוּא מַכְנִיס מִן הַשָּׂדֶה, הוּא מְתַבָּרֵךְ בָּעִיר. אֶלָּא מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה. אִם בָּאת לְיָדְךָ מִצְוָה בָּעִיר, לֹא תֹאמַר, לֹא נִצְטַוֵּיתִי אֶלָּא בַּשָּׂדֶה, לְהוֹצִיא תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת בַּחוּץ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף בָּעִיר פְּתַח יָדְךָ. דָּבָר אַחֵר, בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר, בְּמִצְוֹת שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה בְּתוֹךְ בֵּיתְךָ בָּעִיר, כְּגוֹן סֻכָּה וּמְזוּזָה וּמַעֲקֶה. בָּרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה, כְּגוֹן לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה. דָּבָר אַחֵר, לֹא יֹאמַר אָדָם, אִלּוּ נָתַן לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׂדֶה, הָיִיתִי מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹת מִתּוֹכָהּ.

עַכְשָׁו שֶׁאֵין לִי שָׂדֶה, אֵינִי נוֹתֵן כְּלוּם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רְאֵה מַה כָּתַבְתִּי בְּתוֹרָתִי, בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר, לְאוֹתָן שֶׁיּוֹשְׁבִין בָּעִיר. וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה, לְאֵלּוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶן שָׂדוֹת. בָּרוּךְ טַנַּאֲךָ, אֵלּוּ הַבְּכוּרִים שֶׁאַתֶּם מַעֲלִין לִירוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ. מִשְׁאַרְתְּךָ, זוֹ חַלָּה. שְׁגַר אֲלָפֶיךָ, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם, שֶׁיְּהוּ שְׁגוּרִין וְיוֹצְאִין כְּמוֹ פִּי הַקֶּפָּה. וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ, שֶׁיְּהוּ קָשִׁין כְּעַשְׁתְּרוֹת. דָּבָר אַחֵר, בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר, זוֹ יְרוּשָׁלַיִם שֶׁנִּקְרֵאת עִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי (איכה ב, טו). וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה, זוֹ צִיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ (ירמיה כו, יח). וְאֵימָתַי מַרְאֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל הַבְּרָכָה הַזֹּאת. כְּשֶׁיִּבָּנֶה יְרוּשָׁלַיִם וְיַחְזִיר הַגָּלֻיּוֹת לְתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: כְּטַל חֶרְמוֹן שֶׁיּוֹרֵד עַל הָרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה ה׳ אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם (תהלים קלג, ג). בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן.

נצבים

א אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם, וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד (משלי יב, ז). כָּל זְמַן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִסְתַּכֵּל בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל רְשָׁעִים וּמְהַפֵּךְ בָּהֶם, אֵין לָהֶם תִּקְוָמָה. הָפַךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל, לֹא הָיְתָה לָהֶם תִּקְוָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם (בראשית ז, כג). הָפַךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל אַנְשֵׁי סְדוֹם, וְלֹא הָיְתָה בָהֶן תִּקְוָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל (שם יט, כה). הָפַךְ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם, וְלֹא הָיְתָה לָהֶן תִּקְוָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד (שמות יד, כח). הָפַךְ בַּמַּעֲשֶׂה שֶׁל בָּבֶל וְלֹא הָיְתָה לָהּ תִּקְוָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד (ישעיה יד, כב). וְעַל כֻּלָּם אָמַר דָּוִד, שָׁם נָפְלוּ פֹּועֲלֵי אָוֶן וְגוֹ׳ (תהלים לו, יג). אֲבָל יִשְׂרָאֵל, נוֹפְלִין וְעוֹמְדִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, אַל תִּשְׂמְחִי אוֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי וְגוֹ׳ (מיכה ז, ח). כִּי אֲנִי ה׳ לֹא שָׁנִיתִי וְגוֹ׳ (מלאכי ג, ו), אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָּא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֵעוֹלָם לֹא הִכְּיתִי אָמָּה וְשָׁנִיתִי לָהּ. אֲבָל אַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כִלִּיתֶם (מלאכי ג, ו), שֶׁנֶּאֱמַר: חִצֵּי אֲכַלֶּה בָּם (דברים לב, כג), חִצֵּי כָלִין וְהֵן אֵינָן כָּלִים. וְכָךְ אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, דֶּרֶךְ קִשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי וְגוֹ׳ (איכה ג, יב). מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְגִבּוֹר שֶׁהֶעֱמִיד אֶת הַקּוֹרָה וְהָיָה זוֹרֵק בּוֹ אֶת הַחִצִּים. חִצָּיו כָּלִין וְהַקּוֹרָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. אַף יִשְׂרָאֵל כָּל זְמַן שֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עֲלֵיהֶן, הַיִּסּוּרִין כָּלִין וְהֵם בִּמְקוֹמָן עוֹמְדִין וְאֵינָן כָּלִין. לְכָךְ נֶאֱמַר: הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם. אָמַר חִזְקִיָּה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּא, לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְפָרָשַׁת קְלָלוֹת. לְפִי שֶׁשָּׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מֵאָה קְלָלוֹת חָסֵר שְׁתַּיִם שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּפָרָשָׁה זוֹ חוּץ מֵאַרְבָּעִים וְתֵשַׁע שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, מִיָּד הוֹרִיקוּ פְּנֵיהֶם וְאָמְרוּ, מִי יָכוֹל לַעֲמֹד בְּאֵלּוּ. מִיָּד קָרָא אוֹתָן מֹשֶׁה וְהָיָה מְפַיְּסָן. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳, הַמַּסּוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְגוֹ׳, וַתָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְגוֹ׳. וְאַתֶּם לֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי וַאֲמַרְתֶּם לְפָנַי דְּבָרִים שֶׁאַתֶּם חַיָּבִין עֲלֵיהֶם כְּלָיָה וְלֹא עָשִׂיתִי אֶתְכֶם כְּלָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ וְגוֹ׳ (תהלים קו, ז). וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲמַרְתֶּם לָעֶגֶל, אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל (שמות לב, ד). וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי מָה הַגּוֹיִם נִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה וְאָנוּ קַיָּמִין. לְפִי שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבָּאוּ עֲלֵיהֶן יְסוּרִין, מְבַעֲטִים בָּהֶן וְאֵינָם מַזְכִּירִין שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: שְׂפֹךְ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְגוֹ׳ (תהלים עט, ו). אֲבָל יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עֲלֵיהֶן, הֵן נִכְנָעִין וּמִתְפַּלְּלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וְגוֹ׳ (שם קטז, ג-ד). לְפִיכָךְ אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁקְּלָלוֹת הַלָּלוּ בָּאוֹת עֲלֵיכֶם, הֵן מַעֲמִידוֹת אֶתְכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, לְמַעַן עַנּוֹתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ וְגוֹ׳ (דברים ח, טז). וְכָךְ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי שֶׁהַיִּסּוּרִין הַלָּלוּ בָּאִין עֲלֵיכֶם, יֵשׁ לָכֶם עֲמִידָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם. דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי מָה עָשָׂן מֹשֶׁה מַצֵּבָה. מִפְּנֵי שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁין מִדַּעַת לְדַעַת. מִדַּעַת מֹשֶׁה לְדַעַת יְהוֹשֻׁעַ. מִדַּעַת יְהוֹשֻׁעַ לְדַעַת הַזְּקֵנִים. וְאַף יְהוֹשֻׁעַ עָשָׂן מַצֵּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁכֶמָה וְגוֹ׳ (יהושע כד, א). וְאַף שְׁמוּאֵל שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁין מִדַּעְתּוֹ לְדַעַת מְלָכִים, עָשָׂן מַצֵּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאֶשְׁפְּטָה אִתְּכֶם (ש״א יב, ז). דָּבָר אַחֵר, אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם, מָה הַיּוֹם מֵאִיר פְּעָמִים וּמַאֲפִיל פְּעָמִים, אַף אַתֶּם כְּשֶׁאַפִּלָּה לָכֶם, עָתִיד לְהָאִיר לָכֶם אוֹר עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה לְךָ ה׳ לְאוֹר עוֹלָם (ישעיה ס, יט). אֵימָתַי, בִּזְמַן שֶׁתִּהְיוּ כֻּלְּכֶם אֲגֻדָּה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם (דברים ד, ד). בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אִם נוֹטֵל אָדָם אֲגֻדָּה שֶׁל קָנִים, שֶׁמָּא יָכֹל לִשְׁבָּרָם בְּבַת אַחַת. וְאִלּוּ נוֹטֵל אַחַת אַחַת, אֲפִלּוּ תִּינוֹק מְשַׁבְּרָן. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין עַד שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּן אֲגֻדָּה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם ה׳ יָבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה יַחְדָּו וְגוֹ׳ (ירמיה ג, ד). כְּשֶׁהֵן אֲגוּדִים, מְקַבְּלִין פְּנֵי שְׁכִינָה.

ב רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם. אַף עַל פִּי שְׁמִנִּיתִי לָכֶם רָאשִׁים זְקֵנִים וְשׁוֹטְרִים, כֻּלְּכֶם שָׁוִין לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, כֻּלְּכֶם עֲרֵבִים זֶה בָּזֶה. אֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד בֵּינֵיכֶם, כֻּלְּכֶם עוֹמְדִים בִּזְכוּתוֹ. וְלֹא אַתֶּם בִּלְבַד, אֶלָּא אֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד בֵּינֵיכֶם, כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּזְכוּתוֹ עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם (משלי י, כה). וּכְשֶׁאֶחָד מִכֻּם חוֹטֵא, כָּל הַדּוֹר לוֹקֶה. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּעָכָן, הֲלֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְגוֹ׳ (יהושע כב, כ). מִדַּת פֻּרְעָנִיּוּת מוּעֶטֶת, וְהַדּוֹר נִתְפַּס בָּהּ. מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר: כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. וְלֹא גְּדוֹלִים שֶׁבָּכֶם בִּלְבַד, אֶלָּא אֲפִלּוּ טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגִרְךָ. לְכָךְ נֶאֱמַר: כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁבָּשָׂר וָדָם מְרַחֵם עַל הַזְּכָרִים יוֹתֵר מֵהַנְּקֵבוֹת. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, כִּי רַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, עַל הַזְּכָרִים וְעַל הַנְּקֵבוֹת, וְעַל הַצַּדִּיקִים יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁבָּשָׂר וָדָם מְרַחֵם עַל הַזְּכָרִים יוֹתֵר מֵהַנְּקֵבוֹת. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, כִּי רַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, עַל הַזְּכָרִים וְעַל הַנְּקֵבוֹת, וְעַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הָרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: מֵחוֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שׁוֹאֵב מֵימֶיךָ. מֵחוֹטֵב עֵצֶיךָ, אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן טַבְלַי, מִלַּמֵּד, שֶׁבָּאוּ הַגִּבְעוֹנִים אֵצֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן וְקִבְּלָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲשׂוּ גַּם הֵמָּה בְעָרְמָה וְגוֹ׳ (שם ט, ד). מַהוּ גַּם הֵמָּה. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁבָּאוּ אֵצֶל מֹשֶׁה וְלֹא קִבְּלָן.

ג **לְעָבְרְךָ** בִּבְרִית ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳. שֶׁלֹּשׁ כְּרִיתוֹת כָּרַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם. אַחַת כְּשֶׁעָמְדוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, וְאַחַת בְּחוֹרֵב, וְאַחַת כָּאן. וְלָמָּה כָּרַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמָּהֶן כָּאן. מִפְּנֵי שֶׁאוֹתוֹ הַבְּרִית שֶׁכָּרַת עִמָּהֶן בְּסִינַי, בִּטְלוּהָ וְאָמְרוּ, אֱלֶה אֱלֹהֶיךָ (שמות לב, ד). לְפִיכָךְ חָזַר וְכָרַת עִמָּהֶן בְּחוֹרֵב, וְקָבַע עָלֶיהָ קְלָלָה לְמִי שֶׁחוֹזֵר בִּדְבָרָיו. וְאֵין לְשׁוֹן לְעָבְרְךָ, אֶלָּא כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, הַעֲבֵר בְּךָ קְלָלָה אִם אַתָּה חוֹזֵר בִּי בַּדָּבָר הַזֶּה. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁהִכְעִיסוּ יִשְׂרָאֵל וְהָלְכוּ בַּגָּלוּת, מַה דָּנִיֵּאל אוֹמֵר, וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ אֶת תּוֹרָתֶךָ וַתֵּתַּדְּ עָלֵינוּ הָאָלָה וְהַשְּׁבֻעָה (דניאל ט, יא). וְאֵין אָלָה אֶלָּא לְשׁוֹן קְלָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה (במדבר ה, כז). לְלַמֶּדְךָ, כְּשֵׁם שֶׁמַּשְׁבִּיעִים אֶת הַסּוֹטָה, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִשְׁבִּיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל. וְשֶׁמָּא תֹּאמַר, כָּל הַטֹּרַח הַזֶּה לָמָּה. לֹא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לָכֶם, אֶלָּא מָה אֶעֱשֶׂה לָכֶם, שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם שֶׁלֹּא אֲשַׁנֶּה בָּכֶם וּבְנֵיכֶם עַד עוֹלָם. לְכָךְ נֶאֱמַר: לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֶיךָ. וְאָמַר, מֶלֶךְ אָסוּר בָּרָהָטִים (שה״ש ז, ו). וְאֵין אָסוּר אֶלָּא שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָסְרָה אִסָּר עַל נַפְשָׁהּ (במדבר ל, יא), לְפִיכָךְ אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲבֹר עַל שְׁבוּעָתוֹ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁבִּקְּשׁוּ לִפְרֹק עֹל שְׁבוּעָתוֹ בִּימֵי יְחֶזְקֵאל, מַה כְּתִיב שָׁם, בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת ה׳ (יחזקאל כ, א). אָמְרוּ לוֹ: בֶּן כֹּהֵן הַקּוֹנֶה אֶת הָעֶבֶד, מַהוּ שֶׁאוֹכֵל בִּתְרוּמָה. אָמַר לָהֶם: אוֹכֵל. אָמְרוּ לוֹ: אִם חָזַר כֹּהֵן וּמְכָרוֹ לְיִשְׂרָאֵל, לֹא יָצָא מֵרְשׁוּתוֹ. אָמַר לָהֶם: הֵן. אָמְרוּ לוֹ: אַף אָנוּ כְּבָר יָצָאנוּ מֵרְשׁוּתוֹ, נִהְיֶה כְּכָל הָעוֹלָם. אָמַר לָהֶם יְחֶזְקֵאל לְיִשְׂרָאֵל, וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה (שם פסוק לב). וְאוֹמֵר: חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי ה׳ אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וְגוֹ׳ (שם פסוק לג). אָמַר לָהֶם: כָּל זְמַן שֶׁלֹּא מְכָרוֹ, בִּרְשׁוּתוֹ הוּא. וְאַתֶּם לֹא נִמְכַּרְתֶּם בְּדָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כֹה אָמַר ה׳, חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְגוֹ׳ (ישעיה נב, ג). לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ וְגוֹ׳, שֶׁלֹּא אֶחְזֹר בַּדָּבָר שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם. וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְּכֶם, אֶלָּא אַף הַדּוֹרוֹת הָעֲתִידִין לָבֹא, הָיוּ שָׁם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה. אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, לָמָּה כְּתִיב: כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה וְגוֹ׳ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה. לְפִי שֶׁהַנְּשָׁמוֹת הָיוּ שָׁם וַעֲדַיִן גּוּף לֹא נִבְרָא, לְכָךְ לֹא כְּתִיב בָּהֶן עֲמִידָה. שֶׁמָּא תֹּאמַר מִמִּי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדָה זָרָה. תַּלְמוּד לוֹמַר: כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת אֲשֶׁר עָבַרְנוּ וְגוֹ׳. וּכְתִיב: וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם וְגוֹ׳. בֹּא וּרְאֵה, מַעֲשֶׂה הַגּוֹיִם. אִם הָיְתָה שָׁל עֵץ אוֹ שֶׁל אֶבֶן, הָיְתָה מַגַּחַת בַּחוּץ אוֹ בִּפְנִים, נוֹהֵג בָּהּ הֶפְקֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם וְגוֹ׳. הָיְתָה שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב, מַכְנִיסָהּ בְּחַדְרֵי חֲדָרִים וְיִזְהֵר בָּהּ וְיִשְׁמְרֶהָ שֶׁלֹּא יִגְנְבוּהָ בְּנֵי אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם. אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר, תָּבֹא מְאֵרָה עַל לָבָן שֶׁאָמַר לְיַעֲקֹב, לָמָּה גָּנַבְתָּ אֶת אֱלֹהַי (בראשית לא, ל). לַעֲצָמָהּ אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהַצִּיל אֶת הַגְּנֻבָה, לָאֲחֵרִים הֵיאַךְ יְכוֹלָה לְהַצִּיל. אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָן כֵּן, שֶׁהֵן עוֹבְדִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁכָּתוּב בּוֹ, הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳ (דברים י, כא). הוּא מְשַׁמֵּר אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאָב הַמְשַׁמֵּר אֶת הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל (תהלים קכא, ד).

ד **אַתֶּם** נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם, אַתֶּם קִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם הַזֶּה וְשֶׁל עוֹלָם הַבָּא. כְּשֶׁיָּבֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים, הוּא מַרְאֶה לָהֶם בְּהֵמוֹת רוֹבְצוֹת עַל הָרֵרֵי אֶלֶף, וְאֶלֶף הָרִים מַעֲלִין עֲשָׂבִים וְהֵם אוֹכְלִים. וּמִנַּיִן שֶׁהֵם רוֹבְצוֹת עַל אֶלֶף הָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּהֵמוֹת בְּהָרֵרֵי אֶלֶף (תהלים נ, י). וְכָל מַה שֶּׁהַיַּרְדֵּן מוֹשֵׁךְ, הֵן שׁוֹתִין, שֶׁנֶּאֱמַר: יִבְטַח כִּי יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל פִּיהוּ (איוב מ, כג). אָמַר רַב יוֹסֵף, כָּל מַה שֶּׁהַיַּרְדֵּן מוֹשֵׁךְ בְּשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, הֵן עוֹשִׂין גְּמִיעָה אַחַת. וּמִקְרָא מָלֵא הוּא, בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יַגְמֶא אָרֶץ (שם לט, כד). וְאַף לִוְיָתָן רוֹבֵץ עַל הַתְּהוֹם. לָעוֹלָם הַבָּא אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, בֹּאוּ וְהִלָּחֲמוּ בּוֹ. וְכֵיוָן שֶׁהֵן יוֹרְדִין לְהִלָּחֵם כְּנֶגְדּוֹ, הוּא תּוֹלֶה עֵינָיו וּמַבִּיט בָּהֶם וְהֵם מִתְיָרְאִים וּבוֹרְחִים, שֶׁנֶּאֱמַר: מְשֵׁתּוֹ יָגוּרוּ אֵלִים, מִשְׁבָּרִים יִתְחַטָּאוּ (שם מא, יז). כְּשֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ לֶאֱכֹל, הוּא עוֹשֶׂה שֶׁבֶר בַּיָּם, וְהַדָּגִים סְבוּרִים שֶׁהוּא דִּבֵּר אֲכִילָה וְהוֹלְכִים לְשָׁם, וְהוּא פּוֹתֵחַ וּבוֹלְעָן. אֵין אֶחָד מֵהֶן נִמְלָט, אֶלָּא כֻּלָּן נִכְנָסִין לְתוֹךְ פִּיו. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, יְרוּ חִצִּים. וְהֵם זוֹרְקִים בּוֹ וְאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ, אֶלָּא כְּקַשׁ הֵם נֶחְשָׁבִים לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא יַבְרִיחֶנּוּ בֶן קֶשֶׁת (שם פסוק כ). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהֶם, טְלוּ אַבְנֵי בַלְסְטְרָא וְהַשְׁלִיכוּ עָלָיו. וְהֵן עוֹשִׂין. וְהוּא סָבוּר קַשׁ הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח (שם פסוק כא). וְאִם תֹּאמַר, הֵיכָן הוּא רָבוּץ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל טִיט שֶׁהוּא יָפֶה מִן הַזָּהָב, שֶׁנֶּאֱמַר: יִרְפַּד חָרוּץ עָלֵי טִיט (שם פסוק כב), רְפִידָתוֹ שֶׁל חָרוּץ. וְאִם תֹּאמַר, שֶׁאִם מְבַקֵּשׁ לָצֵאת יוֹצֵא. תַּלְמוּד לוֹמַר: סָגוּר חוֹתָם צַר (שם פסוק ז), סָגַרְתִּי לְפָנָיו וְחָתַמְתִּי כְּנֶגְדּוֹ, וְגַם הֵצַרְתִּי לוֹ. וְהֵיאַךְ הַצַּדִּיקִים אוֹכְלִים. אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן בַּבְּהֵמוֹת וְגַם בַּלִּוְיָתָן רוּחַ, וְהֵן בָּאִין וְנִלְחָמִין זֶה עִם זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶחָד בְּאֶחָד יִגָּשׁוּ (איוב מא, ח). זֶה הוֹפֵךְ בָּאָרֶץ וְשׁוֹקֵט הַבְּהֵמוֹת, וְאֵלּוּ בּוֹקְעִין הַלִּוְיָתָן. מִיָּד הַצַּדִּיקִים מִתְכַּנְּסִין עֲלֵיהֶם, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וְאוֹכֵל לְפִי שְׂכָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים (שם מ, ל). חִזְקִיָּה אָמַר, אֵלּוּ חַבְרֵי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר, יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים, כָּל מִי שֶׁחָבַר עַצְמוֹ מִלַּעֲשׂוֹת. יֵחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים (שם). יֵשׁ בִּבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂין סְחוֹרָה, זֶה נוֹתֵן חֲמִשִּׁים זְהוּבִים, וְזֶה נוֹתֵן עֲשָׂרָה. לוֹקְחִין מַרְגָּלִית אַחַת וְהִיא עוֹשָׂה שָׂכָר. לְפִי מַה שֶּׁנָּתַן כָּל אֶחָד וְאֶחָד, נוֹטֵל מִן הַשָּׂכָר. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת יָבֹא וְיִטֹּל שְׂכָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא אַכְזָר כִּי יְעוֹרֵנִּי, וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב (שם מא, ב). וּמִי הֵם שֶׁאוֹכְלִים לְפָנַי, אַתֶּם נִצָּבִים. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה, הֱיִיתֶם עוֹמְדִים לְקַבֵּל מִצְוֹת. אַף בָּעוֹלָם הַבָּא אֲנִי מַעֲמִיד אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כַּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם ה׳, כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם (ישעיה סו, כב). כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא.

וילך

א **וַיֵּלֶךְ** מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. אֵין וַיֵּלֶךְ אֶלָּא לְשׁוֹן תּוֹכָחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים (תהלים מו, ט). בְּסוֹף קֹהֶלֶת כְּתִיב: דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת (קהלת יב, יא). מַה דָּרְבָּן זֶה מְכַוֵּן אֶת הַפָּרָה לְתָלְמָהּ, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה מְכַוְּנוֹת לֵב לוֹמְדֵיהוֹן לְדֶרֶךְ טוֹבָה. וּכְמַסְמְרוֹת נְטוּעִים (שם), מַה מַסְמֵר זֶה קָבוּעַ, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה קְבוּעִים. וּמַה נְּטִיעָה פָּרָה וְרָבָה, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה פָּרִין וְרָבִין לְמִצֹּא בָּהֶם טַעַם. נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד (קהלת יב, יא), אַף עַל פִּי שֶׁהַלָּלוּ מְטַמְּאִין וְהַלָּלוּ מְטַהֲרִין, הַלָּלוּ אוֹסְרִין וְהַלָּלוּ מַתִּירִין, כֻּלָּן אֲמָרָן מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה. וּכְמַשְׁמְרוֹת נְטוּעִים, כָּתוּב בְּשִׁי״ן, לוֹמַר, שֶׁיֵּשׁ בַּתּוֹרָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים סְפָרִים כְּמִנְיַן מִשְׁמָרוֹת שֶׁהֶעֱמִיד דָּוִד, לְכָךְ נִכְתַּב בְּשִׁי״ן. וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים נִכְתַּב דָּוִד מָלֵא, שֶׁהוּא בְּגִימַטְרִיָּא אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים, כְּנֶגֶד אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מִשְׁמָרוֹת שֶׁהֶעֱמִיד דָּוִד.

ב **אֶת** הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשִׁים בְּמֹעֲצוֹת וָדָעַת (משלי כב, כ). מֹעֲצוֹת עוֹלֶה בַּגִּימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשָּׁה. וְשָׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ לִבְנֵי נֹחַ, שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֶן (ישעיה ה, א). כֶּרֶם, זוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כֶּרֶם חֶמֶר עֲנוּ לָהּ (שם כז, ב). וַיַּעְזְקֵהוּ (שם ה, ב), בְּאַבְרָהָם, שֶׁהִשְׁלַכְתִּי הַפֹּסֶלֶת מִמֶּנּוּ, כְּגוֹן יִשְׁמָעֵאל. וַיְסַקְּלֵהוּ (שם), בְּיִצְחָק, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו. וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק (שם), הוּא יַעֲקֹב, שֶׁכָּל הַנְּטִיעוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנּוּ הָיוּ טוֹבוֹת וְנֶחְמָדוֹת כְּשֹׂרֵק זֶה שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, וְזֶהוּ כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת. שׁוֹרֵק עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשָּׁה, וְשָׁבַע מִצְוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ, הֲרֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. כְּתִיב: ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ (משלי ג, יט), וְאֵין חָכְמָה אֶלָּא תּוֹרָה. וּמַה שְׁמָהּ. אָמוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן (שם ח, ל). וְלֹא נִקְרֵאת תּוֹרָה, עַד שֶׁנִּתְּנָה בְּסִינַי. וְעַל מְנַיַן הַמִּצְוֹת נִקְרֵאת תּוֹרָה, כִּי הַמִּצְוֹת שֶׁל תּוֹרָה הֵן שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. תּוֹרָה עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְאַחַד עֶשְׂרֵה, וְהַשְּׁנַיִם שֶׁנִּפְחָתוּ מִן שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, אֵלּוּ שְׁנַיִם שֶׁנִּתְּנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים, שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי (תהלים סב, יב). וְזֶהוּ, תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה (דברים לג, ד), כְּמִנְיַן תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה. וְהַשְּׁנַיִם צִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ. וְהִיא מוֹרָשָׁה לִבְנֵי יַעֲקֹב, וְלֹא לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל, לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי (תהלים קמז, יט). וְכָתוּב בָּהּ יוֹם יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם (משלי ח, ל). וְאֵין יוֹם פָּחוֹת מֵאֶלֶף שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל (תהלים צד, ד). בְּמַה הָיְתָה כְּתוּבָה קֹדֶם שֶׁנִּתְּנָה. אִם עַל פֶּסֶף וְעַל זָהָב, וַהֲלֹא קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא פֶּסֶף וְזָהָב. אֶלָּא הָיְתָה כְּתוּבָה עַל זְרוֹעוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעַל כֵּן יָבִין וְיַשְׂכִּיל כָּל אָדָם בְּדַעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ לַהֲגוֹת בַּתּוֹרָה יוֹמָם וָלַיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה (יהושע א, ח). וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים. כִּי כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִדּוֹן בְּכָל יוֹם. וְעַל יְדֵי אָדָם אֶחָד, יִזְכֶּה הָעוֹלָם אוֹ יִתְחַיֵּב. וְאִם יִתְחַיֵּב עַל יָדָן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה (קהלת ט, יח). וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים, הָעוֹלָם חֻצְיוֹ חַיָּב וְחֻצְיוֹ זַכַּאי. אִם יָבֹא אֶחָד וְיַעֲבֵר עֲבֵרוֹת, שֶׁהִכְרִיעַ הָעֲבֵרוֹת עַל הַזְּכֻיּוֹת, וְנִמְצָא הָעוֹלָם מִתְחַיֵּב עַל יָדוֹ. וְאִם שְׁקוּלִין הָעֲוֹנוֹת כְּנֶגֶד הַזְּכֻיּוֹת, וּבָא אֶחָד וְעָשָׂה מִצְוָה אַחַת, הַזְּכֻיּוֹת מַכְרִיעִין עַל הָעֲוֹנוֹת. אַשְׁרָיו שֶׁמְּזַכֶּה אֶת הָעוֹלָם. וְאִם לֹא לָמַד כָּל צָרְכּוֹ, יַעֲשֶׂה מַעֲשָׂיו בֶּאֱמוּנָה. אָמַר אֱלִיָּהוּ זְכֹרוֹנוֹ לִבְרָכָה, פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּמָצָאתִי אָדָם אֶחָד, וְהָיָה מַלְעִיג לִי וּמִתְלוֹצֵץ בִּי. אָמַרְתִּי לוֹ, מָה אַתָּה מֵשִׁיב לְיוֹם הַדִּין אַחַר שֶׁלֹּא לָמַדְתָּ תּוֹרָה. אָמַר, יֵשׁ לִי לְהָשִׁיב, בִּינָה וָדַעַת וָלֵב שֶׁלֹּא נִתְּנוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמַרְתִּי לוֹ, מַה מְּלַאכְתְּךָ. אָמַר לִי, צַיָּד עוֹפוֹת וְדָגִים אֲנִי. אָמַרְתִּי לוֹ, מִי נָתַן לְךָ דַּעַת וָלֵב לִיקַּח פִּשְׁתָּן וְלִטְווֹתוֹ וְלֶאֱרֹג וְלַעֲשׂוֹת הַמְּצוּדוֹת וְלָקַחַת בָּהֶן דָּגִים וְעוֹפוֹת וּלְמָכְרָם. אָמַר לִי, בִּינָה וָדַעַת שֶׁנִּתְּנוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמַרְתִּי לוֹ, לִיקַּח אֶת הַפִּשְׁתָּן לֶאֱרֹג וְלִטְווֹת וְלָקַחַת הַדָּגִים וְהָעוֹפוֹת, נָתְנוּ לְךָ בִּינָה וָדַעַת. אֲבָל לִקְנוֹת אֶת הַתּוֹרָה לֹא נָתְנוּ לְךָ בִּינָה. וּכְתִיב: כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ (דברים ל, יד). מֵיָּד הִרְהֵר בְּלִבּוֹ וְהֵרִים קוֹלוֹ בִּבְכִי. אָמַרְתִּי לוֹ, בְּנִי, אַל יֵרַע לְךָ, שֶׁכָּל בָּאֵי הָעוֹלָם כֵּיוָן שֶׁבָּאִין וְנִמְשָׁכִין מִן הַתּוֹרָה, מוֹכִיחִין עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבֹשׁוּ עוֹבְדֵי פְּשִׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרֵי (ישעיה יט, ט), וְעָלָיו וְעַל כֵּיוֹצֵא בּוֹ וְעַל הַדּוֹמִין לוֹ וְעַל הָעוֹשִׂין כְּמַעֲשָׂיו. וְאַחֲרִית דָּבָר, יִרְאַת ה׳. וְעוֹשִׂין בֶּאֱמוּנָה, בּוֹ מוֹנֶה מְלַאכְתּוֹ וְרָאוּי לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ג **הֵן** קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּדָּבָר שֶׁקִּלַּסְתִּיךָ שֶׁאָמַרְתִּי, הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳ (דברים י, יד), אַתָּה מַקְנִיטֵנִי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אַתָּה דּוֹמֶה, לְשֵׁכֵן רַע שֶׁרוֹאֶה אֶת הַנִּכְנָסוֹת וְאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַיּוֹצְאוֹת. כָּךְ אָמַרְתָּ עַל בָּנַי, הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי (שמות ו, יב), וְהוֹצֵאתָ לַעַז עַל בָּנַי.

האזינו

א **הַאֲזִינוּ** הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה. אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה שֶׁאוֹמֵר לִמְלֹאכֶת הַשָּׁמַיִם כֵּן, כְּמֶלֶךְ שֶׁאוֹמֵר לַעֲבָדָיו, הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ לִדְבָרַי, כָּךְ הוּא אוֹמֵר לְשָׁמַיִם וָאָרֶץ שִׁתְּקוּ עַד שֶׁיִּכְלוּ כָּל דְּבָרַי. הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמָעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי אֶרֶץ לְמָטָּה, גַּם אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל (ירמיה לא, לו). לְפִי שֶׁהֵם קַיָּמִים לְעוֹלָם, וְיִשְׂרָאֵל קַיָּמִים לְעוֹלָם, לְכָךְ הִזְמִינָם לְעֵדוּת, שֶׁיְּקַיְּמוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְאִם חַס וְשָׁלוֹם יְבַטְּלוּם, יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה בָּם

בָּרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתָם. כְּתִיב: וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ (דברים יא, יז), לְכָךְ הִזְמִינָם לְעֵדוּת כְּשֶׁיְּקַיְּמוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְאִם חַס וְשָׁלוֹם יְמָאֲנוּ, יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה בָּם בָּרִאשׁוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָעִידָה בָם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (שם לא, כח). וּלְכָךְ הֶעֱמִידָם לְעֵדוּת, דְּאִיתָא בִּפְסִיקְתָּא, אָדָם נִמְשָׁל לִשְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת, בִּתְחִלָּה כְּשֶׁנּוֹלַד, נִדְמֶה כְּטָלֶה שֶׁהוּא רַךְ, וּמִתְגַּבֵּר כְּשׁוֹר. כְּשֶׁגָּדֵל וְנַעֲשָׂה תְּאוֹמִים, כְּלוֹמַר שָׁלֵם, וְגָדֵל בּוֹ יֵצֶר הָרָע. וּתְחִלָּתוֹ חֵלֶשׁ כְּסַרְטָן, וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁנִּתְגַּדֵּל, נִתְגַּבֵּר כְּאַרְיֵה. וְאִם חוֹטֵא, נַעֲשָׂה כִּבְתוּלָה. וְאִם מוֹסִיף עֲוֹנוֹת, שׁוֹקְלִים אוֹתוֹ בְּמֹאזְנַיִם. וְאִם יַעֲמֹד בְּמִרְדּוֹ, מוֹרִידִין אוֹתוֹ לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית, שְׁאוֹל וְגֵיהִנָּם, כָּעֲרֶב הַמֵּטָל לָאָרֶץ וְלַשִּׁיחִין. וְאִם יָשׁוּב, זוֹרְקִין אוֹתוֹ לַחוּץ, כְּמוֹרֶה הַחֵץ בַּקֶּשֶׁת. לְכָךְ רְגִילִין לְהַזְכִּיר הַמֵּתִים בְּשַׁבָּת, שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ לְגֵיהִנָּם, כְּפֹּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל (שם כא, ח), אֵלּוּ הַחַיִּים. אֲשֶׁר פָּדִיתָ (שם), אֵלּוּ הַמֵּתִים, מִכָּאן שֶׁהַחַיִּים פּוֹדִין אֶת הַמֵּתִים. לְכָךְ אָנוּ נוֹהֲגִין לְהַזְכִּיר אֶת הַמֵּתִים בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְלִפְסֹק עֲלֵיהֶם צְדָקָה. שֶׁכֵּן שָׁנִינוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, כָּל מִשְּׁמֹתוּ לֹא יוֹעִיל לָהֶם הַצְּדָקָה. תַּלְמוּד לוֹמַר: אֲשֶׁר פָּדִיתָ. מִכָּאן כְּשֶׁפּוֹסְקִין צְדָקָה בִּשְׁבִילָם, מוֹצִיאִין וּמַעֲלִין אוֹתָן כְּחֵץ מִן הַקֶּשֶׁת. מִיָּד נַעֲשָׂה רַךְ וְנָקִי כִּנְדִי, וּמְטַהֲרִין אוֹתוֹ כְּשֶׁעָה שֶׁנּוֹלַד, וּמַזִּין עָלָיו מַיִם טְהוֹרִין מִדְּלִי, וְגָדֵל בְּרֹב הֲנָאָה כְּדַג הַנֶּהֱנֶה בַּמַּיִם. כָּךְ הוּא טוֹבֵל בְּכָל שָׁעָה בְּנַהֲרֵי אֲפַרְסְמוֹן וּבְחָלָב וּבְשֶׁמֶן וּבִדְבַשׁ, וְאוֹכֵל מֵעֵץ הַחַיִּים תָּמִיד הַנָּטוּעַ בְּמִחִיצַת הַצַּדִּיקִים, וְנוֹפוֹ נוֹטֶה עַל כָּל שֻׁלְחָן שֶׁל צַדִּיק וְצַדִּיק, וְחַי לְעוֹלָם. עַד כָּאן חָדָשׁ הוּא. וּמִכָּאן וָאֵילָךְ מִן הַיָּשָׁן.

ב הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לוֹ כִּי אָכַף עָלָיו פִּיהוּ (משלי טז, כו). מָה רָאָה מֹשֶׁה לִקְרֹא לַשָּׁמַיִם וְלָאָרֶץ בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ. אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁקָּרָא אוֹתָן לְצַוּוֹתָן עַל עַצְמָן. אָמַר לָהֶן, חֲרֵי גָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלַי שֶׁאָמוּת, תְּנוּ דַּעַתְכֶם הֵיאַךְ תִּהְיוּ מְקַבְּלִין אוֹתִי בְּכָבוֹד, שֶׁתִּהְיוּ מִסְתַּכְּלִין בִּי כְּאִלּוּ אֲנִי חַי וּמְדַבֵּר אֶת דִּבְרֵי תוֹרָה לָעוֹלָם. הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם, שֶׁכְּבָר אָמַרְתִּי לָכֶם, הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם וְגוֹ׳ (דברים ל, יט), תְּנוּ דַּעַתְכֶם שֶׁלֹּא תִּהְיוּ מְקַטְרְגִין עַל יִשְׂרָאֵל לְאַחַר מוֹתִי, אֶלָּא הֱיוּ זְכוּרִים כְּאִלּוּ אֲנִי חַי וְעוֹמֵד עֲלֵיהֶם לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים. אָמַר יְשַׁעְיָה, שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ (ישעיה א, ב). מָה רָאָה יְשַׁעְיָהוּ לוֹמַר, שִׁמְעוּ שָׁמַיִם. אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים שָׁוִים. מֹשֶׁה אָמַר, הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם. וְיְשַׁעְיָהוּ אָמַר, שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, מְלַמֵּד, כֵּינָן שֶׁאָמַר מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה, בַּשָּׁמַיִם הָיָה, וְהָיָה מְדַבֵּר עִם הַשָּׁמַיִם כְּאָדָם שֶׁמְּדַבֵּר עִם חֲבֵרוֹ, שֶׁאָמַר, הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם. וְרָאָה אֶת הָאָרֶץ רְחוֹקָה מִמֶּנּוּ, וְאָמַר, וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ. אֲבָל יְשַׁעְיָה שֶׁהָיָה בָּאָרֶץ וְרָאָה שָׁמַיִם רְחוֹקִים מִמֶּנּוּ, הִתְחִיל לוֹמַר, שִׁמְעוּ שָׁמַיִם, וְאַחַר כָּךְ, וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ, שֶׁהָיְתָה קְרוֹבָה אֵלָיו. כִּי ה׳ דִּבֵּר (שם), אָמְרוּ לוֹ: יְשַׁעְיָה רַבֵּנוּ, וְכִי דִּבֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְלֹא רָעָשָׁה הָאָרֶץ. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר, אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם וְגוֹ׳, מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי (תהלים סח, ט). וְהַמַּיִם נִזְדַּעְזְעוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: מְקוֹלוֹת מַיִם רַבִּים וְגוֹ׳ (שם צז, ד). אִימָתַי, בִּזְמַן וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְגוֹ׳ (שמות כ, א). אֶלּוּ דִּבֵּר עִמָּךְ, הָיִיתְ חַי. מָשָׁל לְשִׁלְטוֹן שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה. בָּא אִסְטְרָטְיוֹטוֹן שֶׁל אוֹתָהּ מְדִינָה אֲצָלוֹ. כֵּינָן שֶׁבָּא שִׁלְטוֹן לְדַבֵּר עִמָּהֶם, נִטְלָה מֵהֶן דַּעְתָּן. לְיָמִים, בָּא קָרַתָּנִי אֶחָד, אָמַר לָהֶם: זֶה הַשִּׁלְטוֹן הוּא אוֹהֲבִי וַאֲנִי רָגִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ. אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לְדַבֵּר עִמּוֹ, אֶלָּא אִם הוּא אוֹהֲבְךָ, דַּבֵּר עִמּוֹ בַּעֲדֵנוּ וְאַחַר כָּךְ עִמָּנוּ. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִישַׁעְיָה, אָנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאנוּ בָּנָיו, דִּכְתִיב: בְּנִי בְכוֹרִי יִשְׂרָאֵל (שמות ד, כב), וּכְתִיב: הֲעָמוּסִים מִנִּי בָטֶן וְגוֹ׳ (ישעיה מו, ג), כֵּינָן שֶׁדִּבֵּר עִמָּנוּ בְּסִינַי, נִפְשְׁטוּ יָצָאָה בְּדַבְּרוֹ. שֶׁמָּא אִם יְדַבֵּר עִמָּנוּ נָמוּת. אֶלָּא אַתָּה רַבֵּנוּ קָרֵב אַתָּה וּשְׁמַע, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. וּמִנַּיִן הָיְתָה הָעֲטָרָה הַזֹּאת לִישַׁעְיָה. שֶׁנֶּאֱמַר: וַעֲתָה אָמַר ה׳ יוֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו (שם מט, ה). וּלְכָךְ נֶאֱמַר: שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְגוֹ׳.

ג יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם, עָמְדוּ הַמַּלְאָכִים לְהָרְגוֹ. אָמַר לָהֶם: בִּשְׁבִיל שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁנִּתְּנוּ לִי מִבְּנֵי אָדָם, אַתֶּם מְבַקְּשִׁים לְהָרְגֵנִי. כֵּינָן שֶׁשָּׁמְעוּ כָּךְ, הִנִּיחוּהוּ. מָשָׁל לְסוֹחֵר גָּדוֹל הַמְהַלֵּךְ בִּמְקוֹם סַכָּנָה, תְּפָשׂוּהוּ לִסְטִים וּבִקְּשׁוּ לְהָרְגוֹ. אָמַר לָהֶם: בִּשְׁבִיל חֲמִשָּׁה מָנָה שֶׁיֵּשׁ לִי עִמִּי אַתֶּם הוֹרְגִים אוֹתִי. וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. אָמְרוּ זֶה לָזֶה, מַה בֶּצַע בַּהֲרִיגָתוֹ, אֵין עִמּוֹ כְּלוּם. הִנִּיחוּהוּ, כְּשֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, הִתְחִיל לִמְכֹּר אֲבָנִים טוֹבוֹת שֶׁאֵין לָהֶם דְּמִים. אָמְרוּ לוֹ הַלִּסְטִים, אֶתְמוֹל תְּפַשְׂנוּ אוֹתְךָ וְאָמַרְתָּ לָנוּ, אֵין עִמִּי אֶלָּא חֲמִשָּׁה מָנָה, וְעַכְשָׁו אַתָּה מוֹצִיא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁאֵין לָהֶם דְּמִים. אָמְרוּ לוֹ הַלִּסְטִים, אֶתְמוֹל כְּשֶׁאָמַרְתִּי לָכֶם כָּךְ, בִּשְׁעַת סַכָּנָה הָיִיתִי עוֹמֵד. אַף כָּךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אָמַר לַמַּלְאָכִים, שְׁנֵי דְּבָרִים עִמִּי, וְהֵמָּה מַתָּנָה גְּדוֹלָה הָיְתָה עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: עָלִיתָ לַמָּרוֹם וְגוֹ׳ (תהלים סח, יט). לְכָךְ אָמַר דָּוִד, טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ וְגוֹ׳ (שם קיט, עב). וְאוֹמֵר: הַנֶּחְמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב (שם יט, יא). וְאוֹמֵר: אִמְרוֹת ה׳ אֲמָרוֹת וְגוֹ׳ (שם יב, ז). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, אַשְׁרֶיךָ שֶׁלָּקַחְתָּ מַתָּנוֹת. אָמַר לָהֶם: אִלּוּלֵי שֶׁאָמַרְתִּי לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים, הָיִיתִי נִשְׂרָף מֵאֵשָׁם, וְהַתּוֹרָה הַזֹּאת הִיא הִצַּלְתַּנִי מִיָּדָם. עֲלֵיהֶם אָמַר, יַעֲרֹף כַּמָּטָר וְגוֹ׳. וְאֵין יַעֲרֹף אֶלָּא הֲרִיגָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה (דברים כא, ד). וְכֵן בִּיהוּדָה אוֹמֵר, יָדְךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶךָ (בראשית מט, ח). וְאֵין לִקְחִי אֶלָּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם וְגוֹ׳ (משלי ד, ב). וְלָמָּה נִמְשְׁלָה תוֹרָה לְמָטָר. לוֹמַר, מַה מָּטָר מַשְׁחֶקֶת אֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מָיִם (איוב יד, יט), אַף הַתּוֹרָה מַשְׁחֶקֶת לֵב הָאֶבֶן. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִם אֶבֶן הוּא, נִמּוֹחַ. וְאִם בַּרְזֶל הוּא, מִתְפּוֹצֵץ. לְכָךְ אֵין טוֹב לָאָדָם כִּי אִם לְהָמִית עַצְמוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, וְלַעֲסֹק בָּהּ תָּמִיד יוֹמָם וָלָיְלָה. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה (יהושע א, ח). וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ, אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם, יָגַעְתִּי וְלֹא מָצָאתִי, אַל תַּאֲמִין. וּלְכָךְ נִמְשְׁלָה לְמָטָר, מַה מָּטָר אֵין הָעוֹלָם בְּלֹא הֶם, לְפִי שֶׁצְּרִיכִין לְהַצְמִיחַ כָּל טוּב, כָּךְ אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בְּלֹא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שַׂמְתִּי (ירמיה לג, כה). וּמָה הַמָּטָר יוֹרֵד מְעַט מְעַט, כָּךְ הַתּוֹרָה, תְּחִלָּה קוֹרֵא אבג״ד כְּמִנְיָן קָטָן, וּלְבַסּוֹף עוֹלֶה לְמִנְיָן גָּדוֹל, ק׳ ר׳ ש׳ ת׳. כָּךְ מַתְחִילִין, וְאַחַר כָּךְ עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה

וְדִקְדּוּקֶיהָ. דָּבָר אַחֵר, יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, לֹא בְּאת לְדַבֵּר עִם הַשָּׁמַיִם וְעִם הָאָרֶץ, אֶלָּא עִם הַמָּטָר וְטַל. אָמַר לָהֶם: מָשָׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְעָשִׁיר שֶׁהָלַךְ לְכַבֵּד אֶת הַמֶּלֶךְ, וְלָקַח עִמּוֹ שָׂרִים גְּדוֹלִים וַאֲנָשִׁים מְכֻבָּדִים וְכָנַס עִמָּהֶם אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, וְהַמֶּלֶךְ קִבְּלָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת. וְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה, מוּטָב שֶׁאֶקְרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַמָּטָר וְהַטַּל וְיִהְיוּ עִמִּי, וְאֶקְרָא לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְיַעֲנֶה אוֹתִי. לְפִיכָךְ אָמַר, הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ', יַעֲרֹף כַּמָּטָר וְגוֹ'. וְאַחַר כָּךְ, כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא.

ד **הַצּוּר** תָּמִים פָּעֳלוֹ. יְשַׁעְיָה אָמַר, דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ (ישעיה נה, ו). וְדָוִד אָמַר, דִּרְשׁוּ ה' וְעֻזּוֹ וְגוֹ' (דה"א טז, יא). לָמָּה אָמַר, בַּקְּשׁוּ פָּנָיו תָּמִיד (שם). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, פְּעָמִים נִרְאֶה וּפְעָמִים אֵינוֹ נִרְאֶה, פְּעָמִים שׁוֹמֵעַ וּפְעָמִים אֵינוֹ רוֹצֶה לִשְׁמֹעַ, פְּעָמִים עוֹנֶה וּפְעָמִים אֵינוֹ עוֹנֶה. פְּעָמִים נִדְרָשׁ וּפְעָמִים אֵינוֹ נִדְרָשׁ, פְּעָמִים מָצוּי וּפְעָמִים אֵינוֹ מָצוּי, פְּעָמִים קָרוֹב וּפְעָמִים אֵינוֹ קָרוֹב. כֵּיצַד, נִרְאָה לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְדִבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה (שמות לג, יא). חָזַר וְנֶעְלָם מִמֶּנּוּ, כְּשֶׁאָמַר לוֹ: הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדֶךָ (שם פסוק יח). וְכֵן נִרְאָה לְיִשְׂרָאֵל בְּסִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (שם כד, י). וְאוֹמֵר: וּמַרְאֵה כְבוֹד ה' (שם פסוק יז). חָזַר וְנֶעְלָם מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה (דברים ד, טו). וְאוֹמֵר: קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שׁוֹמְעִים (שם). וּכְשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּשִׁעְבּוּד פָּרֶךְ, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם (שמות ב, כד). כֵּיוָן שֶׁחָטְאוּ, לֹא שָׁמַע ה' בְּקוֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם (דברים א, מה). עָנָה לִשְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּצְעַק שְׁמוּאֵל אֶל ה' וַיַּעֲנֵהוּ ה' (ש"א ז, ט). חָזַר וְלֹא עָנָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל עַל שָׁאוּל (שם טז, א). עָנָה לְדָוִד וְאָמַר, דָּרַשְׁתִּי אֶת ה' וְעָנָנִי (תהלים לד, ה). חָזַר וְלֹא עָנָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּצָם דָּוִד צוֹם וּבָא וְלָן וְשָׁכַב אַרְצָה (ש"ב יב, טז). וּכְתִיב: גַּם הַבֵּן הַיִלּוֹד לָךְ מוֹת יָמוּת (שם פסוק יד). וּבְזַמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, מָצוּי לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים ד, כט). וְאִם לֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת ה' וְלֹא יִמְצָאוּ, חָלַץ מֵהֶם. פְּעָמִים קָרוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: קָרוֹב ה' לְכָל קוֹרְאָיו (תהלים קמה, יח). פְּעָמִים אֵינוֹ קָרוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: רָחוֹק מֵרְשָׁעִים ה' (משלי טו, כט). וּכְתִיב: יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ (במדבר ו, כו). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים (דברים י, יז). עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, נוֹשֵׂא לוֹ פָּנִים. יָכֹל לַכֹּל. תַּלְמוּד לוֹמַר: אֵלֶיךָ, וְלֹא לְאֻמָּה אַחֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַיִם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי (ירמיה ד, יד), אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה. וְאִם לָאו, כִּי אִם תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר (שם ב, כב). לְכָךְ אָמַר יְשַׁעְיָה, דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ, קְרָאוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לַעֲבָדָיו, צְאוּ וְהַכְרִיזוּ בְּכָל מֶמְשַׁלְתִּי שֶׁאֲנִי יוֹשֵׁב וְדָן דִּינֵי מָמוֹנוֹת, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵסֶק עִם חֲבֵרוֹ, יָבֹא לְפָנַי וַאֲנִי דָן אוֹתוֹ לְכָךְ זְכוּת, עַד שֶׁלֹּא אֵשֵׁב לָדוּן דִּינֵי נְפָשׁוֹת. וְכֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אָמַר לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, הֱווּ יוֹדְעִין שֶׁאֲנִי דָן אֶת הָעוֹלָם בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים הָאֵלּוּ, בְּפֶסַח עַל הַתְּבוּאָה, בַּעֲצֶרֶת עַל פֵּרוֹת הָאִילָן, בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנַי כִּבְנֵי מָרוֹן, בַּחַג נִדּוֹנִין עַל הַמַּיִם. וּבְאֵלּוּ שִׁלְשָׁה פְּרָקִים יוֹשֵׁב לָדוּן דִּינֵי מָמוֹנוֹת, לְהַעֲשִׁיר אוֹ לְהַעֲנִי, לְהַרְבּוֹת אוֹ לְמָעֵט. אֲבָל בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, דָּן דִּינֵי נְפָשׁוֹת, אִם לְמָוֶת אִם לְחַיִּים, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר בְּתִקְיָעָתָא דְּרַב: וְעַל הַמְּדִינוֹת בּוֹ יֵאָמֵר וְכוּ'. וְאִם עֲשִׂיתֶם תְּשׁוּבָה לְפָנַי בְּלֵב שָׁלֵם, אֲנִי אֲקַבֵּל אֶתְכֶם וְאָדוּן אֶתְכֶם לְכַף זְכוּת, שֶׁשַּׁעֲרֵי שָׁמַיִם פְּתוּחִין וְאֶשְׁמַע תְּפִלַּתְכֶם, שֶׁאֲנִי מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלּוֹנוֹת, מֵציץ מִן הַחֲרַכִּים, עַד שֶׁלֹּא אֶחְתֹּם גְּזַר דִּין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. לְכָךְ נֶאֱמַר: דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, מָשָׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה דָּר בְּמְדִינָה וְהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה מַכְעִיסִין אוֹתוֹ, כָּעַס הַמֶּלֶךְ וְיָצָא מִתּוֹכָהּ כְּמוֹ עֲשָׂרָה מִילִין וְעָמַד לוֹ. רָאָהוּ אָדָם, אָמַר לִבְנֵי הַמְּדִינָה, דְּעוּ שֶׁהַמֶּלֶךְ עִמָּכֶם בְּכַעַס וְהוּא מְבַקֵּשׁ לִשְׁלֹחַ לְגִיונוֹתָיו עַל הָעִיר לְהַחֲרִיבָהּ, צְאוּ וּפַיְּסוּהוּ וְיַחְזֹר אֵצְלְכֶם, עַד שֶׁלֹּא יַרְחִיק מִכֶּם. פִּקֵּחַ אֶחָד הָיָה שָׁם, אָמַר לָהֶם: שׁוֹטִים, עַד שֶׁהָיָה אֶצְלְכֶם לֹא בִּקַּשְׁתֶּם לְפַיְּסוֹ, וְעַכְשָׁו קֹדֶם שֶׁיִּתְרַחֵק צְאוּ אֶצְלוֹ אוּלַי יְקַבֵּל אֶתְכֶם. לְכָךְ כְּתִיב: דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ, אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, שֶׁהוּא שְׁרוּי בֵּינֵיכֶם. שֶׁכֵּן יְחֶזְקֵאל אוֹמֵר, וְהַקִּיר בֵּיתִי וּבֵינֵיכֶם (יחזקאל מג, ח). חֲוֵי, קָרְאוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב, יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו וְיָשׁוּב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ וְגוֹ' (ישעיה נה, ו-ז).

ה **הַצּוּר** תָּמִים פָּעֳלוֹ וְגוֹ' צַדִּיק, שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם בָּנָיו. כְּשֶׁרוֹאֶה אָדָם שֶׁהוּא עָנִי וְיֵשׁ בְּיָדוֹ מַעֲשִׂים טוֹבִים, וְהוּא מִתְפַּלֵּל לְפָנָיו, וְאוֹמֵר כְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל תַּעֲשֶׂה לִי צְדָקָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹתֵחַ אוֹצְרוֹתָיו וְנוֹתֵן לוֹ, הָדָא הוּא דִּין, כִּי צְדָקוֹת עוֹשֶׂה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר דָּוִד, מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ וְגוֹ' (תהלים לא, כ). אָמַר דָּוִד לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁיֵּשׁ לְךָ אוֹצְרוֹת צְדָקָה הַרְבֵּה. וְאִם לֹא תְּחַלְּקֵם לִי וְלַחֲבֵרַי הַצְּרִיכִים, לָמָּה רַב טוּבְךָ. הֲלַהּ' תִּגְמְלוּ זֹאת, הַה"א רְחוֹקָה מִן הַשֵּׁם, לָמָּה. שֶׁהוּא סִיּוּם חֲתִימָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. קַח רָאשֵׁי תֵּבוֹת שֶׁל פְּסוּקִים עַד ה' מֵהַלַּהּ', כְּגוֹן ה' מֵהַאֲזִינוּ וְי' מִיַּעֲרֹף, כ' מִכִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא, ה' מֵהַצּוּר, שִׁי"ן מִשִּׁחֵת לוֹ, ה' מֵהַלַּהּ', וְתִמְצָא שֶׁהַכֹּל עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא כְּמִנְיַן מֹשֶׁה, וְזוֹ הִיא חֲתִימָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּאָדָם שֶׁמְּסַיֵּם סִפְרוֹ וְחוֹתֵם אֶת שְׁמוֹ בְּסִיּוּם סִפְרוֹ, וּלְכָךְ הַה' רְחוֹקָה מֵהַשֵּׁם.

ו **הָאֵל** הוּא אָבִיךָ קָנָךְ, הוּא שְׁקָנָה אוֹתְךָ. כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, כְּשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַלְבֵּל דּוֹר הַפְּלָגָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָכִים שָׁרֵי כָּל הָאֻמּוֹת, בּוֹאוּ וְנָטִיל גּוֹרָלוֹת, לְמִי יַעֲלוּ הָאֻמּוֹת, אַמָּה לְכָל אֶחָד מִמֶּנּוּ, וְאֵיזֶה יַעֲלֶה לְחֶלְקוֹ. הֵטִילוּ גּוֹרָלוֹת, וְנָפַל יִשְׂרָאֵל לְחֶלְקוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּדִכְתִיב, בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ, יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ. לְכָךְ קָרָאם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל חֵלֶף שְׁאָר אֻמּוֹת. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים, יִשְׂרָאֵל קִנְיָן אֶחָד. וְזֶהוּ, הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךְ.

ז **זָכוֹר** יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר. לְעוֹלָם יִבְדֹּק אָדָם בַּשְּׁמוֹת לִקְרֹא לִבְנוֹ, הָרָאוּי לִהְיוֹת צַדִּיק. כִּי לִפְעָמִים הַשֵּׁם גּוֹרֵם טוֹב אוֹ גוֹרֵם רָע, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בַּמְּרַגְּלִים, שֶׁמּוֹעֵץ בֶּן זַכּוּר (במדבר יג, ד), עַל שֶׁלֹּא שָׁמַע בְּדִבְרֵי הַמָּקוֹם, וּכְאִלּוּ שָׁאַל בִּזְכוּרוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כִּי חַטַּאת קֶסֶם מָרִי (ש״א טו, כ). שָׁפָט בֶּן חוֹרִי (במדבר יג, ה), עַל שֶׁלֹּא שָׁפַט אֶת יְצִרוֹ, וְנַעֲשָׂה חוֹרִי מִן הָאָרֶץ. יִגְאָל בֶּן יוֹסֵף (שם פסוק ז), עַל שֶׁהוֹצִיא דִּבָּה עַל הָאָרֶץ, לְכָךְ נֶאֱסַף בִּלֹּא עִתּוֹ. פַּלְטִי בֶּן רָפוּא (שם פסוק ט), פָּלַט עַמּוֹ מַעֲשִׂים טוֹבִים וְרָפוּ יָדָיו, שֶׁהָרֵי מֵת. גַּדִּיאֵל בֶּן סוֹדִי (שם פסוק י), דִּבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִין. גַּדִּי בֶּן סוּסִי (שם פסוק יא), הֵטִיחַ דְּבָרִים כְּלַפֵּי מַעְלָה וְהֶעֱלָה סִיסְיָא. הוּא שֶׁאָמַר, אֶרֶץ אוֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ (שם פסוק לב). עַמִּיאֵל בֶּן גְּמַלִּי (שם פסוק יב), הֶעֱמָה כֹּחוֹ, עַל שֶׁאָמַר, כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ (שם פסוק לא), וְגָמַל לְעַצְמוֹ שֶׁלֹּא נִכְנַס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. סְתוּר בֶּן מִיכָאֵל (שם פסוק יג), עַל שֶׁהָיָה בְּלִבּוֹ לִסְתֹּר מַה שֶּׁכָּתוּב, מִי הוּא כָּאֵל ה׳. וְאוֹמֵר: אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן (דברים לג, כו). נַחְבִּי בֶּן וָפְסִי (במדבר יג, יד), הֶחְבִּיא הָאֱמֶת וּפָסָה הָאֱמוּנָה מִפִּיו, כְּמוֹ פַּסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם (תהלים יב, ב), לוֹמַר דִּבְרֵי כְּזָבִים עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְנַעֲשָׂה מָךְ.

ח **יְצָרָנְהוּ** כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹצֵר לִבְחוּנָיו, כְּאָדָם הַנּוֹצֵר אִישׁוֹן עֵינוֹ. וּמַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד עָשִׁיר גָּדוֹל וּמְקֻבָּל, וְהָיְתָה לוֹ בַּת אַחַת יָפַת תֹּאַר מְאֹד וַחֲסִידָה. וְנִשֵּׂאת שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים לִשְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם, וּבְכָל לַיְלָה רֹאשׁוֹנָה שֶׁל נְשׂוּאֶיהָ, לְמֶחָרַת מוֹצְאִים בַּעֲלָהּ מֵת. אָמְרָה, לֹא יָמוּתוּ עוֹד בְּנֵי אָדָם עָלַי, אֵשֵׁב אַלְמָנָה וַעֲגוּנָה עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה הַמָּקוֹם וִירַחֵם. יָשְׁבָה יָמִים רַבִּים. וְהָיָה לְאוֹתוֹ עָשִׁיר אָח עָנִי מְאֹד בִּמְדִינָה אַחֶרֶת, וְהָיוּ לוֹ עֲשָׂרָה בָּנִים, וּבְכָל יוֹם וְיוֹם הוּא וּבָנוֹ הַגָּדוֹל מְבִיאִין חֲבִילֵי עֵצִים מִן הַיַּעַר וּמוֹכְרִין אוֹתָן וּמִזֶּה הָיוּ מִתְפַּרְנְסִין הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. פַּעַם אַחַת לֹא מָכְרוּ וְלֹא הָיָה לָהֶם מָעוֹת לִקְנוֹת לֶחֶם, וְלֹא אָכְלוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם. לָמָּחָר מַה הָיָה לָהֶם. הָלְכוּ בַּיַּעַר וְנִתְעַסֵּק רוּחַ הָאָב. זָלְגוּ עֵינֵי הַבֵּן דְּמָעוֹת עַל עָנְיָם וְתָלָה עֵינָיו לַמָּרוֹם. הִרְהֵר הַבֵּן בְּלִבּוֹ נָטַל רְשׁוּת מֵאָבִיו וּמֵאִמּוֹ וְהָלַךְ לִמְדִינַת דּוֹדוֹ. וּכְשֶׁבָּא לְבֵיתוֹ שָׂמַח שִׂמְחָה גְּדוֹלָה דּוֹדוֹ עָלָיו וְגַם אִשְׁתּוֹ וּבְתּוֹ, וְשָׁאֲלוּ לוֹ עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ וְעַל הַבָּנִים. יָשַׁב עִמּוֹ שִׁבְעָה יָמִים. לְסוֹף שִׁבְעַת יָמִים, בָּא הַבָּחוּר לְדוֹדוֹ, אָמַר לוֹ: שְׁאֵלָה אַחַת אֲנִי שׁוֹאֵל מִמְּךָ, אַל תְּשִׁיבֵנִי. אָמַר לוֹ דּוֹדוֹ, אֱמֹר בְּנִי מַה שֶּׁתִּרְצֶה. אָמַר לוֹ: הִשָּׁבְעָה לִי. וְכֵן עָשָׂה. אָמַר, זֹאת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר אֲנִי שׁוֹאֵל מִמְּךָ, שֶׁתִּתֵּן לִי בִּתְּךָ לְאִשָּׁה. כְּשֶׁשָּׁמַע הָאִישׁ כָּכָה, אָמַר לוֹ: אַל בְּנִי, אַל, כִּי בַּעֲוֹנוֹתַי כָּךְ מִדָּתָהּ. אָמַר לוֹ: עַל מְנָת כֵּן. אָמַר לוֹ: אִם עַל עִסְקֵי מָמוֹנִי אַתָּה קוֹפֵץ עָלַיִךְ, אַל תְּשָׁאֲנָה, וַאֲנִי אֶתֵּן לְךָ כֶּסֶף וְזָהָב הַרְבֵּה, כִּי אַתָּה בָּחוּר נָאֶה וְחָכָם, וּבַעֲצָתִי, אַל תִּסְתַּכֵּן בָּהּ. אָמַר לוֹ: כְּבָר נִשְׁבַּעְתָּ עַל הַדָּבָר הַזֶּה. רָאָה הֶעָשִׁיר הַדָּבָר וְנִתְרַצָּה לוֹ, וּבָא לְבֵתוֹ וְסִפֵּר לָהּ אֶת הַדְּבָרִים. כְּשֶׁשָּׁמְעָה זֹאת, בָּכְתָה וְצָעֲקָה בְּמַר נַפְשָׁהּ, וְתָלְתָה עֵינֶיהָ לַמָּרוֹם, וְאָמְרָה, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, תְּהִי יָדְךָ בִּי, וְאַל יָמוּתוּ כָּל אֵלּוּ עָלַי. מֶה עָשָׂה. קִדְּשָׁהּ וְעָשָׂה מִשְׁתֶּה וְקָרָא לִזְקֵנֵי הָעִיר, וְעָשָׂה כְּיִלָּה וְיָשַׁב הֶחָתָן בְּתוֹכָהּ. וְנִזְדַּמֵּן לוֹ זָקֵן אֶחָד וְהוּא אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב, וְקָרָאוֹ בֵּינוֹ לְבֵינוֹ, וְאָמַר לוֹ: בְּנִי, אִיעַצְךָ עֵצָה נְכוֹנָה וְאַל תֵּט מֵעֲצָתִי. כְּשֶׁתִּשֵּׁב לִסְעֹד, יָבֹא אֵלֶיךָ עָנִי לָבוּשׁ בְּגָדִים שְׁחֹרִים וּקְרוּעִים, יָחֵף וְיֶגַע, שְׂעָרוֹ כְּמוֹ מַסְמְרִים, עָנִי שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ בְּכָל הָעוֹלָם. כְּשֶׁתִּרְאֶהוּ, תָּקוּם מִמּוֹשָׁבְךָ וְהוֹשִׁיבֵהוּ אֶצְלְךָ, וְהַאֲכִילֵהוּ וְהַשְׁקֵהוּ וְשַׁמֵּשׁ לְפָנָיו בְּכָל כֹּחֲךָ וְכַבְּדֵהוּ, וְאַל תַּפֵּל דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ, וְתִשָּׁאֵר לְשָׁלוֹם, וַאֲנִי אֵלֵךְ לְדַרְכִּי. הָלַךְ לוֹ הַזָּקֵן וּבָא הֶחָתָן לְמִקוֹמוֹ. יָשְׁבוּ עַל הַמִּשְׁתֶּה. כְּשֶׁהִתְחִילוּ לֶאֱכֹל, בָּא אוֹתוֹ עָנִי. וּכְשֶׁרָאָהוּ הֶחָתָן עָמַד מִמְּקוֹמוֹ וְעָשָׂה לוֹ כָּל מַה שֶּׁאָמַר לוֹ הַזָּקֵן. לְאַחַר הַמִּשְׁתֶּה, אוֹתוֹ הֶעָנִי קָרָא לֶחָתָן, הֲבִיאוֹ לַחֲדָר, אָמַר לוֹ: בְּנִי, אֲנִי שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, וּבָאתִי הִנֵּה לָקַחַת אֶת נַפְשְׁךָ. אָמַר לוֹ: אֲדוֹנִי, תֵּן לִי זְמַן שָׁנָה אַחַת אוֹ חֲצִי שָׁנָה. אָמַר לֵיהּ: לֹא אֶעֱשֶׂה. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, תֵּן לִי שְׁלֹשִׁים יוֹם אוֹ שִׁבְעָה יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה. אָמַר לוֹ: לֹא אֶתֵּן לְךָ אֲפִלּוּ יוֹם אֶחָד כִּי כְּבָר הִגִּיעַ עִתְּךָ. אָמַר לוֹ: בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ הַמְתֵּן לִי עַד שֶׁאֵלֵךְ וְאֶקַּח רְשׁוּת מֵאִשְׁתִּי. אָמַר לוֹ: לְדָבָר הַזֶּה אֶשָּׂא פָנֶיךָ, וְלֵךְ בֹּא מְהֵרָה. הָלַךְ לַחֲדָר, וְהִיא יוֹשֶׁבֶת יְחִידָה וּבוֹכָה וּמִתְפַּלֶּלֶת לְקוֹנָהּ. קָרָא הַבָּחוּר אֵלֶיהָ, וּבָאת לְפִתְחַ לוֹ. הֲבִיאַתּוּ אֶצְלָהּ בַּחֲדָר, הֶחְזִיקָה בּוֹ וְנָשְׁקָה לוֹ. אָמְרָה לוֹ: אָחִי, לָמָּה בָּאתָ. אָמַר לָהּ: לִטֹּל רְשׁוּת מִמֵּךְ, כִּי בָא עִתִּי לְלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, כִּי הַמַּלְאָךְ בָּא וְהִגִּיד לִי, שֶׁבָּא לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשִׁי. אָמְרָה לוֹ: לֹא תֵּלֵךְ אֶלָּא תֵּשֵׁב הֵנָּה, וַאֲנִי אֵלֵךְ לוֹ וַאֲדַבְּרָה עִמּוֹ. הָלְכָה וּמָצְאָה אוֹתוֹ. אָמְרָה לוֹ: אַתָּה הַמַּלְאָךְ שֶׁבָּאתָ לְבַקֵּשׁ נֶפֶשׁ אִישִׁי. אָמַר לָהּ: הֵן. אָמְרָה לוֹ: לֹא יָמוּת עַתָּה. כָּתוּב בַּתּוֹרָה, כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דָּבָר, נְקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׂמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח (דברים כד, ה). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת. וְאִם תִּקַּח אֶת נַפְשׁוֹ, תִּעֲשֶׂה הַתּוֹרָה פְּלַסְתֵּר. אִם תְּקַבֵּל דְּבָרַי, מוּטָב. וְאִם לָאו, תָּבֹא עִמִּי לְבֵית דִּין הַגָּדוֹל. מִיָּד גָּעַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַלְאָךְ וְהָלַךְ. בַּלַּיְלָה שָׁכְבוּ יַחַד הֶחָתָן וְהַכַּלָּה, וַאֲבִי הַכַּלָּה וְאִמָּהּ בּוֹכִים בְּחַדְרָם וּכְשֶׁהִגִּיעַ לַחֲצִי הַלַּיְלָה, קָמוּ הָאִישׁ וְהָאִשָּׁה לְהָכִין קֶבֶר לַחֲתָנָם קֹדֶם שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר. כְּשֶׁקָּמוּ שָׁמְעוּ הֶחָתָן וְהַכַּלָּה מְשַׂחֲקִין וּשְׂמֵחִים יַחַד. נִכְנְסוּ לַחֲדַר לִרְאוֹת הַדָּבָר, רָאוּ וְשָׂמְחוּ וְהוֹדִיעוּ הַדָּבָר לַקָּהָל וְהוֹדוּ לַשֵּׁם. וְזֶהוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹצֵר הַבּוֹטְחִים בּוֹ.

וזאת הברכה

א **וְזֹאת** הַבְּרָכָה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חַיִל וְגוֹ׳ (משלי לא, כט). זוֹ בִּרְכָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהָרֵי הָאָבוֹת רִאשׁוֹנִים בֵּרְכוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד אֶת דּוֹרוֹ, וְלֹא הָיְתָה בָּהֶן כִּבְרָכָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. שֶׁהָרֵי נֹחַ בֵּרַךְ אֶת בָּנָיו וְהָיָה בָּהּ מַחֲלֹקֶת, שֶׁבֵּרַךְ אֶחָד וְקִלֵּל אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם וְיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ (בראשית ט, כז). יִצְחָק בֵּרַךְ אֶת יַעֲקֹב וְהָיְתָה בִּבְרָכָתוֹ קְטָטָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם (שם כח, ד). וְאָמַר לְעֵשָׂו, בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה (שם כז,

לו), דִּכְתִיב: וַיִּשְׁטֹם עֵשָׂו (שם פסוק מא). יַעֲקֹב בֵּרַךְ אֶת הַשְּׁבָטִים וְהָיְתָה בָּהֶם קְטָטָה, שֶׁהוֹכִיחַ רְאוּבֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: פַּחַז כַּמַּיִם (שם מט, ד). וְכֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי. וּמִנַּיִן לָמְדוּ הָאָבוֹת לְבָרֵךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְדוֹרוֹ. מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן, בֵּרְכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: זָכָר וּנְקֵבָה וַיְבָרֶךְ אוֹתָם (בראשית א, כז-כח). וְהָיָה מִתְנַהֵג בַּבְּרָכָה עַד שֶׁבָּא דּוֹר הַמַּבּוּל וּבִטְּלוּהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי וְגוֹ' (שם ו, ז). כֵּיוָן שֶׁיָּצָא נֹחַ מִן הַתֵּבָה, רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּטְלָה מֵהֶם מִדַּת בְּרָכָה, חָזַר וּבֵרֵךְ אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְגוֹ' (שם ט, א). וְהָיָה הָעוֹלָם מִתְנַהֵג בְּאוֹתָהּ בְּרָכָה עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם וְהוֹסִיף בְּרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל (שם יב, ב). כֵּיוָן שֶׁבָּא אַבְרָהָם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵינוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁאֶהְיֶה אֲנִי זָקוּק לְבָרֵךְ אֶת בְּרִיּוֹתַי, אֶלָּא הֲרֵינִי מוֹסֵר אֶת הַבְּרָכוֹת לְאַבְרָהָם וּלְזַרְעוֹ. וְכָל מִי שֶׁקּוֹבְעִין בּוֹ בְּרָכָה, אֲנִי חוֹתֵם עַל יְדֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהְיֵה בְּרָכָה, וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וגו' (שם פסוק ב-ג). וּמַהוּ וַאֲבָרְכָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֲרֵינִי מוֹסֵר אֶת הַבְּרָכוֹת לְכָל מִי שֶׁאַתָּה מְבָרֵךְ, וַאֲנִי חוֹתֵם עַל יָדֶיךָ. וְכִי מֵאַחַר שֶׁנֶּאֶמְרוּ הַבְּרָכוֹת לְאַבְרָהָם, לָמָּה לֹא בֵּרַךְ אֶת יִצְחָק. לְפִי שֶׁרָאָה אַבְרָהָם, שֶׁעֵשָׂו יֵצֵא מִמֶּנּוּ. אָמַר, אִם אֲנִי מְבָרֵךְ אֶת יִצְחָק, חֲרֵי עֵשָׂו מִתְבָּרֵךְ, וְנִמְצָא יַעֲקֹב חָסֵר. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה לוֹ כֶּרֶם, נְתָנוֹ לְאָרִיס, וְהָיָה בְּאוֹתוֹ הַכֶּרֶם אִילָן שֶׁל חַיִּים מוּדְלֶה עַל גַּב אִילָן שֶׁל סַם הַמָּוֶת, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה לַּעֲשׂוֹת. אָמַר, אִם אֶעֱדֹר אוֹתוֹ כֶּרֶם, חֲרֵי אִילָן שֶׁל סַם הַמָּוֶת מִתְגַּדֵּל. וְאִם אֵינִי עוֹדֵר אוֹתוֹ כֶּרֶם, חֲרֵי אִילָן שֶׁל חַיִּים מֵת. אֶלָּא מָה אֶעֱשֶׂה. אֲגַלְגֵּל בַּכֶּרֶם הַזֶּה עַד שֶׁיָּבֹא בַּעַל הַכֶּרֶם וְיַעֲשֶׂה בְּכַרְמוֹ מַה שֶּׁיִּרְצֶה. וְאַף כָּךְ אָמַר אַבְרָהָם, אִם אֲבָרֵךְ אֶת יִצְחָק, נִמְצָא עֵשָׂו מִתְבָּרֵךְ, וְיַעֲקֹב מַפְסִיד. אֶלָּא הֲרֵינִי מַנִּיחוֹ עַד שֶׁיָּבֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְיַעֲשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ. בָּא יַעֲקֹב וְקִבֵּל חֲמִשָּׁה בְּרָכוֹת, שְׁנַיִם מֵאָבִיו, וְאֶחָד שֶׁל אַבְרָהָם, וְאֶחָד שֶׁל מַלְאָךְ, וְאַחַת שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מֵאָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְחָרֵד יִצְחָק (שם כז, לג). לָמָּה וַיֶּחֱרַד. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, שָׁרָאָה גֵּיהִנֹּם פָּתוּחַ לְפָנָיו. בִּקֵּשׁ לוֹמַר, אָרוּר יִהְיֶה. חָזַר וְהוֹסִיף בְּרָכָה, וְאָמַר, גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה (בראשית כז, לב), חֲרֵי אַחַת. שְׁנָיָה, וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ (שם כח, א). בִּרְכָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב וְגוֹ' (שם לה, ט). בִּרְכַּת אַבְרָהָם, וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם (שם כז, כח). וְשֶׁל מַלְאָךְ, וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ שָׁם (שם לב, ל). בָּא יַעֲקֹב לְבָרֵךְ אֶת הַשְּׁבָטִים, בֵּרְכָן חֲמֵשׁ בְּרָכוֹת שֶׁהָיוּ בְיָדוֹ, וְהוֹסִיף לָהֶם בְּרָכָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' (שם מט, כח). בָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל וְהוֹסִיף לָהֶם בְּרָכָה שְׁבִיעִית, וְזֹאת הַבְּרָכָה, תּוֹסֶפֶת עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרֵךְ בִּלְעָם אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיָה רָאוּי לְבָרְכָן שֶׁבַע בְּרָכוֹת כְּנֶגֶד שִׁבְעָה מִזְבְּחוֹת וְלֹא בֵּרְכָן אֶלָּא שָׁלֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִנֵּה בֵּרֵכְתָּ בָּרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים (במדבר כד, י). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רָשָׁע, אַתָּה עֵינְיךָ צָרָה לְבָרְכָן, אַף אֲנִי מַסְפִּיק עַל יָדְךָ שֶׁתַּשְׁלִים בִּרְכָתְךָ עִם יִשְׂרָאֵל. בָּא מֹשֶׁה שֶׁעֵינָיו יָפוֹת לְבָרְכָן, הוּא יְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה, טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ (משלי כב, ט). אַל תְּהִי קוֹרֵא יְבֹרָךְ, אֶלָּא יְבָרֵךְ. טוֹב עַיִן, זֶה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁעֵינָיו יָפוֹת לְבָרְכָן, הוּא יְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה, טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ. אַל תְּהִי קוֹרֵא יְבֹרָךְ, אֶלָּא יְבָרֵךְ. טוֹב עַיִן, זֶה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁעֵינָיו יָפוֹת לְבָרְכָן, שֶׁבֵּרְכָן אַרְבַּע בְּרָכוֹת. הָרִאשׁוֹנָה, וַיִּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אוֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אוֹתָם מֹשֶׁה (שמות לט, מג). וְהַשְּׁנִיָּה, וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם (ויקרא ט, כ). הַשְּׁלִישִׁית, ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יוֹסֵף וְגוֹ' (דברים א, יא). הָרְבִיעִית, וְזֹאת הַבְּרָכָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חַיִל וְגוֹ' (משלי לא, כט). וְזֹאת הַבְּרָכָה, לְמֹשֶׁה נָאֶה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנְּתַן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם בְּכָל שָׁעָה וְשָׁעָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: וְזֹאת הַבְּרָכָה. אִישׁ הָאֱלֹהִים, אִם אָמַר אִישׁ, לָמָּה נֶאֱמַר אֱלֹהִים. וְאִם אָמַר אֱלֹהִים, לָמָּה אָמַר אִישׁ. אֶלָּא כְּשֶׁהֵשְׁלַךְ לַיְאוֹר שֶׁל מִצְרִים, אִישׁ. וּכְשָׁעָה שֶׁהֻפְכוּ לָדָם, אֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, כְּשֶׁבָּרַח מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה, אִישׁ. וּכְשָׁעָה שֶׁשִּׁקְּעָן, אֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה לָרָקִיעַ, אִישׁ, לִפְנֵי הַמַּלְאָכִים שֶׁהָיוּ כֻּלָּם אֵשׁ, הָיָה אִישׁ. וּבְשָׁעָה שֶׁיָּרַד, אֱלֹהִים. דָּבָר אַחֵר, קֹדֶם שֶׁעָלָה לָרָקִיעַ, אִישׁ, שֶׁהָיָה אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה. וְכָל זְמַן שֶׁהָיָה שָׁם, אֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו.

ב **וְדָבָר** אַחֵר, וְזֹאת הַבְּרָכָה, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּזֹאת הַבְּרָכָה, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּרַךְ אוֹתָם בְּזֹאת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה (דברים ד, מד). וְאוֹמֵר: וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, אָמַר רַבִּי אַבָּא, אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה, זֶה מֹשֶׁה. אִישׁ הָאֱלֹהִים, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: ה' אִישׁ מִלְחָמָה (שמות טו, ג). וְכָל כָּךְ לָמָּה. לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק (קהלת ד, יב). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ. אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ. כְּדֶרֶךְ שֶׁאָדָם גּוֹזֵר עַל אִשְׁתּוֹ וְעוֹשָׂה, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גָּזַר עַל מֹשֶׁה וְעָשָׂה לוֹ. מַהוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁזְּכוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל גָּרְמָה לוֹ.

ג **לְפָנָיו** מוֹתוֹ. וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁלְּאַחַר מוֹתוֹ בֵּרַךְ אֶת יִשְׂרָאֵל. וּמַהוּ לְפָנֵי מוֹתוֹ. לִפְנֵי מַלְאַךְ הַמָּוֶת. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עֲלֵה וָמוּת, הָיָה מַלְאַךְ הַמָּוֶת סָבוּר בְּדַעְתּוֹ וְאוֹמֵר: כְּבָר נָתַן לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְשׁוּת עַל נַפְשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, בָּא וְעָמַד לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, כְּבָר הִבְטִיחַנִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא יִמְסְרֵנִי בְּיָדֶךָ. אָמַר לוֹ: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ, שֶׁאַתָּה מִסְתַּלֵּק בְּיוֹם הַזֶּה. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, לֵךְ מִכָּאן, שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְקַלֵּס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ (תהלים קיח, יז). אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי מָה אַתָּה מִתְנָאֶה. יֵשׁ לוֹ מִי שֶׁיְּקַלְּסֶנּוּ, הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל (שם יט, ב). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, אֲנִי מְשַׁתֵּק אוֹתָם וּמְקַלְּסָם. שֶׁנֶּאֱמַר: הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' (דברים לב, א). בָּא אֲצָלוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה. מָה עָשָׂה מֹשֶׁה. הִזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ, וּבָרַח, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא (שם פסוק ג). בָּא אֲצָלוֹ פַּעַם שְׁלִישִׁית. אָמַר מֹשֶׁה, הוֹאִיל וּמִן הַשָּׁמַיִם הוּא בָּא, צָרִיךְ אֲנִי לְצַדֵּק עָלַי אֶת הַדִּין. מִיָּד פָּתַח וְאָמַר, הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ (שם פסוק ד). אָמַר רַבִּי יִצְחָק, הָיְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מְפַרְכֶּסֶת לָצֵאת מִמֶּנּוּ, וְהָיָה מֵסִיחַ עִמָּהּ, אָמַר לָהּ: נַפְשִׁי, מַה תֹּאמְרִי, שֶׁבְּקֵשׁ מַלְאַךְ הַמָּוֶת לִשְׁלֹט בָּךְ. אָמְרָה לוֹ: לֹא יֵעָשֶׂה בִּי, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחַנִי שֶׁלֹּא יִמְסְרֵנִי בְּיָדוֹ. אָמַר לָהּ: וְתֹאמְרִי שִׁרְאִית אוֹתָם בּוֹכִים וּבְכִית עִמָּהֶם. אָמְרָה לוֹ:

כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה (תהלים קטז, ח). אָמַר לָהּ: וְתֹאמְרִי שֶׁבִּקְּשׁוּ לִדְחוֹת אוֹתְךָ בַּגֵּיהִנֹּם. אָמְרָה לוֹ: אֶת רַגְלַי מִדֶּחִי (שם). אָמַר לָהּ: וּלְהֵיכָן אַתְּ עֲתִידָה לֵילֵךְ. אָמְרָה לוֹ: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה׳ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים. כְּשֶׁשָּׁמַע מִמֶּנָּה כָּךְ, אָמַר לָהּ מֹשֶׁה, שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמְנוּחָיְכִי (שם פסוס ז). אָמַר רַבִּי אַבָּא, כֵּיוָן שֶׁנִּסְתַּלֵּק, אָמְרוּ הַמַּחְתּוֹנִים, תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה. וְהָעֶלְיוֹנִים אָמְרוּ, צְדָקַת ה׳ עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל. וְאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וּבְכְבוֹדוֹ מְקַלְּסוֹ, וְאוֹמֵר: וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, לְכָל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים.

ד **וַיֹּאמֶר**, ה׳ מִסִּינַי בָּא. מְלַמֵּד, שֶׁהֶחֱזִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה עַל כָּל הָאֻמּוֹת וְלֹא קִבְּלוּהָ, עַד שֶׁבָּא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל וְקִבְּלוּהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ, אֵלּוּ בְּנֵי עֵשָׂו שֶׁהֵן בְּנֵי שֵׂעִיר. הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן, אֵלּוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן (בראשית כא, כא). וּכְתִיב: עָמַד וַיְמַדֵּד אֶרֶץ וגו׳ (חבקוק ג, ו). כֵּיוָן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא רָצוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, הִתִּירָן וְהִקְפִּיצָן לַגֵּיהִנֹּם, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: לְנַתֵּר בָּהֶם עַל הָאָרֶץ (ויקרא יא, כא). וּכְתִיב בְּמָקוֹם אַחֵר, יוֹדוּךָ ה׳ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ (תהלים קלח, ד). וַעֲדַיִן אָנוּ צְרִיכִין לִלְמֹד שֶׁלֹּא רָצוּ לִשְׁמֹעַ. בָּא מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי וּפָסַק אֶת הַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת הַגּוֹיִם וגו׳ (מיכה ה, יד). הָא לָמַדְתָּ, שֶׁלֹּא רָצוּ לִשְׁמֹעַ לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. בָּא דָּוִד וְנָתַן הוֹדָאָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: אַתָּה הָאֵל עוֹשֶׂה פֶלֶא וגו׳ (תהלים עז, טו). אָמַר דָּוִד, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, פְּלָאִים שֶׁעָשִׂיתָ בְּעוֹלָמְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּ תּוֹרָתְךָ לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם. וְאֵין עֵזְךָ אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, וגו׳ (שם כט, יא). אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם שֶׁאֵין אֻמּוֹת הָעוֹלָם מְקַבְּלִין אֶת הַתּוֹרָה. מִפְּנֵי מַה יָּצָא יְדֵיהֶם. אֶלָּא כָּךְ מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד שֶׁיָּצָא יְדֵי בְּרִיּוֹתָיו וְאַחַר כָּךְ טוֹרְדָן מִן הָעוֹלָם, לְפִי שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא בִּטְרוּנְיָא עַל בְּרִיּוֹתָיו. מִדָּה שְׁנִיָּה, מִפְּנֵי מָה יָּצָא יְדֵיהֶם, מִפְּנֵי פַּייֵס הָאָבוֹת.

ה **וְאָתָּה** מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ. מְלַמֵּד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גָּדוֹל וּמְהֻלָּל שְׁמוֹ בְּכָל צָבָא שֶׁלּוֹ, שֶׁאֵין מִדּוֹתָיו כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם. מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אִם הַמֶּלֶךְ יוֹצֵא בְּפָמַלְיָא שֶׁלּוֹ, הוּא נָאֶה וְיֵשׁ בְּצִבְאוֹתָיו נָאִים מִמֶּנּוּ, הוּא גִּבּוֹר וְיֵשׁ בְּצִבְאוֹתָיו גִּבּוֹרִים מִמֶּנּוּ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵין בְּכָל רִבְבוֹתָיו כָּמוֹהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵין כָּמוֹךָ בָּאֱלֹהִים, ה׳ (תהלים פו, ח). וְאוֹמֵר: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִּים ה׳ וגו׳ (שמות טו, יא). מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ, מְלַמֵּד, שֶׁהַתּוֹרָה נְתוּנָה בִּימִין. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מִי שֶׁרוֹצֶה לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, יִרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ עוֹמֵד בָּאֵשׁ. לְכָךְ נֶאֱמַר: אֵשׁ דָּת לָמוֹ. אַף חִבֵּב עַמִּים, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁנֵי עֲלִין אַתָּה מֵטִיל עַל בָּנֶיךָ, עֹל תּוֹרָה וְעֹל שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, נִצּוֹל מִשִּׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת וְכָל קְדֻשָּׁיו בְּיָדֶךָ. וְהֵם תֵּכּוּ לְרַגְלֶךָ, תֵּנִי רַב יוֹסֵף, אִלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וּמְכַתְּתִין אֶת רַגְלֵיהֶם מֵעִיר לְעִיר וּמִמְּדִינָה לִמְדִינָה לִלְמֹד תּוֹרָה, וּפוֹרְקִין מֵעֲצָמָם עֹל מַלְכוּת. דָּבָר אַחֵר, וְהֵם תֵּכּוּ לְרַגְלֶךָ, אַף עַל פִּי שֶׁהֵן לוֹקִין בַּהֲלִיכָתָן, אֵין זָזִין מִמִּשְׁכְּנוֹתֶיךָ, אֶלָּא יְשָׁא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ שָׂכָר מְרֻבֶּה, שֶׁנּוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּמִלְחַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה וגו׳, מַהוּ מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב. יְרֻשָּׁה הִיא לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, שֶׁכָּל הָעוֹסֵק בָּהּ לִשְׁמָהּ, זוֹכֶה לִנְחֲלַת יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז תִּתְעַנַּג עַל ה׳ וגו׳ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ (ישעיה נח, יד).

ו **וַיֹּאמֶר** ה׳ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ (דברים לא, יד). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם (משלי יא, לא). כְּנֶגֶד מִי אָמְרוּ מִקְרָא זֶה. לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כְּנֶגֶד מֹשֶׁה הַצַּדִּיק, שֶׁלֹּא הָיָה כְּמוֹהוּ בְּכָל הַנְּבִיאִים, וְלֹא בְּכָל הַחֲכָמִים, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵעִיד עָלָיו לְאַחַר מוֹתוֹ, וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיְתָה סְפֵיקָה בְּיָדוֹ לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִן הַמִּיתָה, כָּל שֶׁכֵּן שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְכֵן דָּוִד אָמַר, כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל אֲבוֹתֵינוּ כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ, וְאֵין מִקְוֶה (דה״א כט, טו). וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר, קַוֵּה אֶל ה׳ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ (תהלים לז, לד). וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: וְאֵין מִקְוֶה. אָמַר דָּוִד, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְכָל הַמִּדּוֹת אָדָם מְקַוֶּה. אִם הוּא עָנִי, הוּא מְקַוֶּה עַד שֶׁיַּעֲשִׁיר. אִם הוּא חָלָשׁ, מְקַוֶּה לִהְיוֹת גִּבּוֹר. חוֹלֶה, מְקַוֶּה עַד שֶׁיִּתְרַפֵּא. חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, מְקַוֶּה עַד שֶׁיִּתִּירוּהוּ. אֲבָל יוֹם הַמִּיתָה אֵין לוֹ תִּקְוָה שֶׁיִּנָּצֵל מִמֶּנּוּ, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּבֵּר עִם מֹשֶׁה פָּנִים בְּפָנִים, וְלֹא יָכוֹל לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִן הַמִּיתָה. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה, הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל וגו׳ (קהלת ט, ב). אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, רוּחַ פַּסְקוֹנִית יֵשׁ לָהּ רְשׁוּת לְדַבֵּר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּסַנְטֵר הַזֶּה שֶׁמְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וְכֵן אוֹמֵר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הַכֹּל כָּשֵׁר לַמִּיתָה, אַבְרָהָם בְּדִקוֹ מִיתָה, נִמְרֹד בְּדִקוֹ מִיתָה, יִצְחָק בְּדִקוֹ מִיתָה, אֲבִימֶלֶךְ בְּדִקוֹ מִיתָה, מֹשֶׁה בְּדִקוֹ מִיתָה, פַּרְעֹה בְּדִקוֹ מִיתָה. שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה, הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל מָקוֹם אֶחָד וגו׳ (שם ג, כ). וּמֵעַתָּה מַה הוֹעִילוּ צַדִּיקִים שֶׁעָמְלוּ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּמַה הִפְסִידוּ הָרְשָׁעִים שֶׁחָטְאוּ וְהֶחֱטִיאוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. שְׁלֹמֹה פֵּרְשָׁהּ, מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעוֹלָה וגו׳ (שם פסוק כא). הָעוֹלָה, זוֹ נִשְׁמַת הַצַּדִּיק הַגְּנוּזָה וּמֻצְנַעַת תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וְרוּחַ הַבְּהֵמָה (שם), זוֹ נִשְׁמַת הָרָשָׁע שֶׁיּוֹרֶדֶת לַגֵּיהִנֹּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, אַף אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד וגו׳ (ישעיה יד, טו). וּמִנַּיִן שֶׁהַצַּדִּיק קְרוּי אָדָם. שֶׁכֵּן יוֹנָה אוֹמֵר, וַאֲנִי לֹא אָחוּשׁ עַל נִינְוֵה וגו׳ אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתִּים עֶשְׂרֵה רִבּוֹא אָדָם וגו׳ (יונה ד, יא), אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים. אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה (שם), אֵלּוּ הָרְשָׁעִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַבְּהֵמָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם.

ז **הֵן** קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת (דברים לא, יד). אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּלָּשׁוֹן שֶׁקִּלַּסְתִּיךָ שֶׁאָמַרְתִּי, הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם (שם י, יד), בּוֹ קְנַסְתָּ עָלַי מִיתָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי אֶעֱשֶׂה לְךָ קוֹרַת רוּחַ, הִנֵּךְ שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ וְגו׳ (שם לא, טז). אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, אֵין לְשׁוֹן הִנֵּךְ אֶלָּא קוֹרַת

רוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ (איוב ג, יז). הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, נֶאֱמְרָה קְרִיבָה בָּאָבוֹת, וְנֶאֱמְרָה בַּמְּלָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד (מל״א ב, א), בַּנְּבִיאִים. הֵן קָרְבוּ. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, וְכִי יָמִים הֵם מֵתִים. אֶלָּא אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים, אַף עַל פִּי שֶׁהֵן מֵתִין, יְמֵיהֶן בְּטֵלִים מִן הָעוֹלָם. אֲבָל הֵם עַצְמָן קַיָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי. מַאי נֶפֶשׁ כָּל חָי. וְכִי נַפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל חַיִּים הֵן מְסוּרִין בְּיָדוֹ, וְהַמֵּתִים אֵינָן מְסוּרִין בְּיָדוֹ. אֶלָּא אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים, שֶׁאֲפִלּוּ בְּמִיתָתָן קְרוּיִין חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנָיָהוּ בֶּן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַי רַב פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל וְגוֹ׳ (ש״ב כג, כ). וְכִי כֻּלֵּי עַלְמָא בְּנֵי מֵתִים הָווּ, אֲבָל הָרְשָׁעִים, אֲפִלּוּ בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע וְגוֹ׳ (יחזקאל כא, ל). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת (דברים יז, ו). וְכִי יֵשׁ מֵת שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה אַחֶרֶת. אֶלָּא רָשָׁע בְּחַיָּיו חָשׁוּב כְּמֵת, מִפְּנֵי שֶׁרוֹאֶה חַמָּה זוֹרַחַת וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ יוֹצֵר אוֹר, שׁוֹקַעַת וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ מַעֲרִיב עֲרָבִים, אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ עָלֶיהָ. אֲבָל הַצַּדִּיקִים, מְבָרְכִין עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְשֶׁרוֹאִין וְשֶׁשּׁוֹמְעִין. וְלֹא בְּחַיֵּיהֶם בִּלְבָד, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּמִיתָתָן מְבָרְכִין וּמוֹדִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעַלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד, יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם, רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם (תהלים קמט, ה-ו).

סְלִיק סֵפֶר דְּבָרִים.